

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Магістерська робота
Освітній ступінь – магістр

На тему:

«Діяльність єврейських організацій в Станіславові в міжвоєнний період 1919-
1939 рр.»

Виконав: студент 2-го року навчання, спеціальності: 032 «Історія та археологія».

Освітньо-наукової програми «Юдаїка»

Ільків Юрій Володимирович

Науковий керівник: Гірік С.І., кандидат історичних наук

Рецензент: Монолатій І. С.

кандидат історичних наук, доктор політичних наук, професор.

Магістерська робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« _____ » _____ 2024 р.

Декларація академічної доброчесності
студента НаУКМА

Я, Ільків Юрій, студент 2 року навчання факультету гуманітарних наук,
кафедри історії, спеціальність 032 «Історія та археологія», освітньо-наукової
програми «Юдаїка»,

адреса електронної пошти: www.ilkiyvura@gmail.com

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на
тему «Діяльність єврейських організацій в Станіславові в міжвоєнний період
1919-1939 рр.» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить
порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну
доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого
ознайомлений;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і
готовою до перевірки;
- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної
доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та
формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck;
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних
університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Ю.Ільків', with a horizontal line drawn underneath it.

АНОТАЦІЯ

Магістерської роботи

Тема: «Діяльність єврейських організацій в Станіславові в міжвоєнний період 1919-1939 рр.»

Автор: студент 2-го р. н. другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Юдаїка»

Науковий керівник: Гірік С.І., кандидат історичних наук

Захищена: «___» _____ 2024 р.

Короткий зміст роботи: дане дослідження викладає роль та діяльність єврейської громади, товариств, партій на території міста Станіславів. Для розкриття теми було залучено архівні матеріали з фондів Державного Архіву Івано-Франківської області, а також історіографію дотичну до досліджуваного періоду.

У першому розділі аналізується існуюча історіографія з теми, виділяючи три основні періоди досліджень: ранні дослідження до Другої світової війни. Радянський період, з акцентом на соціально-економічних аспектах. Сучасний період (після 1990-х років), з відходом марксистського підходу та появою нових дослідницьких тем, включаючи історію євреїв Галичини.

Другий розділ присвячено історії єврейської громади Станіславова від її заснування до початку Другої світової війни. Досліджується етносоціальна структура міста, національний склад населення та особливості міжетнічної взаємодії.

Третій розділ зосереджено на діяльності сіоністських організацій у Станіславові. Тут детально аналізується структура та діяльність різних сіоністських партій, таких як «Загальні сіоністи», «Мізрахі», «Хітахдут» та

«Сіоністи-ревізійністи». Та підконтрольні організації, що займалися культурно-просвітницькою, освітньою та політичною діяльністю, спрямованою на зміцнення єврейської ідентичності та підготовку до переселення в Палестину. Поряд із сіоністськими організаціями розглядається діяльність лівих антисіоністських та консервативних єврейських організацій, таких як БУНД та Агудас Ізраїль.

Четвертий розділ присвячено діяльності єврейських громадських, освітніх та благодійних організацій у Станіславові, зокрема ложі «Ахдут» Бней Брит. Досліджується структура та статут організації, її діяльність та склад.

У дипломній роботі досліджено діяльність єврейських організацій у Станіславові (нині Івано-Франківськ) у міжвоєнний період (1919-1939 рр.). Робота розкриває багатогранність єврейського життя в місті, зосереджуючись на політичних партіях, сіоністських організаціях, молодіжних, релігійних, освітніх та господарських товариствах, а також гуманітарних організаціях. Проаналізовано особливості етнічного складу населення міста Станіславів в хронологічному контексті. Висвітлено особливості організації та діяльності благодійних та сіоністських організацій. Їхню структуру та політичні програми. Робота також дає уявлення про стан етносоціальної структури міста напередодні Другої світової війни та подій Голокост.

Зміст

Вступ.

I .Історіографія.

1.1 Наукова розробка проблеми в хронологічному контексті.

II. Єврейська громада та її роль в місті в період 20-30х років ХХ ст.

2.1 Історія єврейської громади в Станіславі. Національний склад населення.

III. Діяльність сіоністських організацій та їх противників у Станіславі у міжвоєнний період.

3.1 Сіоністські організації. Їхня структура та діяльність.

3.2 Діяльність лівих антисіоністських та консервативних громадських організацій в Станіславі.

IV. Єврейські громадські гуманітарні товариства в місті та їх діяльність

4.1 Структура та статут організації «Бней Бріт».

4.2 Ложа «Ахдуд» Бней Бріт у Станіславі. Діяльність, склад.

Висновки

Джерела та література

Додатки

Вступ

Актуальність

Україна сучасна світська республіка в більшості регіонів якої переважно превалює українське населення. Українцями в більшості регіонів, окрім АР Крим, частин Чернівецької, Одеської та Закарпатської облатей, вважають себе 70-80% населення.. Тому й не дивно, що у вивченні минулого історики зосереджують свою увагу переважно саме на українській тематиці. Дослідники притримуються народницької етноцентристської традиції, яка тягнеться з ХІХ ст. зосереджуються на ретроспективному відтворенні тих факторів та процесів, що безпосередньо пов'язані із етнічною українською спільнотою, діячами та організаціями які вплинули на процес націю та державотворення.

Проте слід розуміти, історія України – це не тільки історія етнічних українців. Творення загального історичного нарративу вимагає і висвітлення ролі національних меншин, які до двадцятого століття були значними політичними, культурними та економічними гравцями в регіоні. Через трагічні події минулого, Голокост, депортації, асиміляцію та процес створення «радянської людини» мали прикру долю пройти українці, євреї, татари, росіяни, греки, гагаузи, поляки, і ще багато етнічних спільнот.

Окрема роль в цьому дослідженні слід приділити єврейським общинам. Вони з ХV ст. стали значною одиницею Речі Посполитої. При чому будучи підданими короля і проживаючи серед поляків та українців, євреї зберігали свою культурну ідентичність, та практично не асимілювалися.

І як наслідок ці процеси вилились в унікальну ендемічну культуру єврейства східної Європи. Своєрідні та унікальні єврейські містечка – «штетли», населяли ремісники, торговці, лихварі, рабини, що розмовляли зовсім іншою мовою, несхожою на жодні з тих що панували в Речі Посполитій. Вони сповідували свої релігійні культи та слідували власним традиціям не характерним для цього

регіону. По суті проживаючи не на одній чітко окресленій території, а будучи розкиданими за екстериторіальним принципом, по всьому королівстві. Євреї тоді становили де факто «державу в державі», як описав в своїй монографії Петровський-Штерн.

Після поділів 1772-1795 років доля народу Ізраїля на Україні впливала із тої політики, яку до них застосовувала правляча верхівка, будь то Австрія чи Російська імперія. Десь громади збереглись, десь вони деградували до стану знаменитої «Анатівки», що закарбувалося через призму творчого бачення Шолом Алейхема.

На теренах Галичини ж єврейство розквітло. Після надання прав після революції 1848 року і подальші послаблення зробили євреїв Австрійської, а потім і дуалістичної Австро-Угорської монархії, рівноцінними підданими. Після Першої світової регіон охопили соціально-політичні претурбації. Де факто на території Галичини в кінці XIX першій третині XX століття сформувалась унікальна ситуація. Новонароджену Західно-Українську республіку змінила поставша із попелу Друга Річ Посполита. Держава яку воскресили штучно, у Версальському палаці Роман Дмовський та Ігнацій Падеревський, заручившись підтримкою держав-переможців – Антанти. Галичина із пограниччя перенеслась в центр нового утворення. Друга Польська Республіка в наслідок мирних договорів в Версалі отримала безліч етнічнонеоднорідних територіальних надбань. Ідея про унітарну державу не сходилась із умовами, що базувались на 14 пунктах, і змушували напочатках враховувати потреби меншин, особливо німців. Згодом ж політика змінилась із відходом від ліберальних урядів, після перевороту наступила своєрідна реакція. За своє коротке існування Друга Річ Посполита стала цікавим з історичної точки зору утворенням.

Тому особливе зацікавлення викликає громадсько-політична діяльність та соціальне життя модерного поліетнічного суспільства в рамках нової системи.

Різноманіття політичних рухів, думок, майнова та політична диференціація, етнічна приналежність отримали свій відблиск у громадському житті. В таких умовах організаційну основу дальшого розвитку спільнот становили різноманітні громадсько-політичні, культурні, просвітницькі, економічні, господарські, спортивні, релігійні та молодіжні, спілки-організації чи товариства. Особлива роль в цьому відводилась євреям, які були піонерами громадських та політичних організацій, ще в кінці XIX століття. Тому для формування комплексного нарративу про регіональні історичні особливості Галичини як пограниччя та поліетнічного краю де крім безлічі етногруп українців (бойки, лемки, гуцули) проживали й етноси німців, поляків, євреїв. Слід приділити увагу діяльності єврейських організацій та партій, що діяли в регіоні, та розвивалися синхронно українському та польському національним рухам. Тісно взаємодіючи один з одним, не зважаючи на різні ідеї та цілі. Формуючи унікальний громадсько-політичний ландшафт регіону.

Об'єктом дослідження є єврейські громадські, культурні та політичні організації східної Галичини, а саме міста Станіславів.

Предметом дослідження є діяльність єврейських організацій на території міста в період Другої Речі Посполитої.

Хронологічні межі дослідження охоплюють міжвоєнний період. Більш чіткі хронологічні межі корелюються: нижня межа дослідження датується травнем 1919 року – зайняттям Станіслава збройними силами Другої Речі Посполитої, верхня межа – 1 вересня 1939 року агресія Німецького Рейху проти Другої Речі Посполитої. В ширших хронологічних рамках – з XVI століття до 22 червня 1941 року, в контексті розгляду історичних особливостей єврейської громади міста. Аналізу становища та еволюції суспільних відносин, нормативно-правової бази та контексту в якому перебували громади євреїв Східної Галичини.

Географічні межі дослідження становлять території в основному міста Станіславів на момент 1924 року, а також після 1925 року, з приєднаними околицями, а саме: села Княгинин і частини сіл Угорники, Микитинці, Опришівці, Крихівці, Загвіздя і Пасічна. В ширших географічних рамках дослідження охоплює території Станіславівського воєводства та його повітів, в межах визначених адміністративно-територіальних одиниць Другої Речі Посполитої станом на 1939 р.

Метою роботи є дослідження та аналіз діяльності єврейських партій організацій, товариств, братств міста Станіславів в період інтербелуму. Для досягнення поставленої мети були визначені і вирішувалися такі **завдання дослідження:**

- Розглянути і проаналізувати праці дослідників з історії діяльності єврейської громади Станіслава та Галичини.
- Дослідити етно-соціальну структуру міста протягом 1660-1939 рр.
- Дати характеристику та аналіз діяльності єврейських політичних партій, сіоністських організацій, молодіжних, релігійних, освітніх товариств
- Показати особливості діяльності єврейських гуманітарних організацій в місті Станіславів.

Методологія дослідження. Дипломна робота написана з урахуванням досягнень сучасної методологічної науки, з опорою на принцип історизму. В дослідженні використовується методологія міської, етнічної, повсякденної та соціальної історії, методи аналізу і синтезу. Також у даному дослідженні використовується історико-порівняльний метод, та контент-аналіз, адже в основі даного дослідження лежить аналіз джерел, та порівняння їхнього змісту.

Історіографічна база. З огляду на відносно малу популярність теми у вітчизняних дослідників окремої монографії яка присвячена саме єврейській

громаді Станиславова (Івано-Франківська) немає. Найбільш цікава праця присвячена міській єврейській общині Галичини є книга Володимира Меламеда «Євреї во Львові (XIII — первая половина XX века): события, общество, люди», що охоплює всю задокументовану хронологію життя та діяльності євреїв у місті. Більшість ж досліджень розглядають діяльність єврейських громад в контексті етнічної взаємодії з українцями. В дослідженні використовуються праці, статті, та дисертації: Л. Соловки про діяльність сіоністських організацій в Станиславові в міжвоєнний період; І. Монолатія праці присвячені міжетнічній взаємодії в Галичині протягом 1867-1918 рр.; Я. Хонігсман дослідження освітніх єврейських товариств, рухів, геноцидів на території Галичини; О. Юркевич про видавничу діяльність українських та єврейських громад Галичини та їх взаємодію в міжетнічному дискурсі в 30-ті роки XX ст.; доволі значний вплив має робота М. Гона про міжетнічний політичний дискурс в західній Україні в період Другої Речі Посполитої; та інші наукові роботи. **Основу джерельної бази** становлять нормативно-правові акти, директиви, звіти, статuti канцелярія та публіцистика присвячені діяльності єврейських громад Галичини. Фонди Станиславівського воєводського управління та Станиславівського повітового управління державної поліції. В основній масі документальні джерела зосереджені в державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО).

Структура дипломної роботи зумовлена її метою та завданнями. Робота складається із вступу чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

I Розділ: Історіографія та джерельна база дослідження

1.1 Наукова розробка проблеми в часовому контексті дослідження

Діяльність єврейських громад та організацій на території східної Галичини була зумовлена в першу чергу інтересами та соціально-економічними і культурними потребами єврейського населення. В історичних, економічних та культурних дослідженнях науковці здебільшого ж розглядають діяльність єврейських громад та організацій в контексті міжетнічного діалогу та в сукупності з аналогічною діяльністю корінних народностей (українців та поляків) на території Галичини. В основному наукові доробки знаходяться в полі політичної історії. Доволі мало праць, що присвячені власне культурній та соціальній історії, і ще менше досліджень в контексті етнічної історії.

Якщо розглядати розвиток дослідження єврейського руху в хронологічному аспекті, то слід виділити кілька головних періодів та підходів. Перший період це дослідження безпосередньо проведені у міжвоєнний період на території Другої Речі Посполитої. В основному наявні дослідження приділяли увагу соціально-економічному становищу та статистичним вибіркам даних. Так Я. Бронштейн в дослідженні розглядає економічну диференціацію та структуру зайнятості та єврейських підприємств на території II Речі Посполитої.¹ Серед дослідників, які безпосередньо розглядали єврейську спільноту Галичини того періоду найбільшої уваги заслуговує Маєр Балабан. Одна із його монографій присвячена історії євреїв в Галичині в період 1772-1868 років² висвітлює переважно Австрійський період з історії краю. Проте в дослідника є також статті та брошури присвячені проблемі тогочасного становища євреїв в Польщі: «Kiedy i skąd przybyli Żydzi do Polski; wykład habilitacyjny na Wydziale

¹ Bornstein J. Struktura zawodowa i społeczna ludności żydowskiej w Polsce. Sprawy Narodowościowe. 1939.

² Bałaban M. Dzieje Żydów w Galicyi i w Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772-1868. Lwów 1916

Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, wygłoszony dnia 5 czerwca 1928 roku» - короткий історіографічний огляд появи та історичного шляху юдеїв в Польській державі³ та « Z zagadnień ustrojowych żydostwa polskiego» стаття про політичні питання польського єврейства⁴. Також вагома робота була проведена над систематизацією наявних історичних праць з історії євреїв в Польщі «Bibliografija historyi zydow w Polsce za 1900-1930» («Бібліографія історії євреїв в Польщі за 1900-1930»), що нараховувала понад 10.000 записів⁵.

Дослідження в період інтербеллumu були в основному покликані на репрезентацію євреїв та історичне обґрунтування їх як повноцінних суб'єктів держави на рівні з поляками. Передовсім праці М. Балабана були написані в контексті політичної історії євреїв в Польщі. І все ж період наукової зацікавленості щодо єврейських громад обірвала друга світова війна. Тут особливо важливо зазначити про трагедію європейського єврейства – голокост. Окрім того, що геноцид забрав життя мільйонів євреїв носіїв культури та ідентичності, він знищив величезний пласт дослідницьких праць та матеріальну джерельну базу. Так вже вище згаданий М. Балабан помер в 1942 році на території Варшавського гетто. Великий пласт освітчених дослідників польського єврейства загинули в ході війни. Було втрачено величезну кількість матеріалів, архітектурних ансамблів, та банально архівних справ та фондів в ході бойових дій. Як наслідок у перші повоєнні десятиліття не відбулось якісно нової роботи над дослідженням міжвоєнного періоду краю.

З переходом територій західної України в склад УРСР і СРСР, дослідження міжвоєнного періоду і особливо міжетнічні та антисемітські аспекти взаємодії етногруп того часу були табуйовані в науковій спільноті згори, через делікатність питання. Взагалі питання обмеженості радянських вчених в плані

³Bałaban M. Kiedy i skąd przybyli Żydzi do Polski; wykład habilitacyjny na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, wygłoszony dnia 5 czerwca 1928 roku

⁴Bałaban M. Z zagadnień ustrojowych żydostwa polskiego Lwów 1932.

⁵Bałaban M. Bibliografija historyi zydow w Polsce za 1900-1930. Warszawa. 1930.

слідування ідеологічному наративу доволі боляче вплинуло на розвиток вітчизняної класичної історії (не враховуючи археологію та преісторію). Над етнічною історією відповідно до «совєтського новоязу» було проведено ребрендинг в «Етнологію», зі зміною відповідно цілей та завдань. Головними суб'єктами історичних досліджень стали соціально-економічні групи – «класи».

Серед історіографії за весь радянський період можна виділити хіба праці Якова Самойловича Хонігсмана. Дослідження присвячені західноукраїнським євреям виражають більше соціально-економічний ніж політичний аспект діяльності. Так в монографії «Катастрофа єврейства Западной Украины. Евреи Восточной Галиции западной Волыни и Закарпатья в 1933-1945 годах», в перших розділах, автор наголошує на євреях як окремій класовій спільноті⁶. Крім того слід виділити працю «Евреи Украины. Краткий очерк»⁷. Підхід Хонігсмана до дослідження діяльності єврейських організацій та партій заснованих на боротьбі лівих робітничих партій та консервативних, правих, та партій ортодоксального юдаїзму. Тобто автор дотримується марксистського підходу в розгляді питання діяльності євреїв на території західної України.

Основна частина роботи все ж присвячена саме Голокосту та періоду окупації. Слід розуміти, що дослідження Хонігсмана, висвітлює саме наратив Голокосту проведеного СС та вермахтом, і передвоєнні розділи є скоріш ознайомчі з ситуацією яка склалась на 1939 та 1941 роки перед викладом основного матеріалу.

Якщо розглядати більш спеціалізовані дослідження Хонігсмана, слід виділити доробок про «Политические партии и группы среди евреев Польши и Западной Украины в 1919–1939 гг.»,- як короткий огляд політичного становища євреїв в

⁶ Я. Хонігсман Катастрофа єврейства Западной Украины. Евреи Восточной Галиции западной Волыни и Закарпатья в 1933-1945 годах. Львов. 1998.

⁷ Хонигсман Я.С., Найман А.Я. Евреи Украины. Краткий очерк истории. Ч.І.- ІІ. Київ, 1993. 175, 272с.

Другій Речі Посполитій⁸ де Хонігсман трактує роль та функції єврейських партій та організацій на території Львівського воєводського управління та східної Галичини загалом.

Радянська історіографія загалом уникала теми дослідження довоєнного єврейства, в монографіях оминаються релігійні та культурні особливості на користь економічній та соціальній структурі.

В той же час, паралельно, існував і зовсім інший немарксистський підхід до вивчення населення Галичини. Він був більш сконцентрований на національній ідеї та проблемах національної самосвідомості. Дослідники цієї течії в більшості розглядали національно-політичний дискурс через призму державницьких поглядів, ідей. Цією течією є діаспоральна наука і публіцистика. Потрібно розуміти, що в центрі наукових інтересів діаспорян була майже виключно українська національна ідея. Все, що входило в орбіту дослідницької роботи було покликано на розгляд діяльності політичних еліт, українського етнічного населення та етногруп (бойки, лемки, гуцули і т. д.). Євреї розглядались в контексті міжетнічної взаємодії та національно-державницьких процесів.

Як приклад націоналістичного підходу до єврейського питання є роботи які написав та видав український політичний діяч, журналіст, історик, соратник Є Коновальця, член УВО, ОУН-М Зиновій Михайлович Книш. В еміграції було написано дві роботи присвячені україно-єврейським взаєминам через призму правого національного бачення: брошура «Євреї чи жиди?»⁹ та книга «Відьмолочи (слово в боротьбі проти жидівської напасти на українців та народи

⁸ Я. Хонігсман Политические партии и группы среди евреев Польши и Западной Украины в 1919–1939 гг. Журнал Евреи Евразии. №1. 2005

⁹ Книш З. Євреї чи жиди? Торонто 1984. 30 с.

Східної Європи)»¹⁰. В змісті та наповненні творів можна прослідкувати відношення правої національної думки до єврейського питання через призму концепцій «жидокомуни» та «жидівського засилля».

Проте існував й інший підхід в історіографії діаспори. Більш ліберальний в дослідженні єврейських громад та організацій. В ньому більша увага приділялась міжетнічному діалогу та співпраці. Націоналістичний підхід був підданий критиці. Особливо жорстка полеміка (яка триває й зараз) точилась навколо участі українських націоналістів у антиєврейських акціях.

Головною ж працею присвяченою україно-єврейським відносинам написана в еміграції Олександром Бриком¹¹. В основі роботи є мемуари та публіцистика національних діячів краю. Євреї в дослідженні розглядаються через призму національного руху. Автор наголошує на своєрідному симбіозі взаємодій українців та євреїв в період інтербелуму. Велику увагу приділяє відношенню українських ультра-правих сил до єврейських організацій та їх зміна протягом панування II Речі Посполитої та в період на межі 1939 року і на початку другої світової війни. Також варто зазначити що автор відкидає притаманну діаспоральній історіографії глорифікацію національно-визвольного руху та навпаки критикує антисемітські заяви націоналістських груп.

Схожу позицію в контексті україно-єврейських взаємовідносин висловлює ще один представник діаспори Джон-Пол Химка професор-емерит історії Східної Європи Альбертського університету. В своїй роботі Химка торкається історії західної України між війнами¹². Вагому увагу в контексті міжнаціонального

¹⁰ Книш З. Відьмолочи (слово в боротьбі проти жидівської напасти на українців та народи Східної Європи). Новий Шлях. Торонто 1989 180 с.

¹¹ Брик О. Українсько-єврейські взаємовідносини. Вінніпег.1961. 383 с.

¹² Himka J-P. Western Ukraine between the Wars Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes, Vol.34, No. 4. 1992 391-412 с.

діалогу кінця XIX ст. приділено в роботі «Ukrainian-Jewish Antagonism in the Galician Countryside during the Late Nineteenth Century»¹³

Також слід згадати працю Володимира Кубійовича «Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939», як важливе статистичне джерело в моєму дослідженні.¹⁴

Починаючи з 90-х років у вітчизняній науці проглядається процес надолуження розриву який сформувався в методології та підходах в дослідженнях західних вчених-істориків. Відбувається відхід від марксистсько-матеріалістичного підходу, критикується формаційна теорія розвитку цивілізацій. Досліджуються та розробляються нові раніше табуйовані теми, як наприклад історія ОУН, еміграції, українська революція 1917-1921 років. Починається процес формування нового українського історичного нарративу. Все, що колись підпадало під тавро націонал-буржуазного набуває популярності в «нових» дослідників.

Наукову зацікавленість викликає й історія євреїв Галичини. Безумовно, єврейське питання все ще розглядається в контексті українського світу. Складність цього підходу полягає у перенесенні на єврейські партії та організації другорядну роль в порівнянні з українським державотворчим рухом. Головна та найбільш ґрунтовна праця в контексті появи, діяльності та еволюції єврейського політичного руху на території Галичини є монографія Максима Гона «Діяльність єврейських політичних партій Західної України в контексті українсько-єврейських взаємин (1918– 1929)¹⁵». В дисертації головним чином

¹³ Himka J-P. Ukrainian-Jewish Antagonism in the Galician Countryside during the Late Nineteenth Century». Potichny Peter J. and Howard Aster (eds.), Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective, Edmonton. 1988. 111-158 с.

¹⁴ Кубійович В. Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939» Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halychyna-Galicia) 1.1.1939 : нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. – Wiesbaden. Harrassowitz, 1983., 173 с..

¹⁵ Гон М. Діяльність єврейських політичних партій Західної України в контексті українсько-єврейських взаємин (1918– 1929) : дис ... канд. політ. наук» Рівне. 1998. 209с.

зачіпається проблема відношення єврейських лівих (Поалей Ціон, Єврейської соціал-демократичної партії), сіоністських та ортодоксальних консервативних політичних сил до процесу становлення і побудови української державності, період ЗУНР, та після 1919-1920 в Другій Речі Посполитій. Автор розглянув проблему через дослідження великого пласту архівних матеріалів, також використовуючи публіцистичні видання того періоду та біографістику. Як подальший розвиток теми було опубліковане дослідження – дисертація на здобуття звання доктора історичних наук «Міжетнічна взаємодія на західноукраїнських землях у міжвоєнний період», де фокус вже змістився на більш ширші соціальні і культурні аспекти окрім політичного життя¹⁶. Окрім того М. Гон поглиблює дослідження в подальших наукових статтях: «Проблема національного ренесансу євреїв Галичини в 20-ті роки нашого століття (XX)»¹⁷, «Комуністичний» фактор українсько-єврейських взаємин на Західній Україні (1935–1939)»¹⁸ та ін. Вагому роль у вивченні історії галицьких євреїв відіграють роботи І. Монолатія.¹⁹ Також увагу приділяє праця, що присвячена міській єврейській общині Галичини Володимира Меламеда «Євреї во Львові (XIII — первая половина XX века): события, общество, люди», що охоплює всю задукомензовану хронологію життя та діяльності євреїв у місті²⁰.

¹⁶ Гон М. Міжетнічна взаємодія на західноукраїнських землях у міжвоєнний період : дис. ... д-ра політ. наук : Рівне. 2007. 454с.

¹⁷ М. Гон. Проблема національного ренесансу євреїв Галичини в 20-ті роки нашого століття (XX). Єврейська історія та культура в Україні : матеріали конф., 8–9 груд.1994 р. Київ. 1995. с. 43–48.

¹⁸ М. Гон. «Комуністичний» фактор українсько-єврейських взаємин на Західній Україні (1935–1939) Галичина. 2003. № 9. – С. 99–100.

¹⁹ Монолатій І. Разом або майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях в 1867-1914 роках. Івано-Франківськ. Лілея. 2010. 736 с.

²⁰ Меламед В. М. Євреї во Львові (XIII — первая половина XX века): события, общество, люди. Львов, 1994. 263 с.

Вагомий внесок в дослідження діяльності єврейської громади Станиславова внесла пані Любов Соловка. В своїх статтях з юдаїки дослідниця в першу чергу звертає увагу на архівовані матеріали з історії євреїв Станиславова, що зберігаються в ДАІФО²¹. Та на їх основі було проведено короткий аналіз діяльності політичних сіоністських організацій та партій на території міста.²² Окремі аспекти діяльності єврейських громад та організацій Галичини були розглянуті в роботах українських дослідників. В статті «Формування та діяльність українських, польських та єврейських жіночих організацій у Другій Речі Посполитій» І. Левчук розглядає гендерний аспект створення та діяльності жіночих товариств в розпал суфражистського руху.²³ О. Юркевич висвітлює в роботі «Видавнича діяльність українських і єврейських громадських організацій Галичини 20 – 30-х років ХХ ст. у контексті поліетнічності культур» ... вплив єврейського ареалу проживання в межах західноукраїнських міст і його самостійну та самодостатню позицію в соціумі...»²⁴.

Відносно дослідження історії євреїв Галичини в сучасній Польщі слід сказати, що в науковому середовищі є багато юдаїків. Дослідження з юдаїки тісно пов'язані із Голокостом на території Польщі а також із єврейським центром POLIN у Варшаві. Проте дослідження євреїв східних кресів не є настільки популярними, а ніж на територіях сучасної Польщі²⁵. Засадничими працями з

²¹ Соловка Л. М. Документи з історії євреїв Галичини і Польщі в першій половині ХХ століття у фондах ДАІФО / Доля єврейських громад Центральної та Східної Європи в першій половині ХХ століття : матеріали XI міжнародної наукової конференції, 26-28 серпня 2003 р. Київ, 2004. С. 198–200.

²² Соловка Л. Діяльність сіоністських партій і організацій міста Станіслава в 30-х рр. ХХ століття (за матеріалами ДАІФО) / Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Рівне, 2008. Вип. 14. С. 53-57.

²³ І. Левчук Формування та діяльність українських, польських та єврейських жіночих організацій у Другій Речі Посполитій. Сторінки історії : збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 38. 88-98 с.

²⁴ Юркевич О. Видавнича діяльність українських і єврейських громадських організацій Галичини 20 – 30-х років ХХ ст. у контексті поліетнічності культур. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника . . Вип. 10. 2018. С. 98-132

історії євреїв в Другій Речі Посполитій є праці Є. Томашевського «Żydzi w II Rzeczypospolitej»²⁶. Загальна праця присвячена політичній та соціальній історії євреїв в міжвоєнній Польщі. А також «Syn będzie Lech...: asymilacja Żydów w Polsce międzywojennej» А. Ландау-Чайки, про політичну та культурну емансипацію євреїв у міжвоєнній Польщі.²⁷

Загалом підсумовуючи єврейські громади та організації відігравали значну роль у соціальному, економічному та культурному житті Східної Галичини протягом століть. Їхня діяльність, що тісно переплетена з історією краю, є предметом досліджень багатьох науковців.

Загалом періодизацію та підходи до досліджень можна поділити на три періоди:

Міжвоєнний період (1918-1939):

Дослідження історії єврейських громад в період XV-XXст. та соціально-економічні та статистичні дослідження єврейських громад в Другій Речі посполитій. Головною працею періоду є робота Маєра Балабана, зокрема «Dzieje Żydów w Galicyi i w Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772-1868».

Радянський період (1945-1991):

Обмеженість досліджень через ідеологічні рамки, заклало упадок дослідження гебрейства. Проблемність питання міжнаціонального діалогу, стало табуованим для радянських істориків. Зосередження на соціально-економічних аспектах з мінімізацією релігійних та культурних сфер життя. Просування ідеї євреї-окремиї соціально-економічний клас. Одними із основних праць цього періоду є праця Якова Самойловича Хонігсмана, «Евреи Украины. Краткий очерк истории. В двух томах» і «Катастрофа еврейства Западной Украины. Евреи Восточной Галиции западной Волыни и Закарпатья в 1933-1945 годах».

²⁶ Tomaszewski J. Żydzi w II Rzeczypospolitej. Warszawa, 2016 . 444 p.

²⁷ Landau-Czajka, A. Syn będzie Lech...: asymilacja Żydów w Polsce międzywojennej. Wydawnictwo Neriton. Warszawa. 2006. 479 p.

В той же час розвивається альтернативна наукова точка зору. В першу чергу в еміграції. Загалом її можна поділити на два підходи у вивченні. Діаспоральна історіографія з націоналістичним підходом:

Праці Зиновія Книша, наприклад «Євреї чи жиди?» та «Відьмолочи».

Інша група кваліфікованих дослідників пропагує ліберальний підхід з акцентом на міжетнічному діалозі: праці Олександра Брика та Івана-Павла Химки.

Пострадянський період (з 1991):

Характеризується відходом від марксистсько-матеріалістичного підходу.

Новими дослідницькими темами, включаючи історію етнічних спільнот в тому числі євреїв Галичини.

Грунтовні праці Максима Гона: «Діяльність єврейських політичних партій Західної України в контексті українсько-єврейських взаємин (1918– 1929)» та «Міжетнічна взаємодія на західноукраїнських землях у міжвоєнний період».

Дослідження Івана Монолатія, Володимира Меламеда, Любові Соловки, Оксани Юркевич та інших.

Закордонні дослідження цього періоду представлені роботами Єжи Томашевського та Агнешки Ландау-Чайки.

В загальному історична перспектива досліджень історії нацменшин дозволяє проглянути еволюцію наукових поглядів та підходів. Так чи інакше на еволюцію підходів вплинули історичні події та контекст. Через, що на сьогоднішній день постало кілька концепцій дослідження історії національних меншин на території Галичини.

II. Єврейська громада та її роль в місті.

2.1 Історія єврейської громади в Станіславові. Національний склад населення. Станіславів- сучасний Івано-Франківськ одне із найважливіших міст історико-географічного регіону Галичина. Починаючи з XVII століття Станіславів є політичним, економічним та культурно-релігійним центром Прикарпаття (Підкарпаття, Червоної Русі). Територіально місто знаходиться північніше Карпат, та південніше Дністра, головної водної артерії регіону. Станіславів розташований акурат поміж двома великими гірськими ріками Бистриця Солотвинська та Бистриця Надвірнянська.

Про заснування міста як сплановану акцію урбаністики з метою створення нового економічно-політичного центру говорити доволі складно. В 1660-х роках Анжей Потоцький скоріше вбачав військову користь в розташуванні тодішнього села Заболоття (Zabolotiv), а ніж практичну. Станіславів був заснований Анджеєм Потоцьким, каштеляном краківським і польним гетьманом коронним, як оборонний пункт державного значення.²⁸ Саме оборона від татарських набігів була першочерговою функцією нового поселення та фортеці. Території південніше Дністра та верхнє Придністров'я (північна Молдова) тоді були пограниччям між цивілізаціями степу та аграрними, осілими державами східної Європи. Станіславів входив тоді в мережу південних оборонних рубежів Речі Посполитої. Фортифікаційний комплекс на території Галичини в той час простягався вздовж Дністра, і являв собою мережу фортів та укріплень в які входили Галич, Єзупіль, Журавно, Войнилів, Мар'ямпіль, Калуш (додаток 1). Дані укріплення мали на меті перекрити грабіжницькі напади татар на Річ Посполиту так званим « Волоським шляхом». Поза територією Галичини

²⁸ Pszczółkowski M. Architektura Stanisławowa II Rzeczypospolitej, [y:] Wojciech Walczak, Karol Łopatecki (ред.), Стан дослідження багатокультурної спадщини колишньої Речі Посполитої, том 4, Білосток: Інститут дослідження культурної спадщини Європи, 2013, [URL:https://www.academia.edu/6148142/Architektura_Stanis%C5%82awowa_II_Rzeczypospolitej](https://www.academia.edu/6148142/Architektura_Stanis%C5%82awowa_II_Rzeczypospolitej) (дата звернення: 07.05.2024).

нижче по течії в Дністорвський обороний рубіж по входили Кам'янець-Подільський, Хотин, Могилів-Подільський та Сороки (нині Молдова). Вся ця система фортів та укріплень була спрямована проти осmano-татарської загрози, від якої землі південної Русі дуже сильно постраждали в XVI столітті. Ось як подається опис тих земель після набігів після створення лінії оборонних споруд та військових застав:

Пустки довкола тих замків, які були заподіяні татарами не тільки в стороні пограниччя, але також навколо Львова, Любліна та Перемишля. В ці пустирі, з ласки Божої, і через провидіння Його Світлості Великого Гетьмана і його панства воєводи з Белза, гетьмана польного, осіли (селяни) не тільки навколо Львова, але й на прикордоннях, які були порожні протягом багатьох років.²⁹

Потреба створення нового політекономічного центру підкарпатської Галичини був якраз на часі, тим паче, що Галич, який кілька століть страждав від набігів, уже не міг відновитися та фактично зповз із Крилоса до колишньої княжої пристані на Дністрі, а Коломия через свою близькість до кордону та віддаленість від центру, не могла набути подібного значення.³⁰

Якщо розглядати місто в контексті землеволодіння, то по градації власності на населені пункти Речі Посполитої, що поділялись на вотчинні, королівщинні, старостинські, поєзуїтські (католицькі, церковні), ленні³¹. Місто було у вотчинному (спадковому) землеволодінні Потоцьких. «Потоцькі зі Станиславова зробили один із осередків свого роду та дали місту герб, прикрашений

²⁹ Polczynski, Michael J. The Wild Fields: Power and Space in the Early Modern Polish-Lithuanian/Ottoman Frontier. Georgetown University-Graduate School of Arts & Sciences. 420c. 2017. 339-340c.

³⁰ Szarłowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym, Stanisławów, 1887, С. 19. URL <https://polona.pl/item-view/564df314-ddfc-4977-9667-4329375d5bdf?page=4> (дата звернення: 07.05.2024).

³¹ Брославський, В. Форми землеволодіння та землекористування Речі Посполитої на Правобережній Україні в другій половині XVIII ст. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. 2012. Вип. 1. с. 4–7. URL http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9492/1/01_Broslavskyy.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

родинним гербом Потоцьких – «Пилявою»³² (додаток 2). Отже, Станіславів був «вотчинним» містом, тобто приватним за спадковим правом родини Потоцьких, але «королівським» за його привілеями (Магдебурське право), що йому надавались. Однією із особливостей вотчинного землеволодіння шляхти в Речі Посполитій було право надавати привілей на торгівлю, якою в більшості випадків тоді займались євреї та вірмени, та залучати їх як економічний актив шляхетського землеволодіння³³. Внаслідок цього привілею в містечках кілька разів на рік, в свята проводились ярмарки. Цим шляхта залучала євреїв та вірмен, і внаслідок цього з'явилося таке культурно-урбаністичне явище як «штетл».

Анджей Потоцький надав місту магдебурзьке право з привілеєм від 7 травня 1662 р. Король Ян Казимир у привілеї, виданому у Львові 14 серпня 1663 р.³⁴ підтвердив надання права. Відтоді всі спадкоємці Станіслава з родини Потоцьких підтвердили привілей, до 1773 р.

Якраз надання місту привілеїв привабила до нього економічно активних акторів – євреїв та вірмен. З цього часу можна вже простежувати історію єврейської общини міста. На початок XVIII століття в населення було дуже різноманітне за етно-конфесійним складом. В основній масі превалювали поляки, але крім них були общини вірмен, німців, євреїв та українців-русинів.

Першу значну етнічну спільність після поляків та українців утворили вірмени. У більшій кількості вони почали прибувати лише після захоплення Кам'янця-Подільського турками в 1672 році³⁵. Тоді вірмени у значній кількості отримали окремий привілей від 14 січня 1677 р. Аналізуючи дані джерела, можна точно

³² Szarłowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym, Stanisławów, 1887, С. 25–28

³³ Петровський-Штерн Й. Штетл: золота доба єврейського містечка. Київ: Критика, 2019. стор. 15

³⁴ Szarłowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym, Stanisławów, 1887, С.

³⁵ Barącz S. Pamiętki miasta Stanisławowa. — Lwów, 1858. Стр.29,35

встановити засновника міста (багато, хто рахує що саме Станіслав Ревера Потоцький заснував місто). На початку засновницького документа написані такі слова:

«Закладений Божою поміччю на моїй спадковій землі. Там, де було село Заблотів, я вирішив назвати місто Станіславівом, оскільки вже почав покладатися на Божу ласку...»³⁶

Коли вірмени в значній кількості осіли в Станіславові, вони отримали привілей від Юзефа Потоцького, датований зі Станіславова 14 січня 1677 р, у третю неділю після свята Відвідини блаженних Дівою Марією. На підставі цього привілею, що поширював на вірмен переваги магдебурзького права, місто складалося з двох народів, польсько-руського та вірменського (євреї не згадуються): згідно цього джерела вірмени та поляки частково ділили міську владу та цехи-гільдії. Але слід зауважити, що в деяких роботах також згадується і привілей євреям: «Невдовзі тут почали селитися євреї, згідно з привілеєм спадкоємця від 17 вересня. 1662 р., потім підтверджено Юзефом Потоцьким, гетьманом коронним»³⁷. Тобто слід враховувати євреїв як повноправних жителів міста, із закріпленими привілеєм правами. Проте в подальших джерелах інформацію, яка б підтвержувала це, немає.

Вірменська ратуша включала 12 довічних радників, з числа яких вірменське населення щорічно в перший понеділок після Богоявлення (Водохрещця) обирало мера, який іноді займав цю посаду довічно якби тільки він міг завоювати довіру своїх земляків. Крім бургомистра, вірмени обирали: двох маршалків («президентів» у випадку польсько-руської національності, народних засідателів і радників, що керувались «Zwierciadło Saskie» («Саксонське зеркало») та виконували накази маєтку(шляхтича).

³⁶ Самий засновчий документ та вірменський привілей втрачено. Проте він фігурує та цитується в працях авторів XIX століття. Напр. Barącz, Sadok, Pamiątki miasta Stanisławowa

³⁷ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 11, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1890. Стр.193

Вірменські магістранти завіряли державні документи печаткою, на якій було зображено ягня з прапором, що стоїть на книзі; перед книгою був герб Пілави, а навколо вірменський напис. На вірменських старост покладалося судочинство як у цивільних, так і в кримінальних справах.

Взагалі всі жителі міста з моменту надання привілею отримували 20-річну «свободу», після закінчення якої ті, хто мешкав на ринковій площі, мали виплачувати спадкоємцю один злотий резерв, та половину цієї суми поза ринковою площею.

Ремісниче населення об'єднане в цехи (*confraternitates*), мало рівні права з рештою міського населення. Для створення гільдії було достатньо дванадцяти майстрів одного розряду. Вірменський привілей чітко визначив стосунки вірменських цехів, що мали бути створені, відповідно до існуючих раніше польсько-руських цехів. Вірменські гільдійці могли щороку обирати *sachmistrz* (цеховий староста) для кожної гільдії. Вірмени славилися виготовленням саф'яну з козячої та овечої шкур. 14 лютого 1678 р.³⁸ вони створили статут, що застосовувався до саф'янських (*Saffiano*, різновид дублення шкіри) шкіряних цехів. Однак головним джерелом багатства вірмен була торгівля. Завдяки їм Станіславів став центром великої торгівлі, яка досягла Валахії та Бессарабії з одного боку, та Гданська, Вроцлава і навіть Баварії з іншого. Вірмени торгували такими видами сировини: зерном, рогатою худобою.

Коли Анджей Потоцький надав вірменам окремий привілей, вірменська спільність мала право на всі міські доходи, а для управління «лунарієм» куди щорічно обирала свого присяжного чиновника, якого також називали «лонгером». Всі члени магістрату також повинні були бути присутніми під час звіту³⁹.

³⁸ Barącz S. *Pamiętki miasta Stanisławowa*. — Lwów, 1858. Стр. 39

³⁹ Szarłowski A. *Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym*, Stanisławów, 1887, С.27

Як можна прослідкувати то на початковому етапі місто Станіславів було фактично мононаціональним (якщо, не враховувати привілей 1662р. який до нашого часу не дійшов), тобто десь 4-5 років там проживали поляки та українці-русини (в документах тоді згадувалась єдина польсько-руська нація). Однак, щоб створити ремісничо-торговельний клас, близько 1665 року «Анджей Потоцький привіз вірмен з Угорщини та Валахії, а з часом дозволив оселитися там і ізраїльтянам. Серед купців Станіслава були навіть греки, засновник нашого міста не забував і про релігійні потреби населення, бо, це був *god polonicum ad pietatem*⁴⁰ спадкоємця.

В місті була побудована латинська-католицька церква, потім вірменська церква і православна церква Св. Миколая. Незабаром євреям було дозволено побудувати синагогу.

«біля міських валів була єврейська синагога, біля якої євреї будували свої будинки»⁴¹

Також зведено дерев'яну ратушу і почав будуватись замок.

Хоча і в старих працях багато уваги серед населення Станіслава приділяють саме полякам, русинам-українцям та вірменам, є чіткі факти існування в місті єврейської громади. Із збережених до нашого часу свідчень про раннє місто цікавими є записи Ульріха фон Вердума, який взяв участь у шпигунських іграх французького двору проти польського короля, здійснив знакову подорож територією України. У його щоденнику є унікальні відомості про численні замки та фортеці України (Русі), в тому числі, і маловідомі, і з даної причини історичну цінність даного джерела важко недооцінювати. Так в 1670-х роках за свідченнями німецького агента в Станіславові вже існувала синагога:

⁴⁰ Буквально з лат. «Польський стрижень до пієтету»

⁴¹ Barącz S. Pamiątki miasta Stanisławowa. — Lwów, 1858. Стр.25

« ... У вірменів і у русинів, тобто у греків, є також по одній церкві, а у євреїв — синагога, яка стоїть посеред чотиригранної великої площі,...»⁴² Скоріш за все це була перша синагога, яка була стояла сумісно з будівлею кагалу.⁴³

Якщо аналізувати джерела, прослідкувавши записи про вірменську общину міста закінчуються із переходом міста під австрійське управління у 1772 році.

Останнім збереженим записом є згадка про смерть вірменського мера Миколая Вартановича . «У 1776 році у Львові помер Миколай Вартанович, останній мер вірменської «нації» у Станіславові, який обіймав цю посаду 33 роки»⁴⁴

Якщо говорити про подальші згадки євреїв в місті то вони датуються 1710-ми роками. Нещодавній напад Адама Сенявського в ході Північної війни на місто, призвела до перегляду бойової підготовки містян. Стаття 5 статуту наказує: «Добру рушницю, два фунти пороху, кожен селянин, як християнин, так і єврей, він повинен був після Святої ночі збір і прицільна стрілянина»⁴⁵

Міський привілей від 25 червня 1726 р., підтверджена спадкоємцем, намагалася захистити шкірну промисловість від єврейської конкуренції. Д. 21 березня 1729 р. Юзеф Потоцький видав цеховий акт, який був включений до міських актів Галича лише 15 травня 1781 р., з якого можна отримати точне уявлення про стан ремесла та організації⁴⁶.

⁴² Ksawery Liske , Franciszek Ksawery Liske, Liboryusz Naker. Cudzoziemcy w Polsce. LWOW, 1876р. стор. 353. Строр.172 URL <https://archive.org/details/cudzoziemcywpol00nakegoog/page/n2/mode/2up?view=theater> (дата звернення: 10.05.2024).

⁴³ Див. додаток

⁴⁴ Barącz S. Żywoty sławnych Ormian w Polsce. Lwów, 1856. Строр. 351 URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/56114/edition/72173/content> (дата звернення: 07.05.2024).

⁴⁵ Szarlowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym, Stanisławów, 1887, С. 110 [доступ 01-05-2023]

⁴⁶ Там само.

Якщо говорити про наявні дані кількості та етнічного складу населення раннього Станіславова, то тут в силу відсутності збережених до нині або відомих нам джерел, ситуація видається тяжкою. Всі статистичні дані та документи в фондах міського архіву дуже постраждали в період війни. Але деякі дані нам доступні через історичні краєзнавчі праці XIX-поч. XX століть. Так Алозій Шарловський в праці «Станіславів і Станіславівський район в історичному, географічному та статистичному відношенні» 1887 року видання здійснює певні статистичні розрахунки на основі тоді ще цілого міського архіву. Отже, у 1732 р. у місті, на околицях замку та в передмістях було 139 хліборобів, 52 пристави та 62 господарі, що разом становило 253 родини. Ця обставина дуже важлива для дослідника.

Ми повинні доповнити його гіпотетичним розрахунком, маючи за собою лише ймовірність. Подаючи в довідці всю процедуру, якою я обчислив кількість мешканців у 1732 році, я подаю лише остаточний результат підрахунку. Таким чином, у Станіславові на той час було 3321 житель. Підставою для цього підрахунку був список власників і приставів польсько-руського народу від 1732 р. Загальна кількість обох у всьому місті становила 253 родини. При середній сім'ї та прислугі з шести чоловік у кожній вони отримали 1518 душ польсько-руської національності. Нам ще потрібно підрахувати кількість вірмен та ізраїльтян того часу.⁴⁷

Тому, за відсутності позитивних даних, автор проводить демографічні розрахунки на основі методу Зюссмільха, що використовувався для підрахунку населення в містах Західної Пруссії. Найважливіша публікація Зюссмільха про «Божественний порядок в обставинах людської статі, народження, смерті та розмноження», написана ним у 1741 році, вважається основоположною та піонерською роботою в демографії та історії статистики населення в той період.

⁴⁷ Szarłowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym, Stanisławów, 1887, С.115

Застосувавши в нашому випадку метод Зюссмільха⁴⁸, який полягає в множенні кількості померлих на 37, щоб наблизити кількість тих, хто живе одночасно множу 38 як середню кількість померлих за роки: 1731, 1732 і 1733. Автор дійшов висновку, що кількість християн у 1793 році становила 3036, ізраїльтян 2412 тоді як у 1732 році було 1851 християн і 1470 ізраїльтян як вірогідна кількість у 1732 році.⁴⁹ Однак можна твердо стверджувати, що цифра буде занадто високою для 1732 року, оскільки швидше зростання населення євреїв, ніж християнського населення мало імовірно. Євреї скоріш за все в той період уже переважали вірменське населення. Якщо розглядати місто в сучасних межах, із усіма околицями після 1925р., то слід згадати й навколишні села. У Княгинині тоді проживало 78 польсько-руських родин, тобто приблизно 468 душ. У Загвізді проживало 178 польсько-руських родин, тобто 1068 душ. В Опришівцях і Чукалівці проживає 182 польсько-руські родини, тобто 792 особи. В жодному з цих сіл не було жодного єврея.⁵⁰

Результат підрахунків за 1793 рік, давши число 5448, буде відповідати більш менш правдивій демографії. Проте скоріш за все цифри наведені в роботі можна сприймати як «приблизні».

Після першого поділу Речі Посполитої у 1772 р. місто разом із територіями західної та східної Галичини увійшло в підданство Габсбурзької монархії та

⁴⁸ Метод статистичного обчислення реальної кількості населення на основі церковних книг. Основна праця Йоганна Петера Зюссмільха « Божественний порядок у змінах людської статі, що підтверджується народженням, смертю та розмноженням» , написана ним у 1741 році, вважається піонерською та новаторською працею в історії статистики населення , завдяки якій він заслужив репутацію батька німецької статистики та демографії. Доволі популярний в той час метод дослідження демографії на основі метрики та церковних списків померлих.

⁴⁹ Szarłowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym, Stanisławów, 1887, С. 115 [доступ 01-05-2023]

⁵⁰ Там само.

залишалося під владою Австрії (з 1867р. Австро-Угорщини) як адміністративна одиниця Королівства Галичини та Лодомерії аж до розвалу монархії в 1918 р.. З переходом в Станіславові були спрощені магістрантські установи та Магдебурське право. Було скасовано всі королівські та панські привілеї. Місто стає головним центром одного з 18 (пізніше 19) округів. Були реорганізовані муніципалітети. Кожну ратушу очолював староста або «попечитель» з юридичною освітою. Він головував у ратуші і відповідав за всю її діяльність. Йому в допомогу були додані «асесори», від яких також вимагалася юридична освіта, далі, секретар та інші нижчі посадові особи в такій кількості та категорії, які вимагалися обсягом повноважень, довірених магістратам. У більших містах, окрім мера, призначалися «окремі розпорядники» для заміни комун у судових і цивільних справах.

Це зумовило відтік вірменського населення з міста. Руйнівні війни, внутрішній хаос і дезорганізація країни, які не дозволяли місту швидше відновлюватися після кожного потрясіння, збільшення грабежів та насильства у сусідніх лісах і горах, все більший приплив єврейського населення до міста, і, таким чином, загострення конкуренції в торгівлі.

Заможніша частина вірмен залишила місто і, принаймні на деякий час, переселилася в Угорщину. Торгівля поволі переходила в руки народу Ізраїля і ставала звичайною спекуляцією. Вірменське населення, що залишилося в місті, покинуло виробництво в цехах і ремесла і почало займатися скотарством і торгівлею конями або скуповували землю для організації садіб.

Центр міста з мурованою архітектурою різко відрізнявся від передмістя. Там в той час жили переважно юдеї. За часів Барської конфедерації тут було побудовано три єврейські корчми, і те місце довгий час називалося «На трьох

хатах», як вулиці на кордоні заслуговували на назву «Галичка» і «Брукована»: остання раніше називалася «На три сторони».⁵¹

У 1783 (або 1773) році в Станіславові зупинявся імператор Йосиф II Габсбург, якого приймала Катажина Коссаковська. З часу його перебування в місті поширилась така історія, що ніби він покидаючи Станіслав вечеряв та ночував у єврейській корчмі:

Тому що він її десь знайшов. Коли він вийшов у місто, згідно з тим самим джерелом, він натрапив на стару єврейську корчму біля Тисменицької брами і вибрав її своїм домом. Від'їжджаючи, він дав євреям 2000 злотих на ремонт і перекриття хати, а спадкоємиця (Каражина Потоцька) пожертвувала матеріал із лісу на будівництво нової корчми. Незабаром на тому ж місці була споруджена чудовий дві, на якому власник зробив напис, що нагадував про перебування імператора.⁵²

Після захоплення міста в 1809 році військами поляків союзників Наполеона та подальшого використання як форпост. Згідно з найвищим указом 1809 року Станіславів перестав бути фортецею. У 1812 році вежі та стіни почали розбирати, а рови засипати. Таким чином власне місто злилося з передмістям. Австрійці знищили остаточно укріплення міста у 1820 р, хоча деякі фрагменти збереглися донині, вони зруйнували замок, а палац перетворили на лікарню. Відправною точкою містобудівного розвитку міста стала ліквідація фортечної функції та знесення укріплень, здійснене у 1812–1820 роках.⁵³

Нові земельні ділянки, що звільнились після демонтажу оборонних споруд міста активно продавались або здавались магістратом в оренду. На території знищеного південного бастиону головної фортеці було споруджено найдавніші

⁵¹ Szarłowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym, Stanisławów, 1887, С. 163

⁵² Szarłowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym, Stanisławów, 1887, С.159

⁵³ S R. Kravtsov. «Stanisławów w XVII-XVIII wiekach: układ przestrzenny i jego symbolika». Published in: Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, 1 (1995), С. 3–20 URL: https://www.academia.edu/471042/_Stanis%C5%82aw%C3%B3w_w_XVII_XVIII_wiekach_uk%C5%82ad_przestrzenny_i_jego_symbolika (дата звернення: 08.05.2024).

споруди, єврейського кагалу та оточуючих його будинків що були зведені після демонтажу жидівського бастіону Станіславської фортеці⁵⁴. В 1940-х роках (1942) після оголошення міста «judenfrei», квартал було зруйновано за наказом коменданта міста. Вони розташовувались приблизно перед сучасним або на території скверу та пам'ятника «Руській трійці».

В ході весни народів в Станіславі діяла народна рада. Але попри всі ці події згадок про участь євреїв в демонстраціях та мітингах немає.

Проте є пізніші згадки про участь в політичному житті міста. Так згадується вибори депутатів до державної ради (Рейхсрат) де фігурує типово єврейське ім'я «Абрахам»:

« 30 листопада в нашому місті відбулися повторні вибори до державної ради, яка вже збиралася в Кромержижі. Абрахам Гальперн був обраний депутатом, але незабаром подав у відставку»⁵⁵

Євреї також мали більшість у Станіславові, навіть у національній гвардії був офіцер-єврей Леон Сакс. Авраам Гальперн, місцевий купець і багата людина. На виборах загалом було 27 єврейських і 15 християнських виборців⁵⁶ Гальперн вирушив до Відня 18 червня, але дорогою захворів і не з'являвся ні у Відні, ні в Кромержижі. На його місце тоді навіть думали обрати іншого депутата. Але Гальперн офіційно не пішов у відставку.

Протягом австрійського панування було проведено багато топографічних та статистичних державних досліджень. В ході трьох військово-топографічних експедицій (1779-1783; 1861-1864; 1869-1887) було складено детальні (1:25000)

⁵⁴ Менів А. «Було-стало: колишній єврейський квартал в Івано-Франківську». ППК. 2021 URL: <https://pik.net.ua/2021/11/30/bulo-stalo-kolyshnij-yevrejskyj-kvartal-v-ivano-frankivsku-foto/> (дата звернення: 09.05.2024).

⁵⁵ Szarłowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym, Stanisławów, 1887, С.186

⁵⁶ Bałaban, M. Dzieje Żydów w Galicji i w Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772-1868 Lwów.1916. С. 165

топографічні мапи Королівства Галиції та Лодомерії. Кілька разів проводились імперські переписи населення. Збільшення єврейського населення датується 1789 р., тобто з поширення декрету про толерантність Йосифа II на Галичину. Офіційний перший австрійський перепис 1801 р. подає 5402 міщани (3165 християн, 2237 євреїв). Уже на основі цих даних бачимо різке збільшення єврейського населення. Перепис 1849 р. установив 11 000 мешканців. Із яких 6000 євреїв. Наступний в 1869 р. фіксує 14786 мешканців Станіслава, а вже за переписом від 31 грудня 1880 р. 18626 жителів.⁵⁷ Такий різкий демографічний вибух свідчить про економічне та політичне зростання міста. Міщани активно брали участь у торговому житті міста. Діяли сезонні ярмарки-базари – основа тодішньої торгівлі.

Згідно з переписом 1880 р. в місті проживало 9285 чоловіків, та 9341 жінок. За віросповіданням було: 5584 римо-католики, 2793 греко-католики. 90 православних, 1 греко-східний, 126 євангельської віри, 8 гелвето-євангелічної, 1 англіканський. 10023 інші(переважно юдеї).⁵⁸

За національністю перепис вказував 9734 поляків, 1643 русинів, 6998 німців (власне євреїв, які вживають у побуті німецьку), 42 чехи, 1 словенець, 1 угорець, 1 італієць⁵⁹.

Якщо підвести логічний підсумок то у 1880 році в місті проживало 18626 жителів із яких: 9734 поляки, 6998 євреїв і німців, 1643 русини і 42 чехи.

Цікаво, що в переписі фігурує цифра 1643 русини, тоді як згідно з віросповіданням в місті проживали 2793 греко-католики. Яке насправді було співвідношення поляків та українців-русинів невідомо. Скоріш за все багато українців ідентифікували себе з польською більшістю. Особливо це актуально у

⁵⁷ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 11, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1890. С.193

⁵⁸ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 11, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1890. С.194

⁵⁹ Там само.

випадку «латинників» (русинів-католиків). Подібна ситуація є із німцями та євреями. Однозначно можна сказати, що євреї були набагато чисельнішими ніж німці в місті. Зведення їх у спільну групу скоріш мало справити враження великої німецької спільноти в місті. Але це не так, німців було десь 1-3% від усіх жителів. Євреїв ж включили тільки через подібність ідишу та німецької. Саме в кінці XIX століття в єврейській общині Галичини відбуваються безповоротні зміни. Виникає та розповсюджується хасидизм, як альтернатива старому талмудичному юдаїзму. В боротьбі із новим філософським осмисленням релігії ортодокси також приходять до змін. Змін направлених на зміцнення авторитету рабинів. Талмудичні догми та традиційні основи «старого» юдаїзму проходять ревізію. Рабини активно проводять полеміку з цадиками намагаючись довести ересь у вченні хасидизму.

В той же час в Європі після Наполеонівських воєн ідеї європейського просвітництва та гуманізму поширилися на східну частину субконтиненту. Відхід від теоцентричного уявлення до антропоцентризму змінила європейські нації. Винятком не стали й євреї. Ще в кінці вісімнадцятого століття поширюється рух «Гаскала». Рух який виступав за емансипацію народу Ізраїля. Основна ідея та ціль руху полягала в перетворенні замкнутої релігійної общини в культурно нову модерну націю. В Галичині основними центрами руху стали Львів та Тернопіль. «Маскілім» вели активну просвітницьку діяльність. Видавались книги, філософські трактати, пропагувався перехід з ідишу на німецьку. Тоді як хасиди вважали поширення загальної світської освіти загрозою своїм традиційним релігійним цінностям, у той час як прихильники емансипації вбачали в ній основну причину для того, щоб наблизитись до одного рівня із християнами.⁶⁰ Все більше єврейських дітей ходили вже не в хедери, а у світські школи. Так з 1884 в місті діяла Ізраїльсько-польська

⁶⁰ Монолатій І. Галицькі євреї в австрійський період (1772-1918 рр.). URL: <http://www.ji.lviv.ua/n51texts/monolatij1.htm> (дата звернення: 10.05.2024).

народна школа, яка утримувалась на кошти Альянсу Ізраїлю (Alliance Israélite Universelle).⁶¹ Маскіли стали активно пропагувати відхід від старого анахронічного юдаїзму. Створювалися альтернативні реформістські синагоги-темплі (храм). Один із перших темплів Галичини у 1899 році в Станіславі.⁶² Внаслідок цього багато міських освічених євреїв стали себе асоціювати з імперською, панівною нацією – німцями. В XIX столітті ідеї «Гаскалі» трансформувались в національні наративи. Відбувається акультурація прогресивних євреїв. Єврейська релігійна спільнота змінювалась під впливом націотворчих процесів в Європі – вона сама ставала на шлях націотворення. Усі вищезгадані процеси привели до розколу єврейського середовища на два кардинально різні табори. Прогресивне єврейство розуміло, що марно очікувати приходу «машиаха» для вирішення всіх наявних проблем. Вони все більше озирались на нації які висловлювали політичні гасла та активно були представлені у всіх гілках влади. Ортодокси, хасиди та інші релігійні юдеї не сприймали такого швидкого розвитку подій. Вони не сприймали змін в суспільстві, тому все більше втрачали наявний вплив, та закривались в традиційних общинах.

Як зазначає І. Монолатій у своїй праці «Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр.»

У дилемі дефініцій євреї релігійна спільнота та євреї-народ поступово перемагала остання. Адже питання майбутнього місцезнаходження нації стало центральним: одні покладали надії на розв'язання єврейського питання на теренах, де вони вже проживали століттями інші будували плани на воздвиження національної держави в Палестині».⁶³

⁶¹ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 11, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1890. С.196

⁶² Вовчко, М. І. Акультурація євреїв Галичини в другій половині XIX – на початку XX століття: реформовані синагоги і братства для поховання. Вісник НТУ ХПІ. 2015. С. 4-12

⁶³Монолатій І. С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. С. 197

Сіоністський рух став новим свіжим подихом для освічених євреїв Галичини. Ідея створення власної держави в Палестині, чи південній Америці, в Патагонії, чи Уганді, всеціло захопила розуми інтелектуалів. Після виходу брошури Т. Герцля люди з ажіотажем метнулись вибирати делегатів на сіоністський конгрес в Базелі в 29-31 серпня 1897 року. Саме на конгресі із розпливчатих вимог делегати сформуваали основні постулати сіоністичного руху. Головною ж вимогою стала теза про «Сіонізм прагне до створення в Палестині території для єврейського народу, гарантованої суспільно-правовим шляхом»⁶⁴.

Саме ці події стали основним поштовхом до створення політичних та громадських організацій єврейських громад по всій Європі. Попри величезний вплив сіонізму як рушії для політичного етапу становлення єврейської нації, виникнення в подальшому партій вивернуло назовні всю різноманітність політичних потреб євреїв. Створені партії були масимально різним за спрямуванням, від сіоністських до ортодоксальних партій, партій помірковано-лівого спрямування та радикалів.

Станом на кінець XIX – початок XX століть в Галичині був представлений широкий спектр єврейських політичних партій. Загалом можна сказати: Палестинофіли були представлені в політичному спектрі через партії «Загальні сіоністи», «Мізрахі» та «Єврейську соціал-демократичну партію Поалей-Ціон». Поряд із ними діяли дві партії, які мали надію вирішити єврейське питання в рамках Бунду та Єврейської соціал-демократичної партії (ЄСДП).

Традиціоналісти, які захищали єврейську релігію та традиції, об'єднувалися у партію «Агудас Ізраель».⁶⁵ Вони на рівні із кагалами також створили систему організацій, які обслуговують потреби вірян. Особливо характерними були

⁶⁴ I. Schipper. A. Tartakower, A. Haftka. Żydzi w Polsce odrodzonej. Warszawa, 1932. T. 1.С. 525.

⁶⁵ Погребинська І. Українсько-єврейські взаємини на Галичині в кінці XIX на початку XX століття. Етнічна історія народів Європи. - Вип. 3. 1999 С. 63 - URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_1999_3_17 (дата звернення: 15.05.2024).

релігійні об'єднання, поховальні та благодійні організації.⁶⁶ В Станіславові основними організаціями із даної групи були «Книжлат Ізраель» та «Книжлат Якуб».⁶⁷ Після убивства ерцгерцога та наслідника австро-угорського престолу Франца Фердинанда сербським націоналістом Гаврилом Принципом в Сараєво вибухла Перша світова війна. З початку події розгортались доволі нелогічно: з початку серпня 1914 коли Австро-Угорська імперія висунула ультиматум Королівству Сербія Російська імперія, на підтримку Сербії, оголосила часткову мобілізацію в себе. Після оголошення ж війни Сербії 28 липня Росія не втручалась, і тільки оголошення 6 серпня 1914 року Австро-Угорщиною війни Росії втягло Галичину у війну як театр бойових дій.

В ході конфронтації царської та цісарської армій основні військові дії відбувались на Галицькому театрі операцій, у тому числі й у Станіславові. Лінія фронту перетинала місто не раз, залишаючи його в клепках нових імперських карт генштабів Австрії та Росії. З початку серпня 1914 року російські війська розпочали військові дії, а 30 серпня 1914 року вони захопили Станіслав. Австрійські війська відступили з міста і відійшли у гори, відступаючи перед натиском супротивника.

У наступні роки місто стало місцем інтенсивних боїв та стрімкого розвитку воєнної інфраструктури, а його мешканці переживали важкі часи, зазнаючи біль і страждання війни. Серед них були і євреї. Вони сильно постраждали від постійного переходу міста з рук в руки. Торгівля майже не велася, кам'яниці стояли пустою. На той момент в місті вже було велике єврейське підприємництво.

⁶⁶ Tomaszewski J. Żydzi w II Rzeczypospolitej Warszawa, 2016 .С.55 URL: https://historia.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/04/j._tomaszewski_-_zydzi_w_ii_rp.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

⁶⁷ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 3. Справа 1227. Аркуші 48 і 81

Найбільшими існуючими в місті вважались газовий завод, нафтоперегінний завод Габера, ватно-ватинна фабрика Мендельсона, шкіряний завод Маргошеса, спиртовий завод Лібермана, кондитерська фабрика «Локарпо» і 3 друкарні. Філіп Ліберман фактично перший мільйонер Станіслава. В його власності була «Фабрика спирту та пресованих дріжджів». Зараз завод Лібермана відомий в Івано-Франківську як завод лікєро-горілочаних виробів «Княгинин». Ця єврейська родина була однією з найбагатших в місті. Нерухомість родини Ліберманів пізніше в 20-ті роки ХХ століття оцінювали майже у три мільйони злотих. Також Ліберман збудував на території свого підприємства вишукану віллу.

Наприкінці ХІХ - на початку ХХ століття в Станіславі діяла фабрика вати, ватину і ковдр братів Мендельсонів. Тут працювало до пожежі 1914 року 250 робітників.

Також в міжвоєнному місті діяло ще одне єврейське підприємство – Шкіряна фабрика Якуба Маргошеса. Одне із найбільших підприємств Станіслава. «Шкірфірма» заснована у 1888 році євреєм Яковом Маргошесом була найбільшим до 1939 року шкірвиробничим підприємством в регіоні. Навіть більше з 1910-х фабрика була найбільшим підприємством легкої промисловості на Галичині. Є свідчення про те, що напередодні радянсько-польської війни на підприємстві було відшито партію військових чобіт для армії УНР за замовленням чиновників Симона Петлюри.⁶⁸

Також в володінні єврейської громади було зосереджено від 45 до 57 % усього житлового фонду. Так у володінні уже знайомого нам Маргошеса було кілька кам'яниць. Багато «кам'яниць було на утриманні чи у власності родини Горовіц, Гальперн, Готесман.

⁶⁸ Кам'яниця Якова Маргошеса URL: https://moreinfo.ua/ua/ivano-frankovsk/place/kamenica_jakova_margoshesa (дата звернення: 12.05.2024).

Закінчення війни 11 листопада євреї сприйняли з полегшенням, та надіями на краще. Але краще не стало. Євреї чомусь не помічали внутрішніх претурбацій в імперії, вони були зайняті мріями про власну державу, або як і до війни прагнули перетнути океан і шукати щастя в Америці. Якби не було, євреї Галичини прогавили наростаюче національне суперництво поляків та українців. Євреїв застали зненацька листопадові події 1918 року. Їх змусили адаптовуватись, шукати шляхи захисту своїх інтересів. Тому тільки після листопадового «зриву» в містах Галичини виникають єврейські представницькі органи. Одним із перших таких стала, «Тимчасова національна рада». Утворившись 4 листопада 1918 р. як реакція на наростаючу ескалацію, вона проголосила, що «...становить єдину і найвисшу інстанцію жидівського народу во всіх національно- політичних справах»⁶⁹

Починаючи з 25 травня 1919 року, місто опинилося у тимчасовій окупації Польщі, що було офіційно затверджене на Паризькій мирній конференції 25 червня 1919 року. Польський суверенітет над Східною Галичиною був визнаний Радою Послів Антанти 15 березня 1923 року⁷⁰.

Під час Другої Речі Посполитої, Станіславів став третім за розміром містом у Галичині. Оскільки місто було обране столицею воєводства, тут розміщувалося багато адміністративних установ на рівні воєводства, а також окружні органи управління Станіславівського повіту, окружний суд, дирекція податкової служби та інші. В місті діяли управління праці, Окружного гірничого, митного та земельного управління.

⁶⁹ Гон М. Євреї і ЗУНР: стратегія, тактика та вплив на формування взаємин з українцями в міжвоєнний період. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Вип. 18. 2009. С. 181

⁷⁰ Текст Сен-Жерменського мирного договору.
URL:<http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html> (дата звернення: 08.05.2024).

В місті поряд із християнськими храмами діяли єврейські синагоги, та темплі. Загалом в місті їх нараховувалось 49 (!) синагог, темплів та молитовних домів.⁷¹

Це було більше всіх великих церков та храмів міста разом узятих.

Згідно із республіканським переписом від дев'ятого грудня 1931 року в Станиславівському воєводстві налічувалось 1 480 285 осіб⁷². Це загальна кількість із всіх повітів: Городенківський Долинський Жидачівський Калуський Коломийський Косівський Надвірнянський Рогатинський Снятинський Станиславівський Стрийський Тлумацький, міст, сіл, містечок. За віросповіданням населення було поділено на чотири категорії: римо-католики; греко-католики; віри моєсеєвої; та інші. Так за статистичними даними у воєводстві проживало 139 746 тисяч прихильників віри мойсеєвої, себто юдеїв⁷³.

Крім градації за віросповіданням, був перелік мов які використовувало населення: польський, українська, руська, жидовський з хебрайським, та інний.⁷⁴ З цього переліку вже можна зробити висновок що в 20-30ті роки через сіоністський рух, євреї вже використовували іврит. Крім того, не вказується німецька мова, на яку євреї активно переходили в період Австро-Угорщини. Слід зазначити, євреї також активно емансипувались в польським середовищі, і на 1931р. в містах євреї спілкувались переважно польською навіть в побуті. Ідиш ставав мовою села та околиць. Тому не дивно бачити кореляції в цифрах з віросповіданням, адже ідишем та івритом спілкувались 109 378 особи.⁷⁵

⁷¹ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 3. Справа 1227. Аркуші 71-76

⁷² GUS, Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. Wyniki ostateczne opracowania spisu ludności z dn. 9.XII.1931 r. w postaci skróconej dla wszystkich województw, powiatów i miast powyżej 20 000 mieszkańców Rzeczypospolitej Polskiej., 1931. Warszawa. 1934. С. 746 URL:: <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/publication/17019> (дата звернення: 07.05.2024).

⁷³ GUS, Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. Wyniki ostateczne opracowania spisu ludności z dn. 9.XII.1931 r. w postaci skróconej dla wszystkich województw, powiatów i miast powyżej 20 000 mieszkańców Rzeczypospolitej Polskiej., 1931. Warszawa. 1934. С. 746 URL:: <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/publication/17019> (дата звернення: 10.05.2024).

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Там само.

Тепер повернемося до самого міста Станиславова. Перепис вказує 59 960 жителів міста⁷⁶. Тут важливо зауважити, після 1925 року межі міста розширено. Окрім самого історичного центру між Бистрицями було приєднано околиці, а саме: села Княгинин і частини сіл Угорники, Микитинці, Опришівці, Крихівці, Загвіздя і Пасічна.

З даних переліку віросповідання перед нами постає цікава ситуація. Кількість послідовників віри мойсеєвої було 24 823. Тоді як кількість вірян інших конфесій була меншою. Так римо-католики становили 22 312 осіб, та 11 134 греко-католики, і 1487 євангелістів та 189 інших культів⁷⁷.

Рідною мовою ідиш вказало 22 944 опитаних. Польська – 26 187, українська – 5553, німецька – 1332, інші – 125.⁷⁸

За нескладними математичними підрахунками, бачимо, що єврейська громада міста була найбільшою серед того населення. Згідно з відсотковим відношенням 41.5 % всього населення міста, поляки та українці 37.2% та 18.6% відсотки відповідно. Проте слід зазначити, в переписі населення дані подаються дуже загально. Спільні та дотичні групи людей відносили до поляків, для формування елементу присутності значної кількості польського населення в східних кресах і не лише. Так як приклад, можна навіть взяти, так званих «латинників». Фактично українців які хрещені в латинському обряді. Їх кількість була дуже значною в східних кресах, і перепис це не відображає. Як не відображає і ополячених євреїв, що були фактично зараховані до поляків за критеріями мови.

Більш менш точним у питанні висвітлення етно-національного складу населення Галичинни є праця Володимира Кубійовича «Етнічні групи

⁷⁶ Там само.

⁷⁷ Там само

⁷⁸ GUS, Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. Wyniki ostateczne opracowania spisu ludności z dn. 9.XII.1931 r. w postaci skróconej dla wszystkich województw, powiatów i miast powyżej 20 000 mieszkańców Rzeczypospolitej Polskiej., 1931. Warszawa. 1934. С. 746 URL:: <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/publication/17019> (дата звернення: 10.05.2024).

південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939» . Кубійович подає такі дані про населення Станіслава: поляків 23 500, українців 12 000, німців 2000, і 26 500 євреїв.⁷⁹

Таким було місто напередодні великої війни. Війни після якої залишиться фактично одна національність. Війни, що забере 90% єврейського населення краю і покладе кінець унікальному мультикультурному середовищу східної Галичини.

З самого заснування Анжеєм Потоцьким місто стало галицькою «салатницею», якщо переносити поняття-неологізми ХХ століття до ХVІІст. Тут зазвичай мирно співіснували одразу кілька спільнот. До автохтонного польсько-руського населення (як двоєдиного народу) першими приєднались вірмени. Вони стали економічним активом міста. Перші промисли та цехи з'явилися тут саме завдяки вірменам. Різноманіття товарів робило Станіславівські ярмарки привабливими для жителів не тільки Галичини, а й ближнього порубіжжя. Взагалі тогочасне місто крім етнічного різноманіття репрезентувало й культуру східноєвропейського пограниччя. Степовий фронт став основною загрозою та елементом розвитку новоствореної фортеці.

Єврейська община колишнього Станіслава, відіграла важливу роль у соціальному, культурному та економічному житті міста з самого початку. Починаючи з періоду Речі Посполитої та пізніше австрійською, польською владою, єврейська громада відіграла активну роль у формуванні ідентичності міста та його розвитку.

Єврейське населення відзначалося своєю багатошаровою культурою та традиціями. Вони були активними учасниками торгівлі, ремесл та інших

⁷⁹ Кубійович В. Етнічні групи південнозахідньої України (Галичини) на 1.1.1939 Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halycyna-Galicia) 1.1.1939 : нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. – Wiesbaden: Harrassowitz, 1983. – XXV,. С. 82

економічних галузей міста. Єврейські підприємці та торговці відігравали важливу роль у формуванні міської економіки та були важливим елементом комерційного життя.

Крім того, єврейська община була центром культурного життя міста. Єврейські школи, синагоги та інші культурні інституції були важливими центрами спільноти, де відбувалася передача традицій, мови та релігійних цінностей. Після Другої світової війни та Голокосту, що трагічно вплинули на єврейську громаду міста, численні аспекти цієї культурної спадщини зазнали значної втрати. Однак, спадщина єврейської общини продовжує жити в пам'яті та історії міста, нагадуючи про важливий внесок, який вона внесла в розвиток Івано-Франківська – Станіславова.

Розділ III. Діяльність сіоністських організацій та їх противників у Станіславові у міжвоєнний період.

3.1 Сіоністські організації. Їхня структура та діяльність.

В післявоєнні роки політична ситуація в єврейському середовищі змінилась. Першість в голосах електорату перестали займати гасла про реалізацію прав євреїв на тих територіях де вони вже проживали. Особливу касту в цьому русі займали соціалісти. Відносно популярні партії на межі XIX та XX століть як відкриті противники алії та сіонізму, вони втрачали популярність. Як зауважує М. Гон вже після 1920 року коли відбулося злиття ЄСДРП із загальним єврейським робітничим союзом та утворення єдиного «БУНДу» на території Польщі позиції лівих сил виступаючих за класову боротьбу в межах тодішнього проживання, були сильно гірші ніж у прихильників ідеї Ерец Ізраель.⁸⁰

Пересічні галицькі ашкенази спочатку мало собі уявляли створення власної держави, де роль титульної нації належала б євреям. Ідеї держави де євреї, не те що були зрівняні в правах, а виступали джерелом цих прав мало укладалася в головах навіть освічених представників спільноти, які недавно бажали наблизитись через емансипацію до німців.

З кінцем війни та діяльністю мирних конгресів після декларації Бальфура та рішення в Сан-Рено відношення до сіонізму змінилось. Крім того зміну позицій в середовищі гебрійського електорату провокувала етнічна політика Другої Речі Посполитої. Принципи національної політики прийняті польськими делегатами на Паризькій мирній конференції, на ділі мало виконувались. Власне якщо, в загальному підсумувати соціалісти автономісти втратили підтримку навіть після об'єднання, лівої партії Бунд, Поалей Ціон (правиця та лівиця) мали представництва лише у великих містах. Втім і там в кількості членів відчутно

⁸⁰ Гон М. Становлення і розвиток національних держав: єврейські партії Східної Галичини та українське питання (1918-1929 рр.). Рівне, 2017. С. 92

поступались сіоністам. Сіоністи ж тепер стали головним політичним гравцем серед галицьких євреїв і не тільки.

Проте сіонізм був далеко неоднорідним. В русі фактично існувало кілька течій, які відрізнялись в баченні шляхів побудови нової національної держави.

Перший ліберальний, вбачав в майбутньому створення держави дипломатичним шляхом через мирну колонізацію та поступки країн переможниць, які тоді володіли мандатами на Близькому сході. Загалом такої ідеї притримувались «Загальні сіоністи».

На початку 20х років вони були найбільш масовою організацією в Галичині. Ситуація в Галичині була відмінна від того плюралізму політичних сил сіоністського спрямування що діяли тоді по всій Європі. На початку всі прихильники повернення до Ханаану були об'єднані саме під крилом організації «загальних сіоністів».

Однак і ця позапартійна організація, напочатках очолювана Л. Райхом, пізніше Е. Шмораком, було розколота на фракції «Ет-Лівнот» та «Аль-Ха-Мішмар».⁸¹ Фракції мало чим відрізнялись навіть в ідейних питаннях тому в звітних документах польські органи безпеки повітових управлінь навіть не розмежовували їх, залишаючи стару назву. В звітах повітових та воєводських управлінь поліції партію поділяють на тип «А» і тип «В», радикальна і угодова, відповідно.⁸²

Загальні сіоністи всеціло співпрацювали з польською адміністрацією.

Організація всіляко сприяла проведенню перепису населення за 9 грудня 1921. Проведений референдум був частиною дій польського уряду на встановлення контролю влади за територіями східної Галичини. Українці масово бойкотували перепис, але це якраз грало на боці польської влади. В остаточній статистиці, в

⁸¹ Хонигсман Я. Катастрофа єврейства Західної України. Євреї Восточної Галиції, Західної Волині, Буковини і Закарпаття в 1933-1945 гг., Львів, 1998. С. 47

⁸² ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 19

силу відсутності критерії національність, складалась картина «значної» присутності поляків на цих землях. Поняття «національність» в переписі навмисне було розділено на два пункти: віросповідання та рідна мова спілкування. Через це до поляків відносили українців-латинників та асимільованих євреїв. Розуміючи таку маніпуляцію організація «загальних сіоністів» всіляко агітувала вказувати в графі «рідна мова» окрім ідишу, ще й іврит.⁸³ У 1921 році було оголошено про участь «загальних сіоністів» у виборах до Сейму Другої Речі Посполитої. Заклики «загальних сіоністів» до участі в переписі сильно обурила українських політичних акторів. Вони всіляко бойкотували перепис та вибори до Сейму та сенату, в надії на позитивне рішення комісії в справах Галичини. У результаті 1922 р. до Сейму другого скликання було обрано 47 євреїв, із цього числа 32 сіоністи. Загалом через бойкот українцями виборів в сеймі було 15 послів та 4 сенатори євреї. Серед них представники «Загальних сіоністів»: М. Фростіг, А. Інслер, Р. Мелзорова, Л. Райх, М. Рінгель, Г. Розмарін та інші.⁸⁴

Співпраця сіоністичної коаліції з польським урядом досягла апогею 4 травня 1925 р. Тоді лідери коаліції «Загальних сіоністів», Мізрахів та Хіхадуду О. Тоні та Л. Райх підписали єврейсько-польське комюніке з тодішнім прем'єр-міністром В. Грабським. Грабський у свідомості польських євреїв залишився як поборник єврейського підприємництва і торгівлі. Через його політику в 20-ті роки виїхало тисячі євреїв. В літературі зустрічається навіть поняття «алія Грабського».⁸⁵ Яків Хонігсман в своїй роботі виділяє кілька головних пунктів

⁸³ ДАІФО. Ф. 2. Оп.1. Справа 43. Аркуш 1

⁸⁴ Schiper I . Tartakower A. Haffka A. Żydzi w Polsce odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa kulturalna. T. 2. 1934.C. 293. URL:<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/83913?language=pl> (дата звернення: 11.05.2024).

⁸⁵ Tomaszewski J. Żydzi w II Rzeczypospolitej Warszawa, 2016 .C.26 URL: https://historia.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/04/j._tomaszewski_-_zydzi_w_ii_rp.pdf (дата звернення: 14.05.2024).

угоди яка передбачала значне розширення прав єврейства, з одного боку, та підтримку польського уряду єврейською фракцією в парламенті, з іншого.

- 1) розширення повноважень та прав єврейських громад;
- 2) надання фінансової допомоги з боку уряду єврейським школам.
- 3) надання євреям права вільно користуватись їдишем та івритом:
- 4) дозвіл створювати релігійні об'єднання для солдатів, учнів польських шкіл та ін.
- 5) згадати таким як визнання суботи неробочим днем для євреїв.⁸⁶

Проте угода не була реалізована через переворот Пілсуцького та відставку уряду В. Грабського .

В Станіславському повіті загальні сіоністи мали найбільшу популярність.

Офіційне утворення організації «загальні сіоністи» на околицях Станіслава, в архівних документах згадується 27 червня. 1926.⁸⁷ Тоді було створено місцевий комітет організації для курування діяльності в решті повітів воєводства. Згідно з документами станіславського воєводського управління поліції «загальні сіоністи» мають сильний вплив на територію релігійної гміни в Станіславі та в навколишніх повітах воєводства.⁸⁸

Рада Правління «загальних сіоністів» в місті складалася з:

Президента доктора Александра Ріттермана,

секретаря Мозеса Фегенбігана, скарбника доктора Мозеса Зальца.

Насправді слід припустити, що організація існувала неофіційно до 1926 або як окреме регіональне представництво «Загальної сіоніст.орг.». Про популярність коаліції сіоністів у місті свідчать вибори до Сейму 1922 року. Вибори

⁸⁶ Хонигсман Я. Катастрофа єврейства Західної України. Євреї Східної Галичини, Західної Волини, Буковини і Закарпаття в 1933-1945 гг., Львів, 1998. С. 47

⁸⁷ ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Справа 267. Аркуш 18

⁸⁸ ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Справа 267. Аркуші 8, 12

проводились за партійною системою.⁸⁹ Тобто виборці віддавали свої голоси не за окремих кандидатів (як на мажоритарній системі), а за конкретну партію, яка представляла свій список.

У виборчому бюлетені було кілька партій національних меншин: під номером 16 «Blok Mniejszości Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej», та номер 17 «Komitet Zjednoczonych Stronnictw Narodowo-Żydowskich», БУНД номер 4 та ще одна партія номер 20.⁹⁰ В виборах 1922 року в Станіславові єврейський електорат надавав перевагу саме партії де були представлені сіоністи. Загалом по місту було зібрано 58 276 голосів. Із них за номер 17 «Комітет об'єднаних національно-єврейських партій» в списку набрав 8081 голос. Це становило 14,5 % загальної кількості бюлетенів.⁹¹ Це був великий успіх, на фоні інших єврейських партій. Наприклад «БУНД» в місті та повіті набрав всього 389 голосів або 0,5%. Тоді як номери 11 (Поалей Ціон) та 16 взагалі не числились в підрахунку, тобто не отримали жодного голосу.⁹² (додаток 3)

«Загальні сіоністи» проводили активну не політичну діяльність. В першу чергу вони підтримували молодь та жінок. Так 5 квітня 1923 року за сприяння «загальних сіоністів було створено молодіжне товариство «Гаскала». Президентом обрано Генріка Ліхтмана⁹³.

Увага також приділялась жіночій половині єврейства міста. На 1920-ті суфражистський рух набув величезного охопту, і не враховувати інтереси жінок

⁸⁹ Sejm i Senat 1922-1927: podręcznik dla wyborców, zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów i posłów sejmowych oraz mapy poglądowe. С.114 URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/54063/edition/70278/content> (дата звернення: 10.05.2024).

⁹⁰ Statystyka Wyborów Do Sejmu I Senatu Odbytych W Dniu 5 I 12 Listopada 1922 Roku. С. 6. URL: <https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/50772/edition/49289/content> (дата звернення: 10.05.2024).

⁹¹ ДАІФО. Ф. 2. Оп.1. Справа 592. Аркуш 33

⁹² Там само.

⁹³ ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Справа 267. Аркуш 12

було майже гріхом. Єврейки ж були одними із провідних акторів фемінізму (та ж Клара Цеткін). Тому в 1901 р., в Станіславові засновано організацію «Rahela». Товариство вже в 20-х роках влилось в сіоністський рух. Станом на 1935р. входило в зону відповідальності «загальних сіоністів». Тодішні президентки Клара Зінгер та Сара Ріттерман, разом з членкинями товариства організовували благодійні заходи та мітинги на підтримку за агітацію держави в Палестині. Станом на 1930-ті роки жіноче товариство об'єднувало 300 членкинь. Товариство опікувалось дівчатами-єврейками та утримувало жіночі професійні єврейські училища. В Станіславі такий заклад діяв по вулиці Грабарській, 12.⁹⁴

«Загальні сіоністи» поширювали свій вплив через відродження культурних та лінгвістичних традицій єврейства. Задля цього і було утворено культурну асоціацію «ACHWA»/ «HALUC» в Станіславові. Створена 17 березня 1934 р. Президент Нахман Горовіц. «Ахва», по суті єврейська народна просвітницька організація. Її функція була у вербуванні членів до загальної сіоністської партії. Від цієї організації, якщо хтось із членів висловлює свою готовність пройти «Nachszare»(підготовчі курси для поселенців у Палестину), вони підписують декларації, інакше вони не можуть залишатися членом спілки

Також від імені «загальних сіоністів у місті існували ще кілька товариств: «НАОР» у Станіславові, заснована 17 вересня 1929 р. Президент Семен Бергер Товариство «Бет Єгуда» в Станіславові була заснована 30 січня 1934 року, президент: д-р Яків Лауфер.

Єврейський драматичний театр «SZI-AN-SKI» у Станіславові. Заснований 24 травня 1928 року, президент Маурицій Маєр.

⁹⁴ Соловка Л. Діяльність сіоністських партій і організацій міста Станіслава в 30-х рр. ХХ століття (за матеріалами ДАІФО). Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Рівне, 2008. Вип. 14. С. 54 – URL: http://if.archives.gov.ua/pdf/exp_41_1_03.pdf (дата звернення: 11.05.2024).

Асоціація єврейської молоді «Хатіква» в Галичі була створена 28 жовтня 1924 року, президент Ізаак Мор.

Асоціація єврейських купців у Станіславові заснована 5 квітня 1928 р., президент: Генрик Віандрейх.

Спілка єврейської молоді «Хацефіра» в Станіславові була заснована в 1931 році, президент Оз'яс Яннер. Взагалі під патронатом «загальних сіоністів» діяло кілька скаутських організацій. Хашомер Хацаїр-(охоронець). Мета: виховання єврейської молоді в єврейському національному дусі та підготовка до хашари. Nachshara - професійна підготовча школа (табір) має на меті підготувати єврейську молодь до продуктивної праці в Палестині. Поділяється на іргуни, тобто гілки. Histadruth Hanoar Hainrgi або Єврейська молодіжна скаутська асоціація. Мета: виховання у молоді військового духу, дисципліни та покори національно-єврейським лідерам. Ця молодь згодом йде в хашари.⁹⁵ Ось як описував процес підготовки таємний звіт повітового управління у Варшаву «У наказі повідомляю, що в Станіславівському районі проводяться навчання для Халуц (переселення): Це Загальні сіоністські організації «Ханоар Хаціоні» та «Акіба». Скаутські організації, спрямовані на підготовку єврейської молоді до палестинської еміграції. Ці організації об'єднують молодь віком від 12 до 18 років, і у віці 18 років кожен член зобов'язаний підписати декларацію про згоду пройти навчання «халуц». Пройшовши навчання переходить у «Nachrashare», а потім вилучається із зазначених організацій, але може бути членом партії».⁹⁶

Для поширення освіти серед неписьменних ашкеназів за сприянням сіоністів було створено «Товариство єврейської народної і середньої школи».

Утворене 13 груд. 1924, об'єднання налічувало понад 681 учасників з всього воєводства. Так товариство відкрило філії в Жидачеві, Коломиї, Станіславові,

⁹⁵ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 3

⁹⁶ Там само. Аркуш 64

Снятині. В Станіславові було 15 членів. Президентом товариства став промисловець, виробник лікерів Юда Бергер.⁹⁷ Головна мета була подолати неписьменність жидівського населення через підтримку та організацію безплатних світських шкіл в містах та повітах воєводства. Саме поширення світської освіти було першочерговим, бо основна маса гебреїв була або неписьменна або навчалась в хедерах, освіту з яких не могла використовувати в утилітарних цілях.

Крім того, «загальні сіоністи» здійснюють свій вплив, на ряд інших культурно-освітніх і гуманітарних об'єднань. Так майже всі інтелектуали партії входили в «Histadruth AkademaJem Zionim» групу вчених-сіоністів, яка об'єднує у своїй організації студентів та професорів віком від 18 років без зобов'язання підписувати декларацію про прийняття на роботи в «Nachshar», лише на добровільній основі.

Штаб-квартира організації для Станіславівського, Львівського та Тернопільського воєводств знаходилась у Львові на вул. Коперника №3.⁹⁸ Серед інших асоціацій, що були під впливом сіоністів були гуманітарне товариство «Бней Бріт», та ряд інших.⁹⁹

В місті та воєводстві також діяли також фонди від загальної сіоністської організації. як національний фонд та «Keren Hajesod».¹⁰⁰ «Keren Kajemeth L' Israel» офіційно зареєстроване польською адміністрацією в 1925 році. Його очолював знатний фінансист Г.Арнольд. В 1930-х рр. воно нараховувало 1300 членів.¹⁰¹ Власне перший фонд займався збором коштів для заснування

⁹⁷ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 3. Справа 1197. Аркуші 1-10

⁹⁸ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 64

⁹⁹ ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Справа 267. Аркуш 18

¹⁰⁰ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 2

¹⁰¹ Соловка Л. Діяльність сіоністських партій і організацій міста Станіслава в 30-х рр. ХХ століття (за матеріалами ДАІФО) / Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Рівне, 2008. Вип. 14. С. 55 – URL: http://if.archives.gov.ua/pdf/exp_41_1_03.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

держави, як національний фонд. Другий же забезпечував фінансування колоністів по дорозі та в самій Палестині.

Також в місті діяв партійний часопис «Слово».¹⁰² Відносно мало партійних організацій на той момент мали своє власне видавництво. Проте сіоністи в 20-ті були партією №1 серед євреїв Галичини. Число партійців загальних сіоністів у самому Станіславові нараховувалось бл. 5000 із 24 000 жидівського населення.¹⁰³

Структура організації загальних сіоністів була така: Головним органом був «Національний Конгрес» який скликався один раз на рік. В перерви між цим діяла Центральна Рада та Рада партії. Регіональний відділ становило «Виконавство Національної Сіоністської Організації у Львові» для Львівського, Станіславського та Тернопільського воєводств. Владу на місцях здійснювали місцеві комітети.¹⁰⁴

Ще, цікавими представниками сіонізму були релігійні євреї які навідміну ортодоксів, бачили в можливості створення держави в Палестині не єресь а боже провидіння. Їх прихильників називали «Мізрахі». Мізрахі хоч і мала ідейні розбіжності з «загальними сіоністами», тісно з ними співпрацювали у всіх сферах.

«Мізрахі» на Станіславщині отримали місцевий комітет у 1926 році. До складу правління входили: Президент Хохман Мозес; секретар Фан Рубін та скарбник Давід Кремер.¹⁰⁵ «Мізрахі» поширювали свою діяльність на територію релігійної гміни в Станіславові та частково на гміни Богородчан, Галича, Мар'ямпіль, Єзупіль та Лисець.

Під впливом цієї організації існували наступні духовно-релігійні об'єднання:

¹⁰² ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 13

¹⁰³ ДАІФО. Ф. 69. Оп. 1. Справа 92. Аркуш 15

¹⁰⁴ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 2

¹⁰⁵ ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Справа 267. Аркуш 25

«Меркус Рушані», яке створено 23 черв. 1925 року, президент Рубін Фан. Культурна організація з популяризації вивчення юдаїзму серед молоді Галичини. Також в «Мізрахі» була ще одна організація молоді – «Бней Мізрахі». Вона об'єднювала молодих людей віком від 14 років для волонтерства «Хашаре». Приміщення для учасників організації окремі для дівчат і окремо для хлопчиків. Власне ортодоксальні релігійні підходи і відрізняли «мізрахістів» від решти сіоністів. Головний офіс цієї організації знаходився у Львові за адресою вул. Столична №3.¹⁰⁶

Також від «мізрахістів» діяла молодіжна асоціація «Zierej Israel» у Станіславові, заснована 22 квітня. 1922, президент Натан Стокхаммер.¹⁰⁷

Як зазначається в звіті про політичне становище у воєводстві за 1935 рік «Організація «Мізрахі» не дуже активна в цій сфері і, внаслідок більшого розвитку прогресивних організацій, не має великого впливу серед єврейського населення».¹⁰⁸

Інша радикальна гілка пропагувала створення Ізраїля як соціалістичної держави. Прихильники цього напрямку бачили процеси переселення та освоєння Палестини в контексті класових підходів та соціалістичних наративів. Такою була партія Поалей Ціон. Заснована на межі століть в Російській імперії, Поалей Ціон була типовою партією марксистського спрямування, як і РСДРП, БУНД, та ін. (взагалі в Росії ХХ століття було засилля соціалістичних партій). В зв'язку із революцією Російській імперії та закінченням війни (I світової) Поалей Ціон переживала певну кризу. Заяви уповноважених амбасадорів Антанти, декларація Бальфура та ін. спричинила ідейну кризу в її середовищі. Крило радикальних комуністів переважно вихідців із Російської імперії виступали за приєднання Поалей Ціон до III Інтернаціоналу. Більшість, що були

¹⁰⁶ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 64

¹⁰⁷ ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Справа 267. Аркуш 25

¹⁰⁸ Там само

поміркованими соціалістами виступала проти. В 1920 році на загальному конгресі Поалей Ціон у Відні партія розділилась на два незалежних крила – праве та ліве. Згодом праві у 1923 році об'єднуються із «Ceirej Syjon» та польською єврейською організацією «Dror». Таким чином в другій Речі Посполитій виникне «Об'єднана Партія Сіону - Соціалістична Хітахдут Поалей Ціон».

Ця партія отримала схвалення воєводського управління на утворення місцевого комітету найпізніше із членів «тріумвірату». Офіційно вона була зареєстрована у Станіславові 1 травня 1933 року. Комітет правління складався з:

- Президента доктора Леопольда Арнольда;
- Секретаря Давіда Голдмарка;
- Скарбника Якуба Гасса.

Об'єднана партія «Хітахдут Поалей Ціон» мала в сфері впливу за межами релігійної громади Станіславова, гміну в Богородчанах, а також в інших містах Станіславівського повіту. Партійний комітет через представників опікунів здійснював значний вплив на єврейське населення воєводства. Ось приведений повітовою управою список асоціацій, на які впливала організація:

1. Культурно-освітнє товариство «А.-Д. Гордон» (воно ж «Гордонія») у Станіславові, яке було засноване 24 листопада 1924 року. Президент доктор Леопольд Арнольд. Головними цілями організації проголошувалось відтворення батьківщини для євреїв в Ерец-Ізраель, виховання юнаків та дівчат у гуманістичному дусі, створення життєздатної нації, відродження єврейської культури на івриті тощо. Організація прагнула залучити до своїх лав молодь з усіх верств єврейського суспільства та виховувати у дусі вчення Аарона

Гордона, чий ім'ям вона була названа. Перед війною у Західній Україні вона налічувала близько 36 тис. членів.¹⁰⁹

2. Створена Ліга допомоги робітникам Палестини в Станіславові 23 січня 1933 р. Президент доктор Леопольд Арнольд.
3. Культурно-освітнє товариство «Bienenstock» у Станіславові. Заснування відбулося 24 січня 1930 року. Президент Герш Кнолл.
4. Культурно-освітній центр «Zierej Izrael» у Станіславівському повіті 22 квітня 1922 р. Президент Мозес Бір.
5. Культурно-освітній клуб ім. М.Н. «Сислення» в Станіславові створено 22 березня 1934 року. Президент Герш Горовіц.
6. Товариство ім. Й.Ч Бреннера в Богородчанах, створене у жовтні 1928 р. Президент: Шварц Вольф з Богородчан.
7. Культурно-освітнє товариство «Freihaft» у Богородчанах засноване 22 грудня 1932 р. Президентом був Симон Швейцер із Богородчан.
8. Товариство для навчання євреїв у ремеслах «Wuzet II» у Станіславові, створене 6 грудня 1929 р. Президент доктор Бен Ліберман.

Загалом вся густа мережа організацій партії покликана на підготовку та заохочення колоністів у Ерец Ізраель.

Наприклад члени «Freiheit», ділились на групи членів від 14 до 21 років із зобов'язанням пройти навчання Halutz (так називали перших переселенців у Палестину) або відвідати «Nachszare». Еквівалентною організацією була так звана «Chalutz Hatzair», яка об'єднувала членів на тих самих умовах, що й «Freiheit». Молодіжна асоціація «Гордонія» також залучала членів асоціації від 14 до 18 років із зобов'язанням поїхати в «Nachszare».¹¹⁰

¹⁰⁹ Хонигсман Я. Катастрофа єврейства Західної України. Євреї Восточної Галициї, Західної Волини, Буковини і Закарпаття в 1933-1945 гг. Вдво: Львововская областная типография, Львов, 1998 С. 50

¹¹⁰ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 63

В підпорядкуванні Хіхадут було гуманітарне товариство «Z.A.S.» (Асоціація сіоністських академіків)¹¹¹, що об'єднувала членів віком від 18 років, тобто від складання іспиту на закінчення середньої школи, з добровільною заявою кандидатів на «хашару». Ця асоціація об'єднувала членів різних політичних переконань, які бажають емігрувати до Палестини.

Крім того діяло товариство під назвою «Irgun», що набирає людей від 24 років, які під впливом партійного виховання, їх також відправляють в Палестину. Головний штаб усіх лівих організацій у Станіславівському, Львівському та Тернопольському воєводствах знаходиться у Львові на вул. Kosciuszki 3.¹¹² Навчання у зазначених організаціях «Hashomer Basair», «Stam Chaluc», «Freiheit» і «Chaluc Nasair», відбувається на сільськогосподарських і лісопильних підприємствах «Nachezar» або в містах на будь-якій роботі. . Навчання Chalutz зазвичай займає від 12 до 18 місяців.¹¹³ Однак у чотирьох згаданих організаціях, таких як «Hashomer Hatzair», «Stam Chaluc», «Freiheit» і «Chaluc Nasir», навчання Chalutz триває довше і може тривати до 5 років, з ідентичними умовами, як і в інших організаціях, поки член не буде визнаний достатньо ідейно підготовленим і готовим до колективного чи кооперативного життя. Про ідейну спроможність і відповідну підготовку кожного учасника «хашара» вирішують усі учасники, які збираються кожні три тижні, щоб винести рішення щодо окремої групи та визначити можливість їхньої поїздки до Палестини. Поїздка до відбувається в такий спосіб, яким учасник виражає своє бажання від'їхати, заповнює т.зв «halutz» аркуш, і він надсилається до штаб-квартири «Halutz» (חַלּוּצִים) відповідних організацій. Штаб посилає члена за допомогою т. зв для підготовчої роботи під назвою «родина Хашсарів»

¹¹¹ Там само. Зворот

¹¹² ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 63

¹¹³ Там само

(дослівно родина піонерів). Після завершення підготовчого періоду учасник «Nachszare» отримує сертифікат про завершене підготовче навчання від штабу і повертається з ним додому – для тих, хто закінчив «Nachszare» і залишився там, проводяться регулярні зустрічі.¹¹⁴

Щороку у Львові відбувались збори всіх, хто завершили підготовку і обиралась кваліфікаційна комісія, що складалась з 5—7 осіб, яка визначає порядок, у якому окремі «хашарі» (піонери) вирушать до Палестини. Поїздка до Палестини відбувається таким чином, що Штаб Всесвітньої сіоністської організації в Англії, отримавши відповідну кількість еміграційних посвідчень – роздає їх колонізаторам.

Підготовка до еміграції в середовищі сіоністів була також тісно пов'язана із фізичним вихованням. Задля того в співпраці з сіоністами або під їх патронатом в місті були створені такі спортивні асоціації та клуби:

1. Єврейське гімнастичне товариство «Накосч» у Станіславові (1905 р.) Президент д-р Леон Рудольф Рубін.
2. Спортивний клуб «Hasmanea в Станіславові. Була заснована 28 листопада 1932 року. Президент Ожаш Бернклау
3. Єврейський молодіжний спортивний клуб «Мекабі» в Станіславові був заснований 20 вересня 1930 року. Президент Саломон Нойдорфер.
4. Єврейський спортивний клуб «Адміра» в Станіславові засновано 31 січня. 1924. Президент Давід Гербер¹¹⁵
5. Культурно-освітнє товариство «Oświata» в Станіславові засноване 20 листопада 1932 року. Президент Маркус Гобб.
6. Єврейський спортивний клуб «Хіт». Створений у Станіславові, 1932. Президент Джуд Гальперн.

¹¹⁴ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 63 зв.

¹¹⁵ ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Справа 267. Аркуш 20

7. Товариство, клуб «Oświata» і спортивний клуб «Przebój»¹¹⁶

Перші три організації діяли в симбіозі на території повіту, утворюючи фактично тріаду сіоністів. В цій фармації вони виступали серйозною силою в боротьбі за права гебрейського населення міста. Послідовний курс керівництва організації можливість зберегти існуючий федеративний принцип взаємодії надавало політичну вагу утворенню, як того, що представляє інтереси більшості галицьких євреїв. Як зауважив в своїй роботі М. Гон такому збереженню подальшої взаємодії політичних акторів сприяла непохитна позиція голови правління «Мізрахі» Б. Гауснера.¹¹⁷

Загалом ці три організації утворювали своєрідну сіоністську тріаду. Виступаючи разом в ході роботи задля побудови єврейської національної держави у Палестині. Взаємодія була настільки міцною, що на вибори кандидатів до сіоністського конгресу в Цюриху у 1937 році партії прийшли консенсусу та поділили кількість делегатів між собою. Виборча комісія працювала над виборами на 11 липня 1937 але вони не відбулися, якраз через домовленість між окремими партіями, які представили один список. В результаті цієї угоди мандати в трьох південно-східних воєводствах були поділені таким чином:

1. Хітахдуд Поалей Ціон – 10.
2. Загальні сіоністи – 9.
3. Мізрахі – 4.
4. Єврейська державна партія. – 1.¹¹⁸

Також раз або два рази на рік сіоністи організовували загальноєврейські збори присвячені обговоренням актуальних питань та новин як регіону так і світу

¹¹⁶ ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Справа 267. Аркуш 21

¹¹⁷ Гон М. Становлення і розвиток національних держав: єврейські партії Східної Галичини та українське питання (1918-1929 рр.) , Рівне, 2017. С. 93

¹¹⁸ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 41

загалом. Так на зібранні від 22 квітня 1928 року було закликано зібрати пожертви для організації «Тарбут» що спеціалізувалась на шкільництві та вивченню іврити.

На цю думку виступив д-р. М. Леснар, депутат Сейму, який проілюстрував становище євреїв у культурному плані, також зазначив, що єврейська нація багато чого знехтувала в цьому відношенні порівняно з іншими націями.¹¹⁹ Він зауважив, що хоча єврейська культура багата і має за собою прекрасну історію, в деяких випадках вона не пристосована до сучасного життя, а в плані національного виховання залишає бажати кращого. Він особливо наголошував на необхідності виховання єврейської молоді в національному дусі через небезпеку асиміляції, а отже, небезпеку зниження статусу євреїв.

Єврейська нація повинна підтримувати свій статус усіма засобами, як культурними, так і економічними, і йти пліч-о-пліч з іншими націями. Щоб впоратися з цим завданням, зазначає доповідач, необхідно підтримувати єврейську культуру через загальне виховання молоді та її навчання, особливо на івриті, як національній мові.

Тарбут, який все єврейське суспільство має рішуче підтримувати як матеріально, так і морально. Суспільство матеріально підтримуватиме наміри «Тарбуту», сплачуючи для цього відповідні внески або обкладаючи себе податками, а морально — віддаючи своїх дітей до фірмових шкіл через «Тарбут».¹²⁰

Ще одне народне зібрання сіоністи провели 3 листопада 1928 року о 22.00.¹²¹ Завдяки старанням «Тва Керен Кайемер Исраел» (Keren Hayesod) у Станіславові в залі Єврейського Національного Дому відбулися 4-ті народні збори за темою: «Єврейські завдання до п'ятої алії в Ерец» Зустріч розпочав і потім очолив д-р Анцим Гальперн, доповіді виголосив рабин Станіславова Єхуше Шапіро.¹²²

¹¹⁹ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 630. Аркуш 1

¹²⁰ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 630. Аркуш 1

¹²¹ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 630. Аркуш 18

¹²² Там само

Головною темою виступів спікерів було представлення відносин у Палестині та її розвитку в усіх аспектах, особливо в економічному. Доповідачі детально розповіли про перебіг безробіття та можливі шляхи вирішення, а також наголосили, що вони не виплачують допомогу, а надають роботу, за яку платять дешевше, ніж мали б платити, і таким чином криза пройшла успішно.

Поліційне повітове управління про захід написала так у звіті: «Присутніх було близько 600 осіб, спокій не порушувався»¹²³

Пізніше в наслідок розколу «Загальних сіоністів», із ліберального руху виокремилась націоналістична група на чолі з Володимиром Жаботиським. Вони утворили праве крило сіонізму партію «Сіоністів-ревізіоністів» та інші супутні організації як «Брит Трумпельдор». Члени «Бейтар» виховувалися в дусі гордості за свій народ, його історію і готувалися зі зброєю в руках відвойовувати Ерец Ізраель. Союз сіоністів-ревізіоністів та його молодіжне об'єднання «Бейтар» швидко завоювали прихильників. Перед війною організація «Бейтар» налічувала у містах Західної України близько 70 тис. членів.¹²⁴

Сіоністи-ревізіоністи на Станіславщині заснували «Місцевий комітет Союзу сіоністів-ревізіоністів», який було створено у 1926 році. До складу правління входили: Президент Якуб Лаутман; секретар Іцхак Гейсс; скарбник Мозес Ільт. Ця організація мала великий вплив на території станіславівської релігійної гміни, завдяки своїй прогресивній роботі. В союзу сіоністів-ревізіоністів багато прихильників серед єврейського населення через більш націоналістичні гасла організації.

¹²³ Там само.

¹²⁴ Хонигсман Я. Катастрофа єврейства Західної України. Євреї Восточної Галициї, Західної Волини, Буковини і Закарпаття в 1933-1945 гг. Вдво: Львововская областная типографія, Львов, 1998 С. 51

Під впливом цієї організації знаходяться наступні об'єднання. Головною потугою ревізіоністів був безперечно окружний штаб спілки єврейських скаутів «Brith Trumpeldor» у Станіславові. Офіційно заснований 21 жовтня 1927 р. Президент Мірес Рубін, секретар Юрій Кранцман. Мав представництво у 4 філіях в повіті.

Спілка Єврейських Скаутів «Массада» У Станіславові, заснована 23 травня 1932 р., президент Людвік Шлосс.

Спілка Єврейської Молоді «Герцлія» У Станіславові, створена 22 червня 1932 р., президент Керн Ізаак.

«Менора» Спілка Єврейських жіночих Скаутів У Станіславові, була заснована 26 вересня. 1924, президент Адальберт Бібрінг.

Академічна Асоціація «Бар Кохба» в Станіславові заснована в 1932 році, президент Каммерлінг Єжи.

Єврейський Союз армійський ім. В. Жаботинського «Brith Chajaal» у Станіславові було зареєстровано в 1933 році, президент Якоб Лаутман. Союз єврейських резервістів складався із числа колишніх кадрових військових-євреїв, що служили в арміях країн Європи. В Станіславові основу становили євреї війська польського. Для товариства проводились регулярні збори на яких агітували їхати в Палестину. Головна мета полягає в тому, щоб належати до Єврейського корпусу, який забезпечити мир для Палестини вступ до лав «Брит Хахаял» усіх євреїв, здатних носити зброю. Тут важливо підкреслити, що присутні мають підписати заяву, якою вони зобов'язуються

«Ми, нижчепідписані солдати Війська Польського, заявляємо наступне: «ми готові в будь-який час, з дозволу польської військової влади, приєднатися до Єврейського корпусу, який забезпечить внутрішній мир і безпеку палестинських кордонів. Бажання пожертвувати всім, щоб захистити нашу Землю»¹²⁵

Товариство «Histadruth Hanoar Haiwri» в Мар'ямполі було створено 22 липня. 1931, президент Герш Туртл з Мар'ямполя.

¹²⁵ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1586. Аркуш 6

Товариство жидовське молодіжне ««Histadruth Nanoar Haiwri» в Галичі, засноване 10 січня 1931 року, президент Юзеф Рот з Галича¹²⁶

У своїй діяльності ревізіоністи-сіоністи також були лояльні до Другої Речі Посполитої та уряду. Загалом постійної співпраці не було, але влада не сильно втручалась в діяльність організацій сіоністів ревізіоністів, так як наприклад в справі БУНДУ. Головною ж метою своєї діяльності через вищезгадані товариства вони ставили військову освіту своїх членів і збройну боротьбу за незалежну палестинську державу євреїв.

Станіславський комітет сіоністів ревізіоністів був складовою регіонального управління, що знаходилось у Львові та курувало організації в Львівському, Станіславівському та Тернопільському воєводствах. Так 5 березня 1933 відбулося засідання Виконавчого штабу організації сіоністів-ревізіоністів у Східній Малопольщі. За участю всіх членів комітету, які зібралися відбулося засідання під головуванням президента д-ра Мозеса Лустіга, та секретаря, Емануїла Кона. На порядку денному сіоністами-ревізіоністами розглядалися вибори делегатів на сесію загальної партійної ради, яка мала відбутися в березні цього року в Катовіце. Вибори делегатів слугують показником впливу місцевих комітетів та їх авторитет в регіоні. Таким чином серед обраних делегатів були: д-р Мозес Лустіг, Кароль Рапс, д-р Доу Доннер від комітету Львова, д-р Вайнтрауб з Перемишля та Давид Сейдман зі Стрия. Крім того було порушено питання про довибори на наступних зборах, бо в даному випадку йшлося про делегування ще одного делегата зі Станіслава.¹²⁷ Тобто можна прийти висновку про основні центри діяльності сіоністів ревізіоністів в східній Галичині, де головним був Львів. Місцеві ж осередки були в Перемишлі, Стрию, та Станіславі.

¹²⁶ ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Справа 267. Аркуш 22

¹²⁷ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 978. Аркуш 3

Робота сіоністів ревізіоністів в місті Станіславів проходила в тому ж руслі, що і решти сіоністів. Проте все ж більшу увагу приділялось скаутським та військовим організаціям. Так 27 березня 1933 року скаутська організація «Brith-Trumpeldor» у Станіславові заснувала робітничий гурток на вул. Zosinej Woli 155. Метою гуртка була підготовка членів до спільного життя і праці та підготувати їх до виїзду в Палестину. Забезпечити військову підготовку. Кількість гуртка складалася з 10 осіб. Давід Берштейн Рехте Шерер, Макс Вальтер, А. Вісельберг, Хабер Гершон, Шестер Лонек, Юда Кіршнер, Бернард Цвіфель, Юда Біферман, Северин Пельз та Кароль Гірш, усі зі Станіславова.¹²⁸ Ревізіоністи активно підтримували зв'язки із вже імігрантами в Трансйорданії. Так про організацію збору військової допомоги зі Станіславова бійцям Єврейського корпусу повідомляється в доносі від 7 лютого 1939 року.

Доповідається що в місті перебуває делегат сіоністських організацій з Палестини під псевдонімом «Бен Дубі», який проводить операцію з озброєння ревізіоністів у Палестині під назвою «Гавлага, яка означає самозахист. Усі організації та товариства під впливом сіоністів ревізіоністів в Станіславові мали пожертвувати 150 злотих на вищезгадані цілі.¹²⁹

Важливість електорату міста Станіславів для сіоністів ревізіоністів показує своїми візитами Володимир Жаботинський. Сумуючи в період інтербелуму, Жаботинський відвідав місто три рази: 8 грудня 1930р., 23 квітня 1933 р. і 30 травня 1939 р.¹³⁰

Для прикладу діяльності в місті та організації масових заходів розглянемо візити 25 квітня 1933 р. «Повідомляю, що зусиллями Станіславівського окружного сіоністсько-ревізійного комітету Володимир Жаботинський був запрошений до Станіславова». День 23 квітня 1933 року. Згідно з

¹²⁸ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 978. Аркуш 4

¹²⁹ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1586. Аркуш 1

¹³⁰ Соловка Л. Діяльність сіоністських партій і організацій міста Станіслава в 30-х рр. ХХ століття (за матеріалами ДАІФО) / Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Рівне, 2008. Вип. 14. С. 55 URL: http://if.archives.gov.ua/pdf/exp_41_1_03.pdf (дата звернення: 07.05.2024).

підготовленою програмою доктором Шаломом Барієм візит планувався відбутися за такою програмою: зустріч Жаботинського. О 8.30 ранку місцеві та провінційні збори єврейських скаутів мали вирушити з місця збору на вул. Gołuchowskiego No15. До залізничного вокзалу. Після прибуття і привітання Жаботинського місцевий комітет приймає звіти від кожної скаутської групи. Потім доїхати до готелю частина «Союз», але через провокації що збирались творити противники Жаботинського, він поїхав до готелю «Юніон». Програма через ці побоювання була змінена настільки, що довірена особа Шлосс у супроводі другого члена комітету поїхали на машині на залізничну станцію в Галичі. Після прибуття Жаботинського швидкісним поїздом до Галича він був запрошений членами делегації до вагона, в якому він поїхав до Станіслава. Вони прибули в готель «Юніон», де Жаботинський зупинився. Того ж дня о 9.45 ранку з скаутських гнізд, зібраних на 9.43 комендант регіональних гнізд «Brith Trumpeldor» Давид Бойко зі Львова прийняв від них рапорти. Ці гнізда рушили назад до місця зустрічі, звідки розійшлися. О 16:00 Жаботинський прибув до кінотеатру «Тонн» представляючи лекцію під назвою «Палестина на 20 років!» Д-р Шалом Барій привітав присутніх у залі та представив їм Володимира Жаботинського, якому надав слово. Тема доповіді полягала в тому, щоб представити період з 1933 року до річниці спроб євреїв створити єврейську державу в Палестині на обох берегах річки Йордан. Доповідач залишив за собою право, у своїй «фантазії» прогнозувати події воєнних дій, які рано чи пізно можуть статися над Європою, така війна може прискорити або сповільнити шлях, яким збирається йти єврейська нація. Доповідач поділяє 20-річчя зусиль народу на два періоди: 10-річчя період боротьби за державу, другий 10 років перший з іншого боку, характеризується зміцненням державності по обидва боки Йордану¹³¹.

¹³¹ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 978. Аркуш 8

Він припускає що в кінці 30-х самооборона в Трансйорданії легалізована, а в палестинській адміністрації поруч із секретарем уряду є радник від євреїв, призначений єврейським агентством. У друге десятиріччя Жаботинський передбачає, що велика воєнна буря пройде через увесь Схід. Йтиметься про боротьбу між арабським світом і Європою за ті прибережні країни Африки та Азії, які лежать на Середземному морі. Зрозуміло, що Англія не віддасть Єгипет або Ірак більше не відмовлятиметься від Алжиру, а Італія від Тріполі. Немає сумніву, що війна буде ще жорстокішою, якщо врахувати, що мова йде про збереження контролю над водними шляхами, що з'єднують найважливіші порти світу. У цій війні зацікавлені країни намагатимуться створити армію, яка з ідеологічних міркувань могла б відіграти видатну та самовіддану роль. Ця армія буде 3-м єврейським легіоном, до якого приєднається єврейська молодь з усього світу. Цей третій легіон не зазнає трагедії першого і другого легіонів, не буде примусово роззброєний, а навпаки залишиться в Палестині. Загальне процвітання і щастя євреїв на їхній власній землі буде не тільки здійсненням їхніх мрій і бажань, але й задоволенням за хрест, скоєний 2000 років тому.- Спікер вважає, що він може бути ще більш оптимістичним, але він не хоче переборщити. Наприкінці свого виступу промовець закликає присутніх голосувати за цю партію сіоністського ревізіонізму, яка, враховуючи, що «фантазія» За свідченнями повітової управи поліції «Після лекції слухачі, а це було понад 1000 осіб, заспівали єврейський національний гімн, а потім розійшлися по домівках.¹³²

Сіоністи ревізіоністи проводили регулярні спортивно-патріотичні заходи в Станіславові. Так 14 травня 1933 року відбувся спортивний фестиваль для сіоністської єврейської молоді. Він був приурочений до 10 річчя заснування товариства «Менора» в Станіславові. У центрі міста зібралися сіоністські

¹³² ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 978. Аркуш 9

молодіжні організації: «Менора», «Trumpeldor» і «Hanoar Haiwri», загалом 175 осіб. З них членів «Menorah» 41 жінка, «Hanoar Haiwri» 38 членів і «Brith Trumpeldor» 12 членів. О 9.15 обговорювані організації на чолі з Соломоном Бібрінгом і двома прапорами пройшли маршем вулицями св. Юзефа, Собеського та Голуховського на площу «Ощадної каси».¹³³

Завдяки зусиллям єврейського спортивного клубу «Гасмоней» у Станіславові організували велопробіг Станіслав - Ямниця - Галич і назад до Станіслава. Участь у велогонці взяли 10 спортсменів. На полі в О 9.50 д-р Кароль Гальперн, (тодішній президент гум. Тов. Бней Брит) власник маєтку у Вовчинцях, прийняв парад учасників спортивно-скаутських товариств. На підготовленому майданчику відбулося польове богослужіння, яке очолив рабин Хаїм Годель Бертіш. Він виголосив промову польською мовою про те, що це гордість єврейської нації та встановлює його як приклад роботи єврейської «віргінізації» на майбутнє євреїв.¹³⁴

О 14 годині почалися змагання єврейських чоловічих спортивних команд, а також жіночої «Менора». За цей час чоловіча команда з 32 осіб виконала біг на 800 м. Об 11.50 відбулася гра у волейбол, а о 12.15 – біг на 100 м, а о 12.30 – стрибки в довжину та метання. О 13:00 спортивні змагання закінчилися, і команди почали формувати щільну групу вони рушили назад на станцію.

О 23:30 в залі театру імені Монюшка зібралося близько 300 осіб, переважно із молоді. Зі вступним словом виступив д-р Кароль Гальперн. У короткій промові польською мовою він описав значення «Менори» для єврейської нації.¹³⁵

Велика депресія значним чином ударила по сіоністському руху. Членські зноси скоротились майже наполовину. Польська влада заохочувала та підтримувала переважно підприємців християн, навіть на рівні місцевих торгових точок. Це

¹³³ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 978. Аркуш 9 зворот

¹³⁴ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 978. Аркуш 9 зворот.

¹³⁵ Там само.

викликало злість з боку ашкеназів. Євреї по всіх кресах провели мітинги та страйки, були зачинені магазини. В 1933 році в Німеччині до влади прийшли націонал-соціалісти. Ця тенденція була поширена тоді по всій Європі діяли праві організації. В Польщі ворогом націоналістів стало єврейство. Відбувались масові напади на єврейські квартали та підприємства. На фоні цих подій 25 травня 1933 року в єврейській залі Станіславова відбувся загальна конференція сіоністських організацій міста. На з'їзді було 10 делегатів, в тому числі 39 з окремих повітових міст воєводства. Ця конференція була спрямована на консолідацію всіх груп на втілення в життя ідеї єврейської держави в умовах наростаючої загрози антисемітизму. На зборах взяли участь у тому числі д-р Фішгрюнд, президент сіоністської виконавчої влади в Станіславові, Мозес Хохман, президент організації «Мізрахі» в Станіславові, Блех від імені товариства підтримки «Еміграція до Палестини», Шустер від імені всіх місцевих ревізіоністських організацій, Флешер від імені товариства «Керен Бренер» єврейської скаутської організації «Менора» в Станіславові. На конференції прозвучало слово члена львівського штабу Орештейна, який представив доповідь під заголовком. «Наша дорога до єврейської держави» та «Ситуація в сіонізмі». Доповідач довго обговорював поточне становище євреїв у всьому світі, наголошуючи на нацистському варварстві в Німеччині, він закликав до інтенсивної роботи з відновлення єврейської держави в Палестині. Конференція також закликала всі гілки та сподвижників інтенсивно працювати над підготовкою виборів до Загального сіоністського конгресу.¹³⁶ Проте співпраця була слабкою. Сіоністи ревізіоністи були більш радикальні у своїй потузі створення держави та армії. Їм не імпонував ліберальний підхід тріади Мізрахі, загальних сіоністів та Хітхадуд. На мітингах в Станіславові 20 березня 1939 році ревізіоністи висували три головні тези: 1.Єврейські політики,

¹³⁶ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 978. Аркуш 33 зворот

які, незважаючи на наші застереження та деяких їхніх власних товаришів, пішли шляхом «малого сіонізму», «Галахи» та «Круглого столу», (головним чином – Вейцмана та Бен-Гуріона), мають зникнути з єврейського громадського життя якомога швидше. 2. Єврейський народ може врятувати справу та створити єврейську державу як домівку для голодних і бездомних єврейських мас, докладаючи власних сил шляхом великої політичної дії, звертаючись до своїх власних сил, які відповідають за вирішення проблеми єврейське питання і як неминуче збройною боротьбою реалізувати свої права на Палестину. Єврейська нація повинна зосередити всі засоби і можливості для рішучих зусиль під гаслами N.O.S і Володимира Жаботинського.¹³⁷

Взагалі той період в сіоніському русі була дуже потужна криза. В першу чергу її викликала Сейн-Джеймська конференція по підмандатній Палестині (Британія отримала мандат в ході Паризької мирної конференції). Як результат конференції Макдональд видав знамениту «Білу книгу». Згідно якої Палестина була розподілена між арабським та єврейським населенням. А міграція в Ханаан обмежувалась 75 000 переселенцями в п'ятирічний термін.

Біла книга зіграла спочатку негативну роль в консолідації єврейського руху. Проте згодом перед лицем спільної загрози, сіоністи частково об'єднались знову під егідою Бен Гурріона. Виняток становили хіба військові організації «Ецель» та «Лехі» які фактично партизанили проти британської адміністрації в Трансйорданії. Так на фоні чуток про єдиний фронт в станіславське воєводське управління надійшов донос про пошук компромісу серед сіоністів. «Конфідент повідомляє, що всередині Нової сіоністської організації та Паалей-Ціону правіці точаться дискусії щодо поточних тенденцій у всіх сіоністських організаціях. Від крайніх правих Жаботинського до і Поалей-Ціону як лівої партії. Утворюючи щось на кшталт об'єданого фронту в боротьбі проти тез т.

¹³⁷ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1586. Аркуш 4

зв «Білої книги» щодо території Палестини і в боротьбі з єврейським гнітом загалом.

«З цього приводу найближчим часом відбудуться зустрічі мають бути зібрані представники всіх сіоністських організацій і ухвалені резолюції, що виступають проти тез «Білої книги», як один із проявів такої міжпартійної співпраці євреїв на території Станіславова» повідомляє інформатор.¹³⁸

На часткове порозуміння серед єврейського руху грає факт того, що 4 червня цього року з ініціативи місцевої єврейської релігійної громади в приміщенні цієї гміни відбулася конференція представників усіх єврейських партій та організацій (зокрема БУНДу) щодо надання допомоги та опіки євреям та біженцям з Німеччини.¹³⁹

Загалом підсумовуючи відому діяльність сіоністських партій та супутніх (дочірніх) організацій можна прийти висновку, про велику популярність цього руху серед єврейського населення міста. Трійця «Мізрахі», «Хітагдуд», «загальні сіоністи» мали на початок діяльності 80% підтримки. Прихильність електорату вилилась в успіх на виборах в сейм 1922 року. В ході волевиявлення тріумвірат знищив інші єврейські політичні сили в регіоні. Так БУНД отримав менше процента. Поалей ціон лівіця та Blok Mniejszości Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej не отримали жодного голосу із двадцятишеститисячного гебрейства міста.

В неполітичних акціях основна тріада сіоністів робила акцент на культурному світському та патріотичному вихованню молоді. В кожній партії існувало паралельно кілька скаутських організацій для юнацтва молодшого 18 років. Активно підтримувались школи. Це робилось як своїми силами так і через загальні організації, такі як «Тарбут».

¹³⁸ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1586. Аркуш 13

¹³⁹ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1586. Аркуш 13

Населення постійно відвідували заходи організовані сіоністами та обговорювало свіжі новини як локального характеру так і глобальні. Сіонізм 30-х років можна з впевненістю назвати єврейським націоналізмом. Він у ХХ столітті проник у всі сфери життя пересічного єврея. Навіть в общинах ортодоксів та в синагогах велась агітація за проходження навчання та підготовки до міграції в Ерец Ізраель. Трудові школи діяли по всьому місті. В них постійно велись заняття. Організація постійного потоку переселенців алії набула конвеєрного масштабу. В Станіславові особливо активно цю діяльність проводила «Хітахдуд». Не дивно, що робоча партія гебреїв стала центром підготовки кваліфікованої робочої сили для роботи в кібуцах Палестини. Через розквіт національного самоусвідомлення все більше виражались націоналістичні гасла. Із правої течії виділилась партія сіоністів ревізіоністів. Сповідуючи ідеали завоювання такого «блага» як держава збройним шляхом, організація проводила вишколи та збори для юнаків та чоловіків бажаючих зі зброєю в руках відстоювати існування Ерец Ізраель. В місті на ряду із українськими скаутами «Сокола» та «Пласту» свої марші проводив «Бейтар», та інші сіоністи. В місті діяла організація резервістів-євреїв Війська Польського. На щорічних зборах проводилась агітація за вступ до єврейського корпусу для захисту кібуців та піонерів-поселенців в боротьбі із автохтонним населення. В місті крім трійці були представлені, ще кілька партій: єврейська державна партія, товариство «Панства Жидовського» (вони ж «Гроссманісти») та ін. Їх можна виділити хіба в тому факті, що впливу на громаду в них майже не було. Місцеві осередки цих партій мали до 10 членів, тоді як головними партіями міста були: «загальні сіоністи» з 5000 членами партії та учасниками організацій, ортодокси (Агудас Ізраель та Мізрахі) – 3000, сіоністи ревізіоністи та підконтрольні їм організації близько 4000, робітнича партія «Хітахдуд» налічувала більше 1000 учасників.

3.2 Діяльність лівих антисіоністських та консервативних громадських організацій в Станіславові.

В боротьбі із сіоністами серед євреїв вирізнялись найбільше ортодокси. Їх основу в східній Галичині складала переважно хасиди та коломиїські ортодокси. Загалом основним пунктом несприйняття сіоністів було те, що було переконання в тому, що в юдаїзмі існує релігійна заборона на спроби наблизити порятунок з «геула» (визволення) власними зусиллями. Звільнення з під гніту мало статись із приходом «Машиаха», а не в ході облаштування кібуців в Палестині та боротьби з арабами.

Це політична партія ортодоксальних євреїв була відносно популярною в стані селян та жителів містечок. Вона була заснована у Польщі в 1916 році під час німецької окупації. Всесвітня організація з такою назвою була створена в 1909 році у Відні.

Програма була побудована на основі принципу захисту релігійних прав євреїв, зміцнення та просування принципів релігії Мойсея, виховання молоді в релігійному дусі.

Організація в Другій Речі Посполитій була такою:

1 Загальний Національний Конгрес.

2 Генеральна рада.

3 Рада рабинів

4 Виконавчий комітет.

5 Місцевий комітет.¹⁴⁰

Агудас Ізраель майже не виявляла яку небудь активність. Як зауважує М. Гон «Вона переважно задовольнялась існуючим станом справ. Виявляючи повну лояльність до Польської держави, вона виступала лише проти спроб трактувати

¹⁴⁰ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498 .Аркуш 7

євреїв як громадян другого сорту».¹⁴¹ Загалом майже уся політична діяльність базувалась на участі в місцевому самоврядування та контролем кагалів.

ОРГАНІЗАЦІЯ «Agudas Israel» як організація «моєсеєвої» групи меншин у Станіславові, була створена 29 травня 1922 року. Початкове місцеве правління складалося з:

- президента Бергмена Ісаака,
- секретаря майера Лейзора Шрезера,
- скарбника Герцеля Небензая.

Ця організація, була консервативною та клерикальною за своєю природою, і пов'язана зі всесвітньою організацією такого ж характеру, Загалом вона слідувала принципам антисіонізму. Особливо у питаннях освіти. Але з часом в організації також визнали схожість із поглядами сіоністів у бажанні створити власну державу, відрізняючись від них лише релігійними та культурними питаннями, звинувачуючи їх у надмірному радикалізмі та прогресивності у Польщі. Як зауважує Я. Хонігсман «Партия «Агудас Исраэль» в Галиции оказывала большое влияние на всемирную организацию «Агудас Исраэль».¹⁴² Учасники організації діяли в основному в кагалах, у ізраїльських релігійних громадах, і включали без винятку всіх рабинів. Підпорядковані Асоціації рабинів у Польщі та організації під керівництвом Шомрея Шабеза, метою якого є дотримання святкування суботи (шабату) і зальному ряду релігійних правил. Що стосується території такої впливу, то найсильніший вплив у Станіславові, також опосередковно впливає на громади в Галичі, Єзуполі та Мар'ямполі. До найвидатніших активістів належать: Кіршбраун, М'яс, Шапір, Левін,

¹⁴¹ Гон М. Становлення і розвиток національних держав: єврейські партії Східної Галичини та українське питання (1918-1929 рр.) , Рівне, 2017. С. 99

¹⁴² Я. Хонігсман Политические партии и группы среди евреев Польши и Западной Украины в 1919–1939 гг. Журнал Евреи Евразии. №1. 2005
URL:<http://library.jewseurasia.org/page66/news13450>(дата звернення: 17.05.2024).

Перлмуттер, у Станіславівському повіті Мойжеас Бергманн, Бізіг Гріффель, Маркус Ейденфельд, Давід Каммерлінг і Юзеф Собрейн.¹⁴³

«Agudas Israel» здійснював свій вплив на територію місцевої релігійної громади через підвладні йому організації. Під його повним впливом діяли:

Вища Талмудична Школа «Єшива Тора» в Станіславі, заснована 18 липня. 1927 р. В ній відбувається традиційне навчання хлопчиків для отримання релігійної освіти. Основними предметами були Талмуд, Тора, Кабала та ін.

Президент Ізак Керцнер зі Станіславова.

«Таймуд Тора» Релігійне товариство для виховання бідної єврейської молоді в Станіславі, засноване 5 травня 1877 р. Президент Хаїм Фогель.

Товариство «Zierej Agudas Israel» у Станіславі, президентом якого є Хаїм Ротфельд¹⁴⁴.

«Бенос Агудас Ізраїль» у Станіславі, президентом є Фейга Заудерер.

Кооперативна Спілка у Станіславі. Президент є Хаїм Фогель.

У своїй діяльності «Агудас Ізраїль» демонстрував лояльність до польської держави та уряду, про що свідчить участь у виборах до законодавчих органів на користь BBwR¹⁴⁵. (Безпартійний блок Пілсуцького).

Загалом ортодокси були лояльні до польських акцій та політпослань. Агудас Ізраїль проіснував до 1942 року.

З лівого ж боку противником сіоністів був БУНД. Одна із найстаріших партій, відродила популярність в Польщі у 1920-ті. Євреї ашкенази зайняті в промисловості активно голосували злотим та ставали до лав партії. Це соціалістична і робітничка організація програма якої підсумовується в таких пунктах:

¹⁴³ ДАІФО. Ф. 69. Оп. 1. Справа 31. Аркуш 43

¹⁴⁴ ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Справа 267. Аркуш 8

¹⁴⁵ Там само

1. Спростування капіталістичної системи та управління соціалістичною системою
2. Згуртування та організація передової лінії класу робітників, а потім і всієї трудящої маси для боротьби проти капіталізму,
3. Влада для робітничого класу та вступ перехідний період до режиму соціалістичної диктатури пролетаріату.
4. Мирне існування народів і держав
5. Гарантія і захист прав національних меншин,
6. Вступ за принцип самовизначення всіх народів У відновленій Польщі перший з'їзд цієї організації відбувся в Кракові в 1920 р. На цьому засіданні «Бунд» об'єднався з «Жидовською суспільно-демократичною партією». Як результат діяльності комуністів, що розвинулася в «БУНДі» в 1921 р. як наслідок організація розколюється, і комуністична гілка відділяється від «Бунду» і створює окрему організацію під парасолькою «Комбунд», та входить до III Комуністичного Інтернаціоналу. «Бунд, як найстаріша єврейська робітничка партія в Польщі, має сильний вплив на перебіг єврейського життя в Польщі і діє переважно в єврейських профспілках. «BUND» має повний вплив на молодіжну організацію під назвою «Jugend-Bund – Zukunft Youth Union Future»¹⁴⁶, метою якого є популяризація правдивості молоді, єврейських принципів соціалізму та культурних інтересів. Idishe Sobulorganisatie також є організацією,¹⁴⁷ контрольованою БУНДом, і її метою є встановлення та підтримка єврейських світських шкіл та вечірніх класів на околицях Станіславова. Загалом у місті вплив «БУНДУ» незначний і помітний головним чином у заснованій недавно профспілці транспортників. В Станіславові, діяла бібліотека імені Мадена, засновника «БУНДУ». Серед активістів «БУНД» в Станіславському повіті найбільш відомі — Штіфтель, Гросс і Богель. Нарешті, варто сказати, що Бунд

¹⁴⁶ ДАІФО. Ф. 69. Оп. 1. Справа 31. Аркуш 53

¹⁴⁷ Там само, зворот.

негативно ставився до сіоністської програми. У єврейських питаннях БУНД вимагав культурної автономії і прагне революціонізувати єврейські маси відповідно до своїх програмних принципів. Органи влади БУНДу що діяли в місті представляли собою місцеві групи зі своїм парткомом.

Як можна зрозуміти вплив БУНДу в Станіславові дуже поступався сіоністам. Про це свідчить звіт повітового управління поліції, до 1937 року БУНД взагалі не проводив ніякі заходи в місті, навіть агітаційного характеру:

«Донедавна прихильники «Бунду» тут не активізувалися. Першим їхнім актом було забезпечення 2-годинного страйку протесту в жовтні цього року у зв'язку з впровадженням гетто в університетах. У той час не тільки молоді єврейські робітники, а й молоді єврейські академічні прихильники подбали про те, щоб євреї закривали магазини в Рогатині та Станіславі».¹⁴⁸

Аналіз діяльності лівих антисіоністських та консервативних громадських організацій у Станіславові (1918-1939 рр.) дозволяє зробити наступні висновки. Релігійний антисіонізм на 20-ті роки ХХ ст. був представлений партією «Агудас Ізраель». Вона репрезентуючи ортодоксальне єврейство, протистояла сіонізму з релігійних мотивів. Проте згодом «Агудас» все ж перейшла на платформу сіонізму. Партія відрізнялась від тих же «Мізрахі» своєю локальною діяльністю, особливо участю в управлінні кагалами. Більшість членів кагалів були з «Агудас». Особливо великий вплив організація мала не в самому місті, а у повітових центрах Калуші та Коломиї. «Агудас Ізраель» демонструвала консерватизм та лояльність до влади та польської держави. Їхня діяльність зосереджувалась на контролі кагалів та релігійному вихованні молоді через підконтрольні організації, такі як «Єшива Тора» та «Таймуд Тора». Лівий антисіонізм в регіоні був представлений партією «Бунд». Вона репрезентуючи єврейський пролетаріат, виступала проти сіонізму з позицій соціалістичної ідеології. Вони вважали сіонізм націоналістичним рухом, що

¹⁴⁸ ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1498. Аркуш 81

відволікає робітників від класової боротьби. Натомість возвеличувалась ідея ідишомовного ашкеназа робітника. Їхній вплив у Станіславові був обмеженим, зосереджуючись на профспілковій діяльності. Порівняно з «Агудас Ізраель», вплив «Бунду» на єврейську громаду Станіславова був значно меншим. Це підтверджується звітами поліції, які фіксують низьку активність партії аж до 1937 року. Незважаючи на спільну опозицію до сіонізму, «Агудас Ізраель» та «Бунд» мали принципові ідеологічні розбіжності, що унеможливлювало їхню співпрацю. Це послаблювало антисіоністський рух загалом. Діяльність обох організацій сприяла формуванню плюралізму думок у єврейській громаді Станіславова, пропонуючи альтернативні сіонізму моделі національної ідентичності та розвитку. Дослідження діяльності «Агудас Ізраель» та «Бунду» у Станіславові є важливим для розуміння складного політичного ландшафту єврейської громади міжвоєнного періоду та її реакції на виклики часу. Отже, антисіоністський рух у Станіславові був неоднорідним та представленим різними ідеологічними течіями. Незважаючи на обмежений вплив, особливо з боку лівих, ці організації відігравали важливу роль у формуванні політичної культури та самосвідомості єврейської громади міста.

IV. Єврейські громадські гуманітарні товариства в місті та їх діяльність

4.1 Структура та статут організації «Бней Бріт».

З початком європейського просвітництва, що штовхнуло стару ідіому про одновірців в прірву, возвівши в абсолют не Бога, а людину, дало початок формуванню європейських націй, таких як ми їх знаємо. Винятком не стали і євреї. В той час, час кризи ортодоксального юдаїзму і анархічного способу життя євреїв ашкеназів, сефардів, та ін. жезл реформізму взяла на себе інтелігенція. Так цей рух вилився в «Гаскалу». Гаскала зробила багато для становлення світського єврейства. Але все ж фундаментальні процеси почались на століття пізніше активності маскілів. Так з третьої декади XIX століття виникають єврейські, політичні, просвітницькі, економічні, релігійні товариства «нового» зразка. Одним із таких було братство «Бней Бріт».

«Бней Бріт» (івр. בְּרִית הַבְּנֵי), дослівно перекладається як «сини заповіту». Воно першочергово було засноване як частина мережі єврейських «масонських» (євреї не могли бути масонами, особливо німецькі) лож в новому світі. 13 жовтня 1843 році в Нью-Йорку вихідцями із німецькомовних країн Старого Світу. Німецькомовні засновники спочатку назвали організацію Bundes-Brüder (нім. «Брати Угоди»). Але потім з переходом від німецької мови в діловодстві та на зібраннях перейшли на англійську і змінили назву на сучасну.

На початках організація була виключно північно-американською за охопленням та діяльністю. Проте згодом поширення організації по всьому світу зробило її провідним центром внутрішньоєврейського спілкування та взаємних зусиль в боротьбі та взаємодопомозі між синами народу Ізраєля. По суті організація «Бней Брітт», стала національним відповідником більш відомої для загалу гуманітарної надорганізації «Червоний хрест» заснованою Жаном Анрі Дюраном в Швейцарії. Також «братство» можна було порівнювати із безліччю католицьких та церковних благодійних організацій та орденів, що заповнили

тоді Європу. Але була головна відмінність, що від «Червоного Хреста», що від «Місіонерів святого Серця» та ін. подібних орденів. «Бней Брит» була мононаціональною організацією, яка надавала допомогу виключно євреям, і не фінансувалась урядом, церквою, чи державою в силу її відсутності в гебреїв XIX століття.

Точної дати заснування «братства» в Станіславові немає. Проте воно було утворено, скоріш за все 18 листопада 1927 році. Всі справи, які зберігаються в ДАІФО, що пов'язані з діяльністю та списками членів «Бней Брит» датовані пізнішим часом. А 18 листопада 1927 року до Станіславського повітового управління було подано на затвердження списки новоприйнятих перших членів товариства. Та установчі документи про організацію товариства в місті Станіславів.¹⁴⁹

В архіві представлений статут організації у фонді 89, першому описі, справі №1. Згідно нього ми можемо дізнатись про структуру та організацію всієї мережі так званих «лож» товариства. Закладені мета і завдання діяльності та ін.

Згідно другому параграфу статті першої виражаються такі передбачувані для виконання цілі:

В'наі В'рith зарезервував великі витрати на об'єднання ізраїльтян для просування своїх найвищих інтересів та інтересів людства.

Розвивати і покращувати духовний і моральний характер наших одновірців. Прищеплювати їм найчистіші принципи людської любові, честі та братерства, підтримувати мистецтво та науку, полегшувати біль бідних і нужденних, відвідувати сиріт та піклуватися про них, допомагати тим, хто підлягає переслідуванню захищати їх і максимально допомагати їм відповідно до принципів гуманності.¹⁵⁰

Характерно, що ці всі принципи стосувались головним чином народу ізраїлевої віри. Проте були і винятки, наприклад в шпиталі в Львові, побудованого за кошт організації приймали не тільки євреїв але й християн.

¹⁴⁹ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 2. Аркуш 1 – 57.

¹⁵⁰ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 1

Штаб-квартира Ордену знаходилась у Вашингтоні, округ Колумбія, Сполучені Штати Америки, але членство поширювалося на весь світ. Глобальна структура організації була представлена павутиною різних лож які взаємодіяли з центром в США¹⁵¹. Перша європейська ложа була заснована ашкеназами в Німеччині в 1880 році. Відтоді організація розрослась і на 20-ті роки ХХ століття була представлена в майже всіх європейських країнах із значною єврейською діаспорою. Так в Другій Речі Посполитій існувало всього десять лож «В'ней В'рith»: «Concordia» в Катовіце, «Amicitia» в Познані, «Esra» в Бельську, «Солідарність» у Кракові, «Леополіс» у Львові, «ім. Міхала Сакса» у Хожуві, «Братство» у Варшаві, «Humanitas» у Перемишлі, «Montefiore» у Лодзі та «Achdut» у Станіславові.¹⁵²

Згідно Пункт 4 статуту вся юрисдикція належала Верховній Ложі.¹⁵³ Окружні (регіональні) ложі під наглядом Верховної ложі та на підставі правил, встановлених нею, поширювали юрисдикцію над усіма ложами у відведених їм округах.¹⁵⁴

Ложа утворювала центральну організацію товариства. Тут слід зауважити, «Бней Брит» був побудований на образі масонських товариств ХІХ століття, де юре. Проте де факто організація відкинула таємність зібрань ще у 1880-х. У кожному великому місті, містечку чи конкретному місці була одна або кілька лож. Орден запозичив із масонських товариств, методи організації, провадження, символи та ступені. Основні організаційні підрозділи «Бней Брит» іменувались «ложами» Крім того за прикладом масонів учасники називали один одного «братами». Однак слід зазначити, що «Бней Брит»

¹⁵¹ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 1

¹⁵² Sroka Ł.T. Stowarzyszenie Humanitarne «Leopolis» We Lwowie (1899–1938). Główne Kierunki Działalności. Kwartalnik Historyczny Rocznik CXXIII, 2016, С. 46 URL: <http://www.kh-ihpan.edu.pl/images/KH2016-1/2016-01-03-Sroka.pdf> (дата звернення: 16.05.2024).

¹⁵³ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 1

¹⁵⁴ Там само

ніколи не відповідав умовам формування класичного «Масонства» тому, що до його рядів входять євреї яким заборонялась участь в франк-масонських (особливо в Німеччині) ложах. Орден із самого початку можна описати лише як формацію наслідуючу масонів. Що і зумовило досить швидко, в міру, еволюцію до типової гуманітарної, благодійної та освітньої організації.¹⁵⁵

Ложа, що розташовувалась у зоні, що не підпадає під юрисдикцію Великої ложі округу, підлягала прямій юрисдикції Верховної ложі.¹⁵⁶

Статут товариства був уніфікований та не підлягав корекції з боку «молодших» лож. Так згідно пункту 8 та 9:

Районні ради мають право видавати власні нормативні акти. Однак вони підкоряються положенням цієї Конституції. Пункт 9. Ложі можуть видавати правила та/або додаткові правила, які повинні відповідати конституції округу, до якого вони належать, або які, у випадку, якщо відповідні ложі не належать до жодного округу, підлягають затвердженню Верховною Ложею.

Головним органом була так звана «Верховна Ложа». Вона проводила свої регулярні збори кожні три роки в місці, та в день, визначені «Виконавчим Комітетом» брацтва.¹⁵⁷

У Верховну ложу входили представники обласних ланок, що обирались окремими ложами, по одному представнику від кожні 500 членів округу та по одному представнику від кожної фракції, що перевищує 500 членів.

Вирішальним фактором в приєднанні була кількість членів, Кандидати на засідання в «Верховній ложі» піддавались певним цензам та мали відповідати окремим критеріям. Так кандидатами від окремих лож могли бути «брати», які були членами ордену не менше трьох років і користуються доброю репутацією, можуть бути прийняті як представники «Oberste Loge». Проте

¹⁵⁵ Sroka Ł.T. Stowarzyszenie Humanitarne «Leopolis» We Lwowie (1899–1938). Główne Kierunki Działalności. Kwartalnik Historyczny Rocznik CXXIII, 2016, С.46 URL: <http://www.kh-ihpan.edu.pl/images/KH2016-1/2016-01-03-Sroka.pdf> (дата звернення: 15.05.2024).

¹⁵⁶ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 1

¹⁵⁷ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 1

місцеві ложі можуть прописувати у своїх положеннях спеціальні вимоги до представників у Верховній Ложі.¹⁵⁸

«Верховна Ложа» скликається Президентом Ордену або, за його відсутності, Віце-президентом Ордену. Президент Ордену або, за його відсутності, Віце-президент Ордену, головує на всіх обговореннях.¹⁵⁹

Окрім «Верховної ложі» існував інший орган управління ордену. Ним згідно з пунктом 31 був виконавчий комітет ордену. Виконавчий Комітет має ті самі права та обов'язки, що й Вища Ложа протягом періоду від однієї сесії до іншої або між спеціальними зборами. Однак він не міг змінювати або покращувати статут ордену¹⁶⁰. Це було прописано для унеможливлення узурпації влади в ордені.

Виконавчий комітет забезпечував виконання основного закону і ритуалів Ордену, а також виконання всіх законів, указів і резолюцій верховної ложі. Під керівництвом Президента Ордену щороку публікувалась фінансово-статистична звітність і робився звіт про умови у Верховній Ложі, а також про загальну ситуацію самого Ордену. Після затвердження звіту виконавчий комітет надав розпорядження та побажання в подальшій діяльності до молодших лож регіонального підпорядкування.

Виконавчий комітет вживав заходів для допомоги та підтримки страждаючих у всіх частинах світу та особливо для сприяння іудаїзму в цілому. В статуті прописувалось про необхідність працювати разом з іншими організаціями для досягнення цієї мети.¹⁶¹

Для гуманітарних компаній ордену, виконавчий комітет міг вимагати «добровільних» пожертвувань для досягнення виконання поставленої мети та завдань ордену. Гроші, зібрані через такі пожертви, повинні бути передані

¹⁵⁸ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 2

¹⁵⁹ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 4

¹⁶⁰ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 7

¹⁶¹ Там само

скарбнику ордену «великою ложею». Потім кошти розподілялись між територіальними структурами ордену відповідно до їх потреб та завдань. Виконавчого комітету також утверджував ліцензії на створення нових лож, виданих Великою Ложою. Затверджував назви для нових лож, кількість учасників для кожної ложі, розпоряджався усіма вільними коштами лож. На першому засіданні кожного календарного року Виконавчий комітет визначав бюджет для загальної діяльності товариства та її постійних комітетів, правлінь і комітетів на місцях.¹⁶²

«Бней Бріт» за своєю структурою був поділений на основі принципу поділу влади Монтеस्क'є. В товаристві влада ділилась на три гілки: виконавча, законодавча та судова. Так виконавчу владу представляв уже згаданий виконавчий комітет «Бней Бріт». Законодавчу «Верховна ложа». Для здійснення судової влади та вирішення внутрішніх спорів було створено апеляційний суд «Бней Бріт».

Апеляційний суд призначався на зборах Верховної Ложі з числа колишніх президентів ордену, до складу якого входять один член від усього ордену як голова та один член від кожного округу.¹⁶³

Ложі для поповнення загального бюджету встановлювали подушний податок, який сплачують члени Ордену в Сполучених Штатах і Канаді. Цей подушний податок був єдиним і збирався як частина членського внеску. Такий самий подушний податок стягується з членів, які не належать до окружної великої ложі, але безпосередньо підпорядковуються Виконавчому комітету.

Учасники «Бней Бріт» за межами Сполучених Штатів і Канади не сплачували подушний податок, а обмежувались тільки членськими внесками.¹⁶⁴

¹⁶² ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 8

¹⁶³ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 9

¹⁶⁴ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 12

Згідно з цими внесками формувались спеціальні фонди для допомоги, чи надання грантів.

Фонд допомоги в зв'язку з катастрофами. Цей фонд на випадок лиха, який був окремим від усіх інших фондів ордену та підпорядковується Виконавчому комітету. Цей фонд міг бути використаний лише для надання швидкої допомоги у випадках масових переслідувань (погромів), нещасних випадків або великих катаклізмів. Ложі, що знаходилися в безпосередній сфері відповідальності Виконавчого комітету, повинні були перераховувати внесок у фонд допомоги постраждалим від лиха безпосередньо Виконавчому комітету. Проте, якщо такі товариства мають місцеві кошти на ці ж цілі, виконавчий комітет може звільнити їх від сплати внеску.

Обсяг фонду був визначений в кількості Параграф 63.

Як тільки залишок 100 000 долларів в готівці або цінних паперах. І коли фонд ліквідації наслідків стихійного лиха досягне суми 100 000 долларів США, надлишковий дохід фонду допомоги жертвам стихійного лиха може бути передано основному фонду та на інші заходи ордену. Якщо, як зазначено вище, залишок готівки у фонді допомоги постраждалим від стихійних лих падає нижче 100 000 долларів США, тоді надходження від внесків із фонду допомоги жертвам катастроф повинні бути перераховані назад до самого фонду, щоб відновити залишок готівки в 100 000 долларів США.¹⁶⁵

У відповідь на справу про самосуд єврейського бізнесмена Лео Франка у 1913 році Бнай Брит заснував Лігу проти наклепу (ADL) для боротьби з усіма проявами антисемітизму в Сполучених Штатах та світі вцілому. Основним завданням якої є нагляд та боротьба з усіма формами наклепу та дискримінації євреїв та сприяти рівності всіх людей.¹⁶⁶

У 1923 році в Університеті Іллінойсу був заснований фонд B'nai B'rith Hillel для збору коштів на стипендії для єврейських студентів. Крім стипендій кошти використовувались для збереження єврейської релігійної та культурної

¹⁶⁵ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 13

¹⁶⁶ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 14

спадщини, особливо враховуючи інтереси молодших поколінь у вищих школах.¹⁶⁷

Територіальна структура ордену була побудована за вертикально-ієрархічним принципом. Головною була «Верховна ложа». Наступними в ієрархії були окружні великі ложі, що координували діяльність найменших одиниць ордену-регіональних лож.

Окружні великі ложі. Верховна Ложа, виконавчий комітет ордену, має право ділити територію Сполучених Штатів і Канади на округи та надавати статuti Великим Ложам Дистрикту (окружним ложам) в межах цих територій.

Параграф 83. Якщо п'ять або більше лож в одній чи кількох великих ложах округу бажають заснувати нову сільськогосподарську ложу округу, прохання про це має бути подано до Верховної ложі та, якщо вона не на сесії, до Виконавчого комітету, який повинен бути супроводжується копіями документів, виданих відповідними ложами.¹⁶⁸

Прийняті резолюції повинні бути узгоджені за згодою всіх учасників спільноти для подання запиту; Необхідно також вказати членство лож, які подали заявку.

Якщо кількість членів лож, що подають заявку, становить принаймні 5000 і заснування такої нової окружної великої ложі не зменшує кількість членів існуючого округу нижче 5000, тоді

Великі ложі округу отримували юрисдикцію над усіма ложами та їхніми членами в межах територіальних кордонів, встановлених Верховною ложею.

Кожна Велика Ложа Дистрикту керується відповідно до правил її власної конституції (статуту), прийнятої на зборах, але ці правила не повинні суперечити загальному статуту.

¹⁶⁷ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 15

¹⁶⁸ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 18

Окружні Великі Ложі мають право¹⁶⁹ скасовувати свої положення та правила в порядку, передбаченому в них; але вони ніколи не повинні суперечити чинній конституції. Великі ложі округу отримували від лож у їхній зоні відповідальності регулярні звіти про членство та фінансовий стан відповідних лож і мали право перевіряти бухгалтерські книги лож, коли вони вважають за потрібне.

Регіональні ложі повинні були проводити засідання принаймні кілька разів на рік. Представники Великої ложі, а також її члени, які мають право голосу відповідно до статуту, повинні на регулярних зборах Великої ложі округу обирати президента, першого віце-президента, другого віце-президента, скарбника, і стільки членів, скільки визначає статут великої ложі відповідного округу. Ці офіційні особи обіймають свої посади до наступної чергової сесії Окружної Великої Ложі та до тих пір, поки не будуть призначені нові.

Внескова система регулювалась статтею 6 уставу товариства. Члени повинні здавати внесок-податок для Верховної ложі та внески до фонду допомоги постраждалим від стихійного лиха.

Внутрішня структура була зумовлена принципом, розділенням влади. Кожна ложа мала мати в своєму складі таких посадових осіб: президента, віце-президента, секретаря, скарбника, наставника, заступника наставника та інших.¹⁷⁰

Кожна ложа повинна проводити збори принаймні один раз на місяць. ці збори можна пропускати лише в липні та серпні. Позачергові збори можуть проводитися відповідно до регламенту відповідної окружної великої ложі. Стати членом ордену було доволі складно. Це надавало певної елітарності, оскільки в більшості членами ордену були видні особи єврейської спільноти регіону.

¹⁶⁹ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 19

¹⁷⁰ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 25

«Кожен член ордену повинен бути юдейського віросповідання і мати вік не менше двадцяти одного року. Кандидат вважається таким, що має добру репутацію, якщо проти нього немає рішення про призупинення минулого членства. Кожен член Ордену має право відвідувати ложу, що належить Ордену».¹⁷¹

Позбавлення ж участі в зборах братства було фактичним виключенням з товариства. Але де юре згідно параграфу 124 статуту «Бней Брит», «відмова від ордену повинна бути оголошена в письмовій формі та може бути відкликана, лише якщо член є бездоганим і нічого не винен перед ложею. Лише тоді члену ложі дозволяється приєднатися до іншого братства».¹⁷²

Крім того участі в ордені позбавляли за несплату членських внесків або з будь-якої іншої причини, передбаченої статутом відповідної великої ложі округу.

Причому через чітко вибудовану структуру ордену, та постійну комунікацію між ложами відсторонений член, відсторонення якого відбулося через несвоєчасну сплату членських внесків або з будь-якої іншої причини, не міг бути прийнятий до членів будь-якої іншої ложі без згоди колишньої ложі.

Причини виходу з ордену (письмовій формі) або виключення за рішенням загальних зборів. Також згідно вироку суду за правопорушення, пов'язане з серйозним порушення принципів та інтересів товариства. Також несплата внесків за шість місяців.¹⁷³

Згідно з статутом членські внески повинні бути єдиними для всіх членів ложі, за винятком випадків, коли члени ще не досягли 26 років. Такі члени сплачували половину регулярного річного членського внеску самій ложі до досягнення двадцяти шестирічного віку, а також сплачували відповідно зменшені внески до окружної ложі.¹⁷⁴

¹⁷¹ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 25

¹⁷² ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 26

¹⁷³ Sroka Ł.T. Stowarzyszenie Humanitarne «Leopolis» We Lwowie (1899–1938). Główne Kierunki Działalności. Kwartalnik Historyczny Rocznik CXXIII, 2016, С.49 URL: <http://www.kh-ihpan.edu.pl/images/KH2016-1/2016-01-03-Sroka.pdf> (дата звернення: 16.05.2024).

¹⁷⁴ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 1. Аркуш 26

Бней Бріт одна з найстаріших та найбільш впливових єврейських організацій у світі. Вона була заснована в 1843 році у Нью-Йорку і спрямована на підтримку єврейської спільноти, боротьбу за права рівність єврейського населення.

Структура Бнай Бріт охоплює галузі від благодійності та освіти до захисту прав людини та відносин міжнародного характеру. В структурі організації існують окремі підрозділи такі як Ліга проти наклепу (ADL), та фонд B'nai B'rith Hillel для допомоги студентам. Організація має головний офіс у Вашингтоні, окремі ложі є в різних країнах та регіонах світу, а також численні підрозділи на місцевому рівні.

Бней Бріт активно працює у сферах виховання, збирає кошти на гуманітарні проекти, підтримує культурні та освітні ініціативи та виступає в захисті прав єврейської спільноти. Вона також займається сприянням діалогу між різними релігійними та етнічними групами з метою зміцнення міжконфесійного та міжкультурного розуміння.

Ця організація є важливим гравцем у єврейському світі та вносить значний внесок у різноманітні аспекти громадського життя. Зараз нараховується понад 500 000 асоційованих членів організації

Структура Бней Бріт складається з різноманітних рівнів та підрозділів, які діють на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

1. **Місцеві ложі (лоджі):** Це базові організаційні одиниці Бней Бріт, які зазвичай функціонують у великих містах та регіонах. Вони здійснюють локальні програми, гуманітарні ініціативи та сприяють утриманню громадського духу серед єврейської спільноти.

2. **Національні та регіональні відділи:** Бней Бріт має національні відділи в багатьох країнах, а також регіональні підрозділи для координації діяльності на більш широкому рівні. Ці відділи зазвичай відповідають за розвиток стратегій та програм національного та регіонального значення.

3. **Центральне керівництво:** Організація має центральне керівництво, яке забезпечує загальну стратегічну спрямованість та координацію всіх рівнів діяльності В'наі В'рїт. Це включає генеральний секретаріат, раду директорів та інші центральні органи управління.

Загалом, структура Бней Брїт дозволяє організації ефективно впливати на різноманітні аспекти громадського життя та забезпечувати підтримку та захист інтересів єврейської спільноти як на локальному, так і на глобальному рівнях.

4.2 Ложа «Ахдуд» Бней Бріт в Станіславо́ві. Діяльність та її склад.

Взагалі 20-30 – ті роки в зах. Україні діяло багато єврейських благодійних фондів та товариств. Проте більшість із них були сіоністського спрямування. Сіоністські фонди всіляко агітували за еміграцію в Ерец-Ізраель. Вони фінансували сіоністське крило єврейських партій. Крім ідеологічної та пропагандистської діяльності ці фонди безпосередньо видавали гроші на білети та займалися логістикою переселенців в Палестину. Так у Львові, Станіславо́ві, Рівному, Луцьку та Чернівцях були представництва єврейських благодійних фондів та «Керен-ка-емет».¹⁷⁵

На фоні вищезгаданих сіоністських організацій «Бнай Бріт» якісно виділявся своєю просвітницько-культурною ідеєю. Так в складі лож більшість членів були магнати та політики, що несприймали алії в Палестину, при цьому не підтримуючи й позицію ортодоксів про замкнутість єврейської общини. Але слід зауважити, що з часом внаслідок полонізації та антисемітських кампаній, відношення до сіонізму змінилось у багатьох членів ордену. Регіональні, обласні та верховні ложі були виключно міськими (штот) з своїм складом, тоді як представники ортодоксів жили в селах та містечках (штетл). Виключно міське розташування лож зумовила і їхній склад. В переважній більшості кістяк організації (70-80 %) складали інтелектуали та євреї «вільних» професій. Через це товариство рахувалось елітарним. Ексклюзивне право на спілкування із єврейською елітою міста, було бажаним для кожного освіченого єврея. Серед членів великої ложі Відня був рахувався навіть Зигмунд Фройд. В Станіславо́ві в товариство також входили багато інтелектуалів та членів провідних єврейських сімей міста. Товариство згідно з наданими межами поширення впливу та діяльності обмежувалось територією Станіславівського воєводства, за винятком: міст Стрий, Сколе і Турки. А також частина

¹⁷⁵ Я. Хонігсман Катастрофа єврейства Західної України. Євреї Восточної Галиції західної Волини и Закарпаття в 1933-1945 годах. Львов. 1998 С. 62

Теропільського воєводства, включаючи З Бучачом, Чортківом, Заліщиками, Гусятином, містом Борщів, та Підгайцями.¹⁷⁶

Товариство було зансзоване напочатку 1927 року. Статут товариства «Бней Бріт» затверджено рескриптом воєводства в Станіславові 9 грудня. 1927. І згідно з постановою ближнього виконавчого комітету від 1.13.1928. товариство «Achduth» було прийнято до Асоціації гуманітарних товариств B'nai B'rith в Республіці Польща.¹⁷⁷ Установчі збори новоствореного товариства відбулися в Станіславові 14 лютого 1928 року.

Остаточну крапку в нормативному оформленні ложі поставила резолюція «Верховної ложі» що ложа Ахдуд зареєстрована у Виконавчому комітеті відповідно до листа з Цинциннаті від 2.11.1928.¹⁷⁸

Так загалом в братстві «Ахдуд» було нараховувалось шістдесят дев'ять члени ордену. З них було 53 члени з докторською ступінню що говорить про надзвичайну ерудованість та компетентність товариства. За професійною приналежністю учасники братства були переважно або промисловцями або докторами права, нотаріусами, адвокатами, докторами медицини, лікарями, та викладачами і банкірами-фінансистами. Так в товаристві було 22 доктори з права, 16 доктори медицини та фармацевти, 8 банкірів з яких 3 директори банку, 2 професори гімназії та 7 промисловців.

Участь в товаристві брали євреї наділені значною владою в місті, судді Олександр Фрід, Жигмунд Мелхер, міський ацессор Ісаак Хафтер. Крім відомих адміністраторів міста в ложі діяли члени головних та найбагатших родин Станіславова. Адольф Горовіц член впливової родини станіславівських рабинів. Більше ста років родина Горовіців утримувала цю посаду в місті. В їх власності було кілька кам'яниць та виробництв на території міста.

¹⁷⁶ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 10. Аркуш 2

¹⁷⁷ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 10. Аркуш 3

¹⁷⁸ Там само.

Також слід згадати Фредеріка та Кароля Гальпернів, що належали до відомої родини що постійно головувала в Станіславівському кагалі. В їхніх руках була значна частина центральних міських будівель. В ложу «Ахдуд Бней Бріт» входив Філіп Ліберман. Перший мільйонер Станіслава, власник лікеро-горілчаного заводу в околиці Княгинина. Перший власник автомобіля в місті. Спочатку день і час проведення засідань було визначено проводити кожної другої суботи в формі закритих засідань. Початок засідання о 8.45 ввечері. Між одним засіданням і наступним відбувається суботнє відкрите засідання о 21:00, а приміщення відкрите для членів кожного дня після обіду. Пізніше розпорядок було змінено на закриті засідання щопроводяться кожного першого та третього вівторка місяця, відкриті засідання в решту вівторків

На 1928 рік вже було сформоване правління ложі «Ахдуд». Склад комітету офіційних осіб обрані, призначені на установчих зборах 14 лютого 1928 р.

Комітет посадових осіб на поточний рік:

- Президент: доктор Кароль Гальперн
- Віце-президент: Філіп Ліберманн
- Протокольний секретар: Доктор. Олександр Гольденберг
- Фінансовий секретар Доктор Бернард Фернгофф,
- Скарбник; Доктор Олександр Фрід
- Ментор Доктор Артур Рімін
- Маршал: Доктор Моєсей Зальц
- Стражник: Исидор Корнблюх ¹⁷⁹

¹⁷⁹ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 10. Аркуш 9

В перший рік діяльності (1928) гуманітарне Товариство B'nai B'rith у Станіславі займалось передовсім організаційними питаннями. В той момент це була наймолодша ложа в Асоціації B'nai B'rith, що діяла на території Другої Речі Посполитої.

14 лютого 1928 року відбулось урочисте відкриття товариства. Засновницьку акцію у Львові очолив член ложі «Леополіс» доктор Александер Маєр (опікун ложі «Ахдуд») і тодішній президент рабин д-р Леві Фройнд та віце-президент Віктор Чаєс. Дійство проходило за участі численних гостей з ложі «Леополіс», «Солідарність» та «Орієнт» у залах Єврейського національного дому.¹⁸⁰

Загалом протягом року було прийнято до Ложі ще 10 членів, так що на кінець звітного року кількість членів була вже 40. Протягом року разом з установчими зборами було проведено 15 зібрань, якщо врахувати і збори від 2 лютого 1929 р., на яких був представлений звіт. Кількість присутніх на окремих зустрічах коливалася від 13 до 21 братів. Що свідчить про нечасте відвідування ложі окремими членами. Взагалі пізніше мали місце факти, де свідчилося про кризове положення в ложі через неприязнь деяких членів. Тому становище ложі було складним, не зважаючи на підтримку із сусідніх лож.

В засіданнях ложі в 1928 році також брали участь і представники інших лож наприклад з ложі «Wahrheit» Відень, «Солідарність» у Кракові та «Orient» з Чернівців. Взагалі як можна побачити екстериторіальність членів «Бнай Бріт», які вільно переміщались в цілях товариства між державами.

Переходячи до конкретної діяльності у році, можна констатувати, що Асоціація не виконала поставлених перед нею завдань. Причиною цього є насамперед відсутність власного місця. Це була проблема, яка з самого початку паралізувала всі плани та наміри офіційного органу. Відсутність приміщення за словами братів була критичною для повноцінної організації діяльності. Також

¹⁸⁰ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 5. Аркуш 2

слід віднести відсутність приміщення до того факту, що присутність членів була дуже низькою.

Так як «Бней Брит» мала просвітницький характер діяльності, було проведено кілька лекцій. Інтелектуальний рух у ложі започаткував, як згадувалося вище, Доктор Александр Маєр з ложі «Leopolis». Він виступив з лекцією про «Актуальні питання закону». Лекцію про «Промислове відновлення Німеччини» прочитав доктор Фрідерік Гальперн.

У соціально-благодійному контексті на перший план вийшли інтереси Асоціації загалом: це була організація тижня сирит та рятувальна операція зі збору мільйона злотих для майже 15 000 сирит, які проживають у Республіці Польща. Також товариство брало участь кампанії допомоги постраждалим від землетрусу в Болгарії та створення інституцій для хворих євреїв. Крім того, розглядалося питання субсидування Інституту Юдаїки та Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums (єврейське наукове товариство в Берліні, Німеччина, 1902–1938 pp.).

В кінці року братство представило касовий звіт за перший адміністративний рік з 1 квітня 1928 року по 31 січня 1929 року. Дохід разом із членськими внесками становив 7512 злотих. Витрати: 7 512 злотих 50 гроші.

Діяльність ложі «Ахдуд» в 1929 році була покликана на пошук та оренду приміщення. Головними заходами за півріччя були періодичні збори та проведення освітніх лекцій. Проте з жовтня-листопада діяльність поживалась в наслідок економічної кризи. Велика депресія сильно вдарила по економіці Другої Речі Посполитої. Польський уряд в боротьбі з її наслідками підтримував виключно власних польських виробників. Крім того в суспільстві також через рупор праворадикалів звучали заклики бойкоту єврейського бізнесу та товарів.

В цій ситуації гуманітарне товариство проводило активну благодійну кампанію по збору коштів для підтримки єврейського бізнесу та населення в 1929 році.¹⁸¹ В 1930 році ложа нараховувала 58 членів. Але попри це участь в засіданнях брали в середньому 25 братів. Взагалі тема занепокоєння пасивності більшості членів ложі дуже турбувало управління ложі¹⁸². Неодноразово згадується про, «вигорання» членів правління які на своїх плечах організовують та курують діяльність ложі. З боку фактичної діяльності учасники зібрали близько 1500 злотих на благодійному заході з катання на ковзанах. Окрім того, 200 злотих було виділено з фондів комісії благодійності на Будинок здоров'я у Варшаві. У 1930 році створено фонд ім. Кароля Халперна, постійного члена правління та найактивнішого брата ложі, у сумі 200 доларів США¹⁸³. Також було створено кілька стипендій для молоді, яка навчається у вищих закладах задля їх підтримки на фоні посилення антисемітизму в Польщі (в університетах). Напочатку 1931 року орден мав 66 асоційованих членів. Було проведено 39 закритих засідань. Поточний рік ознаменувався загальною економічною кризою, наслідки якої відбилися на житті ложі. Так, мабуть, жоден попередній рік не мав такого серйозного впливу на фінансовий стан товариства. Через загальну економічну ситуацію затримки внесків, які й без того були значні, ще більше зросли, що заважало ложі виконувати свої важливі обов'язки. Незважаючи на це, ложа «Ахдуд» намагалася подолати труднощі і справлятися зі своїми обов'язками. Так протягом року товариство надало субсидії чотирьом студентам, у розмірі 750 злотих загалом.¹⁸⁴ Цікаво зауважити, що в той час єврейські студенти особливо потерпали від антисемітизму в університетах. Хоч через зобов'язання дотримуватись прав національних меншин, визнані

¹⁸¹ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 15. Аркуш 1-23

¹⁸² ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 16. Аркуш 2

¹⁸³ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 16. Аркуш 3

¹⁸⁴ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 20. Аркуш 3

Дмовським та Падеревським в Парижі, уряди Польщі дозволяли навчання у вищих закладах євреям, проте стипендії отримували в основному поляки. Також ложа рішуче підтримувала Інститут юдаїчних наук у Варшаві, збираючи щомісячні внески від братів для Інституту.¹⁸⁵ На той момент діяльність лож в Польщі була покладена в основному на розвиток досліджень культури та історії євреїв-ашкеназів східної Європи.

Чимало хвилювань у тодішнього керівництва викликало питання приміщення. Через фінансову скруту бюджет садиби не витримав такого значного навантаження, як попередня орендна плата в 450 злотих на місяць, тому було змінено приміщення. Ложа отримала нове приміщення на вул. Gosławskiego¹⁸⁶. Воно було в центрі міста та дозволяло зручно проводити зібрання.

«Ахдуд Бней Брит» брав зовнішню участь через своїх делегатів в акції «Керен Хайесод», та направила своїх депутатів на «Загальний конгрес лож Польщі»¹⁸⁷ в Катовіце, де тоді знаходилась велика ложа в межах Другої Речі Посполитої. У зв'язку з відкриттям нового приміщення - Ложа переоблаштувала власну читальню, в якій міститься багато щоденних газет, журналів і журналів, як вітчизняних, так і іноземних, - а також значно розширила свою бібліотеку, якою користувалися значні кількості її членів.

Наступні два роки діяльності ложі «Ахдуд» пролягали в контексті великої депресії, на ці роки припав пік фінансової кризи в Польщі. Внесення членських внесків перестало бути регулярним. І починаючи з 1930 аж до 1934 року відбувалась регулярна затримка передачі внесків у велику ложу.

Станіславівська ложа мусила вирішувати в переписці з великою ложею в Кракові питання про погашення заборгованості членських внесків, які на той час були.¹⁸⁸

¹⁸⁵ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 20. Аркуш 4

¹⁸⁶ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 20. Аркуш 4

¹⁸⁷ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 20. Аркуш 5

¹⁸⁸ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 19. Аркуш 25

Через велику депресію та пасивність членів ложі ситуація і на 1935 рік видавалась сутужною. За звітний період проведено 20 закритих засідань із середньою присутністю від 25 до 35 осіб. Хоча кількість братів, які систематично відвідували зібрання, не зменшилася, а порівняно з попереднім роком навпаки, навіть трохи зросла, але вона була далеко не задовільною щодо кількості членів, які проживали в Станіславові.

Цікавим фактом є те, що в товаристві було зкликане та проведене засідання в зв'язку смерті Юзефа Пілсудського. Ось як подається в річному звіті дане засідання: «У зв'язку зі смертю маршала Юзефа Пілсудського, смерть якого охопила скорботою весь польський народ, 18 травня 1935 р. було скликано траурний мітинг, на якому президент теплими словами вшанував пам'ять загиблого»¹⁸⁹. Доволі дивною здається позиція ордену, зважаючи на антисимітські кивки правлячих кіл близьких до «начальника держави». Хоча таку повагу можна пояснити участю та любов'ю Пілсудського масонського руху.¹⁹⁰

Також вперше було здійснено позбавлення членства в ложі аж 16 учасників через несплату боргів по внескам. При цьому наголошується про загальну проблемну картину в благополуччі євреїв міста.

Якщо попередній рік вже був відзначений загальною кризою, то звітний рік може припасти на період найбільшого економічного спаду, що виражається в повному зубожіння єврейського населення. Цю обставину відчувають майже всі брати, тим паче, що майже всі вони рекрутуються з вільних професій, які найбільше постраждали за звітний період.¹⁹¹

Хоча проблема із членськими внесками залишилась, ложі навіть вдалось покращити деякі фінанси. Так було збільшено фонд для вдів і сиріт з 1500 зл. до 1687,91 злотих. А також допоміжний фонд 1000 зл. до суми 1376,78 злотих.

¹⁸⁹ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 33. Аркуш 2

¹⁹⁰ Marszałek J. Piłsudski nie został wielkim mistrzem... «Wolnomularz Polski» 2004, s. 10–12.

¹⁹¹ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 33. Аркуш 4

Такоже в зв'язку з наслідками кризи в цьому році було обрано комісію допомоги бідним євреям взимку, так званий «комітет зимової допомоги».¹⁹²

Цей комітет, як і комітет благодійності, роздав значну суму грошей бідним єврейським родинам. Ложа також внесла свій внесок у боротьбу з антисимітизмом і підтримала акцію протесту в місті.¹⁹³

Характерно проглядаються певні кризові настрої в єврейському середовищі, внаслідок кризи та політичної ситуації в країні

У звітний період громадське життя було загалом досить стерпним, але, на жаль, брати часто забували про благородні гасла Ордену, а саме про братерську любов, хоча в теперішній час, коли число ворогів євреїв зростає з кожним днем, і коли єврейське життя піддається більшій небезпеці, обов'язком усіх братів є стежити за тим, щоб гармонія зміцнювала наші зусилля.¹⁹⁴

Переживання наведені в даному уривку не були безгрунтовні. 9 квітня 1937 року, нацистський режим оголосив про розпуск організації в Німеччині. Так вже через два роки указом Президента Другої Речі Посполитої від 22 листопада 1938 р. про розпуск масонства. Євреї ж розцінили рішення польської влади як прояв антисемітизму. І хоча «Бней Брит», лише за своєю структурою нагадував масонські ложі, їх також включили в перлік заборонених організацій. Так в кінці 1938 року ложа «Ахдуд Бней Брит» разом із рештою лож Польщі була розпущена, та остаточно припинила існування.

Станіславське товариство «Ахдуд» було створено для всецілої допомоги нужденним євреям. Воно відрізнялось своєю спрямованістю із іншими благодійними організаціями єврейства ХХ століття. Притримуючись спочатку антисіоніського бачення та виступаючи за політичну емансипацію євреїв, до кінця 30-х років ХХ ст. ложі стали на всебічну підтримку сіоністського руху, як

¹⁹² ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 33. Аркуш 5

¹⁹³ Там само

¹⁹⁴ ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 33. Аркуш 5

єдине правильне рішення для подальшого збереження та примноження гебрейської культури.

Організація в Станіславові була створена через той попит на допомогу переважаючому населенню міста. Ложа пропагувала розумове і моральне вдосконалення своїх членів. Для багатьох братів бути в ложі було великою честю. Але попри таку елітарність кількість членів ложі зростала повільно. Особливо засмучувало членів правління відвідуваність та активність братів у їх діяльності.

На рахунок тої ж діяльності можна виділити два напрями: внутрішній та зовнішній. Внутрішня діяльність заключалась в інтелектуальному розвитку та духовному збагаченню братів через створення, бібліотеки та проведення освітніх лекцій на засіданнях. Також внутрішня діяльність була покликана на формування фінансового благополуччя ложі. Збирання членських внесків та формування, підтримка спецфондів для допомоги нужденним.

Зовнішній вектор діяльності був зумовлений існуючим станом єврейського населення та культури в Другій Речі Посполитій.

Більшість пожертв йшло на покращення матеріального та морального існування одновірців у країні, опіки над вдовами та сиротами. Як можна побачити ложа фінансово підтримувала і студентів, заохочуючи таким чином до світської освіти гебрейських дітей. Відбувались щорічні благодійні вечори та регулярно роздавалась фінансова допомога нужденним євреям, особливо в зимовий період. Навіть не зважаючи на складну економічну ситуацію братство в межах можливостей надавало підтримку і установам і окремим нужденним в місті та поза його межами. До самого свого розпуску ложа «Ахдуд Бней Бріт» була проявом єврейського жертвництва та меценатства в складний для євреїв період.

Висновки

В дослідженні було проведено роботу над пошуком та систематизацією наявних архівних документів, монографій, та іншої інформації про єврейську громаду міста Станіславів. Протягом довгого проміжку часу єврейська громада була одним із головних культурних та економічних гравців міста та регіону загалом. Особливо важливо констатувати пізню діяльність організацій в період інтербелуму, коли євреї усвідомили себе як політичного гравця і в Другій Речі Посполитій і на світовій політичній арені загалом.

Через малу дослідженість теми, дослідження є актуальним з точки зору висвітлення єврейської громади як окремого повноцінного соціально-культурного актора регіону. Отже в плані попередніх досліджень це новий підхід дослідження громад перед їх зникненням через алії та Голокост. В хронологічному контексті розглядаючи напрацювання дослідників історії єврейства Галичини можна прослідкувати зразу кілька підходів в залежності від часового контексту. Міжвоєнні праці побудовувались на документах та архівах втрачених в Другій світовій. Вони висвітлювали саме єврейську політичну історію в період до 1918 року (рідко доходили до фіксації тогочасної історії). Радянський період же дослідники концентрувались на соціоекономічній формації єврейства. Їхній класовій приналежності та диференціації. В той же час діаспора розглядала питання через міжетнічну взаємодію в контексті полінаціонального ландшафту та державотворчих процесів. При цьому сповідуючи різні підходи та ставлення до єврейського політичного та соціального руху.

Починаючи з 1991 поле доступних тем для дослідження зросло. Історію єврейства Галичини почали досліджувати через призму міжнаціональної взаємодії. Українські сучасні історики надавали акцент саме унікальному поліетнічному ландшафту регіону до 1939р. Польські ж дослідники зосередились на вивченні через взаємодію меншини із державою та її структурами на місцях.

Загалом із часом сформувалось безліч цікавих та перспективних підходів до вивчення історії (культурної, соціальної, повсякдення, ідей, політичної, урбаністичної та ін.) євреїв Галичини, які дозволяють зазирнути в минуле та усвідомити унікальність соціально-культурно-політичної ситуації в регіоні. Досліджуючи історію міста та його етнічне наповнення можна узагальнити, що місто протягом всього існування не було моноетнічним. По своїй суті із самого заснування це була конфедерація етносів. Єврейська громада Станіславова була невід'ємною частиною міста протягом століть, відіграючи значну роль у його розвитку. З моменту заснування міста у XVII столітті євреї активно долучалися до економічного, культурного та політичного життя. Вони були успішними підприємцями, торговцями, ремісниками, інтелектуалами та політичними діячами.

У міжвоєнний період (1919-1939 рр.) єврейська громада Станіславова переживала період активного розвитку та трансформації. Вона стала найбільшою етнічною групою міста, складаючи понад 40% населення. Цей період також характеризувався піднесенням сіоністського руху, який пропагував ідею створення єврейської держави в Палестині. У місті діяли різні сіоністські організації, які займалися культурно-просвітницькою, освітньою та політичною діяльністю. Сіонізм став національною ідеєю в містян-євреїв. Вони організовували школи, молодіжні клуби, спортивні товариства та інші громадські ініціативи, спрямовані на зміцнення єврейської ідентичності та підготовку до переселення в Палестину. Деякі з цих організацій, такі як «Загальні сіоністи», «Мізрахі» та «Хітахдут», тісно співпрацювали між собою, утворюючи своєрідну сіоністську тріаду.

Врешті поряд із сіоністськими організаціями в Станіславові діяли й інші об'єднання, такі як Бней Бріт, Агудас Ізраїль та БУНД та інші. Кагал мав вплив на широкій спектр як в єврейському так і у польському та українському сферах

соціуму. В місті діяло в кілька раз більше синагог, темплів та домів молитви ніж християнських святинь. Євреї були великою частиною ядра тогочасного міста. Крім того в Станіславові діяло на рівні з сіоністами, лівими та ортодоксами організація благодійна та освітня «Бней Бріт». Ложа «Ахдут» Бней Бріт в Станіславові була важливим осередком інтелектуального та меценатського життя єврейської громади. Вона об'єднувала представників різних професій, включаючи лікарів, юристів, підприємців та інтелектуалів. Діяльність ложі була спрямована на підтримку єврейської культури, освіти та благодійності. Ложа «Ахдут» демонструвала силу та вплив станіславівського єврейства в міжвоєнній Польщі. Поширення в місті глобального товариства є показником освітченості та делекоглядності єврейського патриціату.

Діяльність єврейських організацій у Станіславові була тісно пов'язана з політичними, економічними та соціальними процесами, що відбувалися в Польщі та Європі загалом. Єврейська громада міста зіткнулася з викликами антисемітизму, економічної кризи та політичної нестабільності. Проте, незважаючи на ці труднощі, єврейські організації продовжували свою діяльність, зберігаючи та розвиваючи єврейську культуру та ідентичність. Важливо зазначити, що діяльність єврейських організацій у Станіславові була не лише відповіддю на зовнішні виклики, але й відображенням внутрішніх процесів, що відбувалися в єврейській громаді. Сіоністський рух, релігійні та світські організації, політичні партії – всі вони відображали різноманітність потреб та інтересів єврейського населення міста. Ця різноманітність була джерелом як внутрішніх конфліктів, так і співпраці, що зрештою сформувала унікальний характер єврейської громади Станіславава.

Станіславів нагадував собою прикордонне місто між трьома державами.

Населення якого різне за віросповіданням, мовою, політичною позицією, але спільне у загальній взаємодії. Клаптикова імперія Габзбургів трансформувала навіть свої міста під гасло «divide et impera». Міста Галичини не були схожі на

плавильні мегаполіси США. Вони зберігали те історичне етнічне різноманіття, при цьому залишаючись рідними для всіх своїх мешканців. І через це трагедія 1939-1945 рр. віддає болючим усвідомленням втрати унікальних спільнот. Спільнот різних за етносом проте спільних по духу боротьби та взаємопомочі, що утворювали унікальний культурно-соціальний вимір.

Джерела

Неопубліковані

1. ДАІФО Ф.6. Оп. 1. справа 638 (Список организаций и союзов действующих на территории повета.)
2. ДАІФО Ф.2. Оп.1 справа 1586 (Донесение Станиславского поветового староства о деятельности еврейского комитета сионистов-ревизионистов. 1939)
3. ДАІФО Ф.2. Оп.1. справа 26 (Сведения отдельных поветовых староств о деятельности еврейской социал-демократической партии Поалей-Цион. 1921)
4. ДАІФО Ф.2. Оп.1. справа 60 (Циркулярне распоряжение воеводского управления о наблюдении за представителями еврейской националистической организации распространяющий слухи о еврейских погромах в Польше. 1922)
5. ДАІФО Ф.325 Оп.1 (Єврейська релігійна громада у м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства)
6. ДАІФО Ф.2. Оп.1 справа 978 (Информации поветовых старост о деятельности еврейской организации «Брит Трумпельдорф» на территории станиславского воеводства. 1933)
7. ДАІФО Ф.2. Оп.1. справа 1498 (Краткие исторические справки еврейских сионистических и контрреволюционных партий и информации поветовых староств о деятельности этих партий на территории поветов станиславского воеводства. 1937)
8. ДАІФО Ф.2 Оп.1 справа 106 (Переписка с поветовым старостами о деятельности еврейской контрреволюционной партии БУНД. 1922)
9. ДАІФО Ф.2. Оп.3 справа 1227 (Переписка со львовским воеводским управлением и станиславским поветовым староством об утверждении устава и регистрации товарищества «Книжлад Израиль» (комитетов по строительству костелов и других религиозных союзов и обществ повете. 1925-1939)

10. ДАІФО Ф.2. Оп.1. справа 335 (Информации поветових старост о деятельности еврейских контрреволюционных партий Полей Цион і БУНД на территории поветов станиславского воеводства. 1924-1926)
11. ДАІФО Ф.89. Оп.1. справа 1 (Устав еврейского масонского товарищества «АХДУТ БНЕЙ БРИТ»)
12. ДАІФО Ф.89. Оп.1. справа 9 (Доклад секретаря еврейского масонского товарищества «Леополис бней брит» во Львове о засадах и целях этого товарищества. 1928)
13. ДАІФО Ф.89. Оп.1. справа 4. (Информация главного управления в Кракове о деятельности еврейских масонских ложь на территории Польши за 1 квартал 1928 года)
14. ДАІФО Ф.98. Оп.1. справа 5 (Отчет одеятельности еврейского масонского товарищества «Ахдут Бней Брит в городе станиславове за 1928 год)
15. ДАІФО Ф.89. Оп.1. справа 16 (Отчет одеятельности еврейского масонского товарищества «Ахдут Бней Брит в городе Станиславове за 1930 год)
16. ДАІФО. Ф. 2. Оп.1. Справа 43 (Переписка с Министерством внутренних дел и поветовыми староствами о ходе переписи населения в селах Станиславского воеводства. 1921)
17. ДАІФО. Ф. 68. Оп. 2. Справа 267 (Политические и экономические монографии поветов станиславского воеводства. 1935)
18. ДАІФО. Ф. 2. Оп.1. Справа 592. (Статистические отчёты и диаграммы поветових староств о соотношении политических сил во время парламентских выборов для составления политической карты Станиславского воеводства. 1928)
19. ДАІФО. Ф. 2. Оп. 3. Справа 1197 (Листы учета отделений еврейского товарищества начальных и средних школ в поветах Станиславского воеводства. 1933-1937)

20. ДАІФО. Ф. 69. Оп. 1. Справа 92 (Сведения пастерунков госполиции Станиславского повета о наличии политпартий в повете. 1933)
21. ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 630 (Донесение поветовых старост о ходе собрания еврейской партии БУНД, Хитахдуд и других на территории станиславского воеводства. 1928)
22. ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 2. (Заявление отдельных лиц о приёме их в члены и переписка в организации еврейского масонского товарищества «Ахдуд Бней Брит» в городе Станиславове. 1927-1935)
ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 10 (Именные списки членов еврейского масонского товарищества «Ахдуд-бней-брит» в городе Станиславе. 14 февраля 1928 год)
23. ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 5. (Отчет о деятельности еврейского масонского товарищества Ахдуд Бней Брит 1928)
24. ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 15 (Переписка с другими масонскими товариществами об оказании финансовой помощи еврейскому населению в связи с экономическим кризисом..19 марта 14 июня 1929 год)
25. ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 20 (Отчет о деятельности еврейского масонского товарищества «Ахдуд- бней-брит» в городе Станиславе за 1931 год.)
ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 19 (Переписка с еврейским масонским товариществом в Кракове о погашении задолженности по членским взносам..5 февраля 1930 год 5 января 1932 год)
26. ДАІФО. Ф. 89. Оп. 1. Справа 33 (Отчет о деятельности еврейского масонского товарищества «Ахдуд- бней-брит» в городе Станиславе за 1935 год.)
27. ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Справа 1453 (Циркулярное распоряжение станиславского воеводского управления об установлении контроля за деятельностью еврейской контрреволюционной партии БУНД в поветах станиславского воеводства.1937-1939)

28.ДАІФО. Ф. 69. Оп. 1. Справа 31 (Краткий обзор Станиславского поветового управления госполиции об отдельных партиях в повете. 1928)

Опубліковані

29. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 11, red. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1890. С.960 URL: http://dir.icm.edu.pl/pl/Slownik_geograficzny/Tom_XI/ (дата звернення: 10.05.2024).
30. GUS, Drugi Powszechny Spis Ludności z dnia 9 grudnia 1931 r. Wyniki ostateczne opracowania spisu ludności z dn. 9.XII.1931 r. w postaci skróconej dla wszystkich województw, powiatów i miast powyżej 20 000 mieszkańców Rzeczypospolitej Polskiej., 1931. Warszawa. 1934. С. 808 URL: <https://mbc.cyfrowemazowsze.pl/publication/17019> (дата звернення: 10.05.2024).
31. Sejm i Senat 1922-1927: podręcznik dla wyborców, zawierający wyniki wyborów w powiatach, okręgach, województwach, podobizny senatorów i posłów sejmowych oraz mapy poglądowe. С.552 URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/54063/edition/70278/content> (дата звернення: 10.05.2024).
32. Statystyka Wyborów Do Sejmu I Senatu Odbytych W Dniu 5 I 12 Listopada 1922 Roku. С. 141 URL: <https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/50772/edition/49289/content> (дата звернення: 10.05.2024).
33. Текст Сен-Жерменського мирного договору. URL: <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/3.html> (дата звернення: 10.05.2024).

Література

1. Bałaban M. Dzieje Żydów w Galicyi i w Rzeczypospolitej Krakowskiej 1772-1868. Lwów. 1916. 254p. URL: <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=1707> (дата звернення: 07.05.2024).
2. Barącz S. Pamiątki miasta Stanisławowa. — Lwów, 1858. 191p. URL: <https://polona.pl/item-view/1a88367b-6206-41ff-a4e2-c68afa65a56a?page=2> (дата звернення: 05.05.2024).
3. Bornstein J. Struktura zawodowa i społeczna ludności żydowskiej w Polsce. Sprawy Narodowościowe. 1939. (дата звернення: 10.05.2024).
4. Bałaban M. Kiedy i skąd przybyli Żydzi do Polski; wykład habilitacyjny na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, wygłoszony dnia 5 czerwca 1928 roku. 25p. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/66582/edition/82202/content> (дата звернення: 07.05.2024).
5. Bałaban M. Z zagadnień ustrojowych żydostwa polskiego Lwów 1932. 31p. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/82204?id=82204&from=FBC> (дата звернення: 10.05.2024).
6. Bałaban M. Bibliografija historyi zydw w Polsce za 1900-1930. Warszawa. 1930. 112p.
7. Barącz S. Żywoty sławnych Ormian w Polsce. Lwów, 1856. Стр. 351 URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/56114/edition/72173/content> (дата звернення: 09.05.2024).
8. Howard A. Peter J. Potichnyj. Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective. Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta Edmonton 1990. 552 с.

9. Landau-Czajka, A. Syn będzie Lech...: asymilacja Żydów w Polsce międzywojennej. Wydawnictwo Neriton. Warszawa. 2006. 479 p. URL: <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/83288/edition/63794?language=en> (дата звернення: 15.05.2024).
10. Polczynski, Michael J. The Wild Fields: Power and Space in the Early Modern Polish-Lithuanian/Ottoman Frontier. Georgetown University-Graduate School of Arts & Sciences. 2017. 420p.
11. Szarłowski A. Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym, Stanisławów, 1887, 362 p. URL <https://polona.pl/item-view/564df314-ddfc-4977-9667-4329375d5bdf?page=4> (дата звернення: 07.05.2024).
12. Tomaszewski J. Żydzi w II Rzeczypospolitej. Warszawa, 2016 . 444 p. URL: https://historia.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/04/j._tomaszewski_-_zydzi_w_ii_rp.pdf (дата звернення: 15.05.2024).
13. Ksawery Liske , Franciszek Ksawery Liske, Liboryusz Naker. Cudzoziemcy w Polsce. LWOW, 1876p. 353 p. URL <https://archive.org/details/cudzoziemcywpol00nakegoog/page/n2/mode/2up?view=theater> (дата звернення: 15.05.2024).
14. Schipper. A. Tartakower, A. Haftka. Żydzi w Polsce odrodzonej. Warszawa, 1932. T. 1. 604p. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/83914/edition/97754?language=pl> (дата звернення: 14.05.2024).
15. Schipper. A. Tartakower, A. Haftka. Żydzi w Polsce odrodzonej. Warszawa, 1932. T. 2. С. 525. URL: <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnhxslf> (дата звернення: 15.05.2024).
16. Pszczołkowski M. Architektura Stanisławowa II Rzeczypospolitej , [y:] Wojciech Walczak , Karol Łopatecki (ред.), Стан дослідження багатокультурної спадщини колишньої Речі Посполитої , том 4 , Білосток: Інститут дослідження

культурної спадщини Європи, 2013,
[URL:https://www.academia.edu/6148142/Architektura_Stanis%C5%82awowa_II_Rzeczypospolitej](https://www.academia.edu/6148142/Architektura_Stanis%C5%82awowa_II_Rzeczypospolitej) (дата звернення: 07.05.2024).

17. Polczynski, Michael J. *The Wild Fields: Power and Space in the Early Modern Polish-Lithuanian/Ottoman Frontier*. Georgetown University-Graduate School of Arts & Sciences. 2017. 420p.

18. Книш З. Відьмолови (слово в боротьбі проти жидівської напасти на українців та народи Східної Європи). *Новий Шлях*. Торонто 1989 180 с.

19. Брик О. Українсько-єврейські взаємовідносини. Вінніпег.1961. 383с.

20. Кубійович В. Етнічні групи південнозахідної України (Галичини) на 1.1.1939» *Ethnic groups of the South-Western Ukraine (Halycyna-Galicia) 1.1.1939* : нац. статистика Галичини; vorwort G. Stadtmuller. – Wiesbaden. Harrassowitz, 1983., 215 с.

21. Гон М. Діяльність єврейських політичних партій Західної України в контексті українсько-єврейських взаємин (1918– 1929) : дис ... канд. полі т. наук» Рівне. 1998. 209с.

22. Гон М. Міжетнічна взаємодія на західноукраїнських землях у міжвоєнний період : дис. ... д-ра полі т. наук : Рівне. 2007. 454с.

23. Гон М. Становлення і розвиток національних держав: єврейські партії Східної Галичини та українське питання (1918-1929 рр.). Рівне, 2017. 254с.

24. Гон М. Євреї і ЗУНР: стратегія, тактика та вплив на формування взаємин з українцями в міжвоєнний період. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Вип. 18. 2009. С. 181

25. М. Гон. Проблема національного ренесансу євреїв Галичини в 20-ті роки нашого століття (XX). *Єврейська історія та культура в Україні* : матеріали конф., 8– 9 груд.1994 р. Київ.1995. с. 43– 48.

26. Монолатій І. Разом або майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях в 1867-1914 роках. Івано-Франківськ. Лілея. 2010. 736 с.

27. Меламед В. М. Евреи во Львове (XIII — первая половина XX века): события, общество, люди. Львов, 1994. 263 с.

28. Петровський-Штерн Й. Штетл: золота доба єврейського містечка. Пер. з англ. Ярослави Стріхи, мапи Дмитра Вортмана — Київ: Критика, 2019 [Інститут Критики; Український науковий інститут Гарвардського університету]. — XII + 394 с.

29. Юркевич О. Видавнича діяльність українських і єврейських громадських організацій Галичини 20 – 30-х років XX ст. у контексті поліетнічності культур. Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника . . Вип. 10. 2018. С. 98-132

30. Я. Хонігсман Катастрофа єврейства Западной Украины. Евреи Восточной Галиции западной Волыни и Закарпатья в 1933-1945 годах. Львов. 1998. 350с.

Статті

31. Himka J-P. Western Ukraine between the Wars Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes, Vol.34, No. 4. 1992 391-412 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Khymka_Ivan-Pavlo/Western_Ukraine_between_the_Wars_en.pdf?PHPSESSID=mrsk1h27s761bmlpf03cm2h5e7 (дата звернення: 07.05.2024).

32. Himka J-P. Ukrainian-Jewish Antagonism in the Galician Countryside during the Late Nineteenth Century». Potichny Peter J. and Howard Aster (eds.), Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective, Edmonton. 1988. 111-158 с. URL: https://archive.org/stream/ukrainianjewishr00aste/ukrainianjewishr00aste_djvu.txt (дата звернення: 17.05.2024).

33. Sroka Ł.T. Stowarzyszenie Humanitarne «Leopolis» We Lwowie (1899–1938). Głównie Kierunki Działalności. Kwartalnik Historyczny Rocznik CXXIII, 2016, С. 46 URL: <http://www.kh-ihpan.edu.pl/images/KH2016-1/2016-01-03-Sroka.pdf> (дата звернення: 15.05.2024).
34. М. Гон. «Комуністичний» фактор українсько-єврейських взаємин на Західній Україні (1935–1939) Галичина. 2003. № 9. – С. 99–100.
35. Соловка Л. М. Документи з історії євреїв Галичини і Польщі в першій половині ХХ століття у фондах ДАІФО / Доля єврейських громад Центральної та Східної Європи в першій половині ХХ століття : матеріали ХІ міжнародної наукової конференції, 26-28 серпня 2003 р. Київ, 2004. С. 198–200.
36. Соловка Л. Діяльність сіоністських партій і організацій міста Станіслава в 30-х рр. ХХ століття (за матеріалами ДАІФО) / Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Рівне, 2008. Вип. 14. С. 53-57.
37. І. Левчук. Формування та діяльність українських, польських та єврейських жіночих організацій у Другій Речі Посполитій. Сторінки історії : збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 38. 88-98 с.
38. Книш З. Євреї чи жиди? Торонто 1984. 30 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/818-knish-z-yevreyi-chi-zhidi/> (дата звернення: 07.05.2024).
39. Брославський, В. Форми землеволодіння та землекористування Речі Посполитої на Правобережній Україні в другій половині ХVІІІ ст. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. 2012. Вип. 1. с. 4–7. URL http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9492/1/01_Broslavskyy.pdf (дата звернення: 14.05.2024).
40. Я. Хонігсман. Политические партии и группы среди евреев Польши и Западной Украины в 1919–1939 гг. Журнал Евреи Евразии. №1. 2005 URL: <http://library.jewseurasia.org/page66/news13450> (дата звернення: 17.05.2024).

41. Монолатій І. Галицькі євреї в австрійський період (1772-1918 рр.). URL: <http://www.ji.lviv.ua/n51texts/monolatij1.htm> (дата звернення: 08.05.2024).

42. Вовчко, М. І. Акультурація євреїв Галичини в другій половині XIX – на початку XX століття: реформовані синагоги і братства для поховання. Вісник НТУ ХП. 2015. С. 4-12

43. Смольский И. Зарождение и развитие сионизма в Галиции в конце XIX – начале XX вв. / Смольский И. // Материалы Одиннадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике. – Москва, 2004. – Часть 1. – 405-411с.

44. Погребинська І. Українсько-єврейські взаємини на Галичині в кінці XIX на початку XX століття. Етнічна історія народів Європи. - Вип. 3. 1999 С. 63 - URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_1999_3_17 (дата звернення: 09.05.2024).

Електронні ресурси

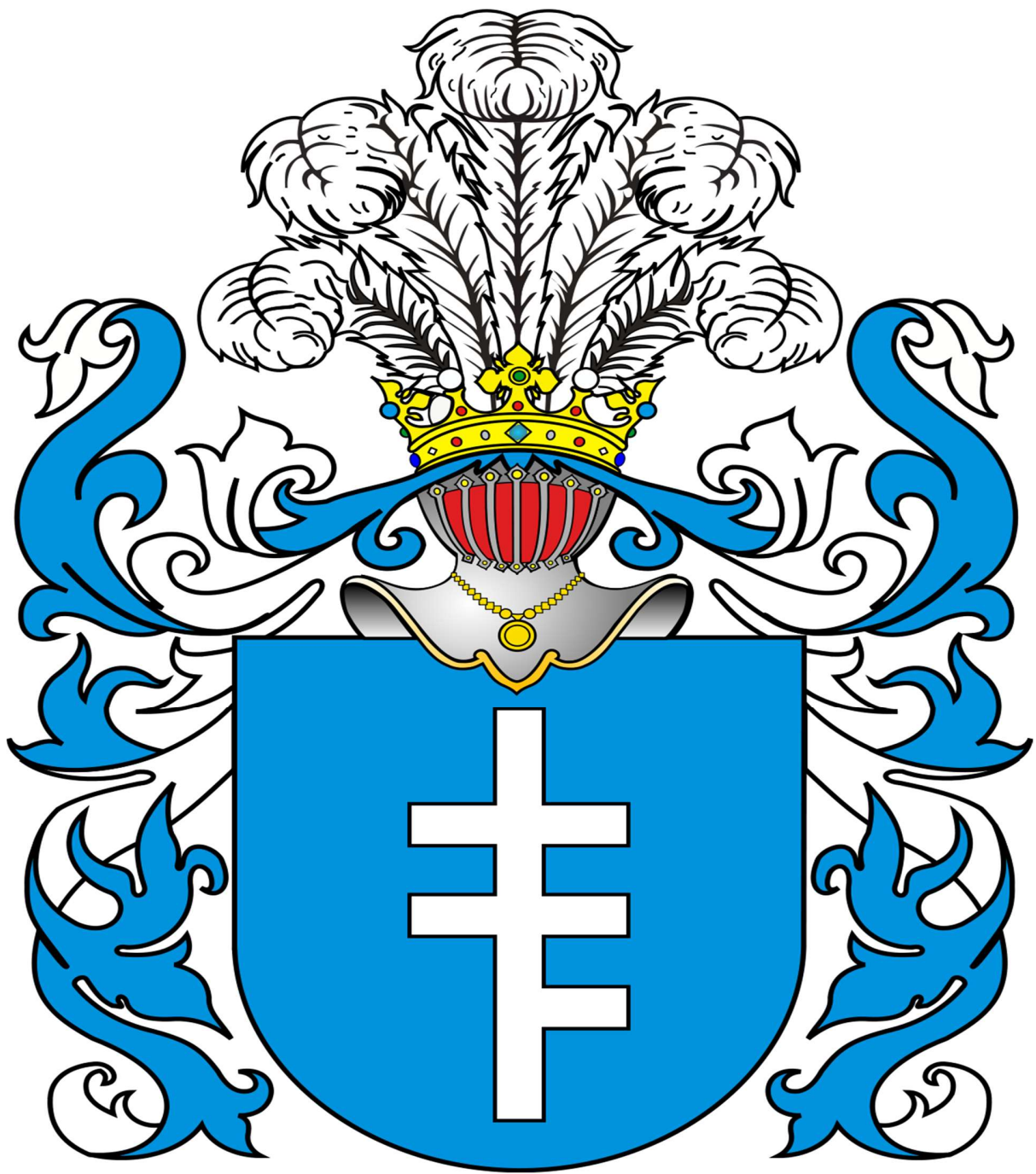
45. Менів А. «Було-стало: колишній єврейський квартал в Івано-Франківську». ПІК. 2021 URL: <https://pik.net.ua/2021/11/30/bulo-stalo-kolyshnij-yevrejskyj-kvartal-v-ivano-frankivsku-foto/>(дата звернення: 08.05.2024).

46. Кам'яниця Якова Маргошеса URL: https://moreinfo.ua/ua/ivano-frankovsk_/place/kamenica_jakova_margoshesa (дата звернення: 09.05.2024).

Додатки

Додаток 1. Фрагмент Карти Боплана із оборонними лініями вздовж Дністра 1648р.

Додаток 2. Герб родини Потоцьких Пилява

Prezydjum Starostwa w Dolinie.

do nr. 368/pr.W.S.

Dolina, dnia 10. kwietnia

35

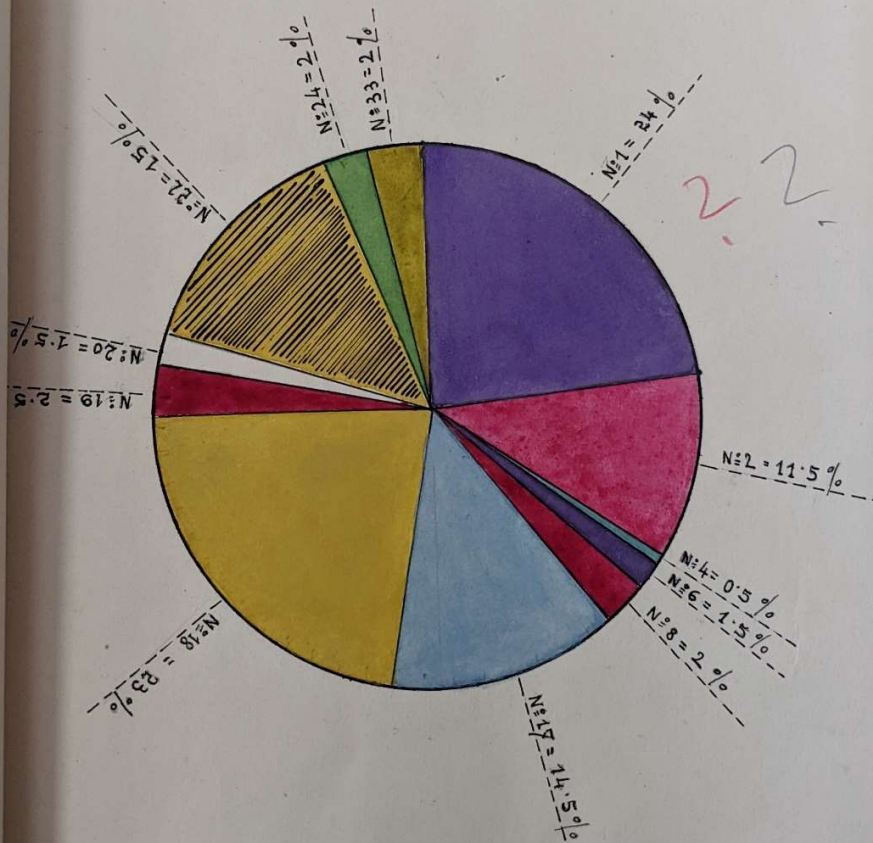
Z e s t a w i e n i e

układu sił poszczególnych partji politycznych
na terenie Stanisławowskiego powiatu

39.6
1.3
40.9

26
12
38

S E J M

24
11.5
2.5
1.5
14.5
23
2.5
1.5
15
2
2
100.0

2.2

50.4
1.3
51.7

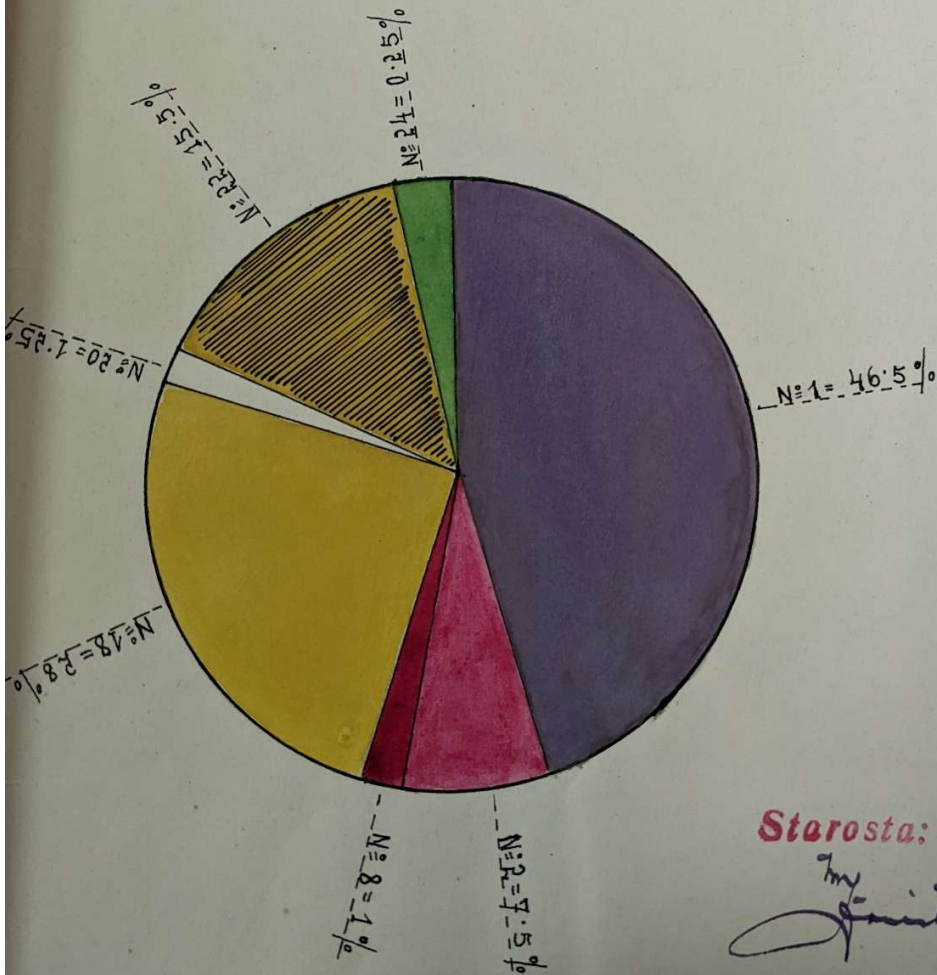
Starosta:

[Handwritten signature]

Z e s t a w i e n i e

układu sił poszczególnych partji politycznych
na terenie Stanisławowskiego powiatu

S E N A T

Starosta:

[Handwritten signature]

(взяты из подлинника)
2nd/07
Государственный архив в Ленинграде

№: 16 декабрь 1935 г.
Одесса: 20 декабрь

71
33

Sterostwo w Stanisławowie

L: 462/Pr

Stanisławow dnia 10 kwietnia 1928

W sprawie sporządzenia
mapy politycznej.

TAJNE

Do

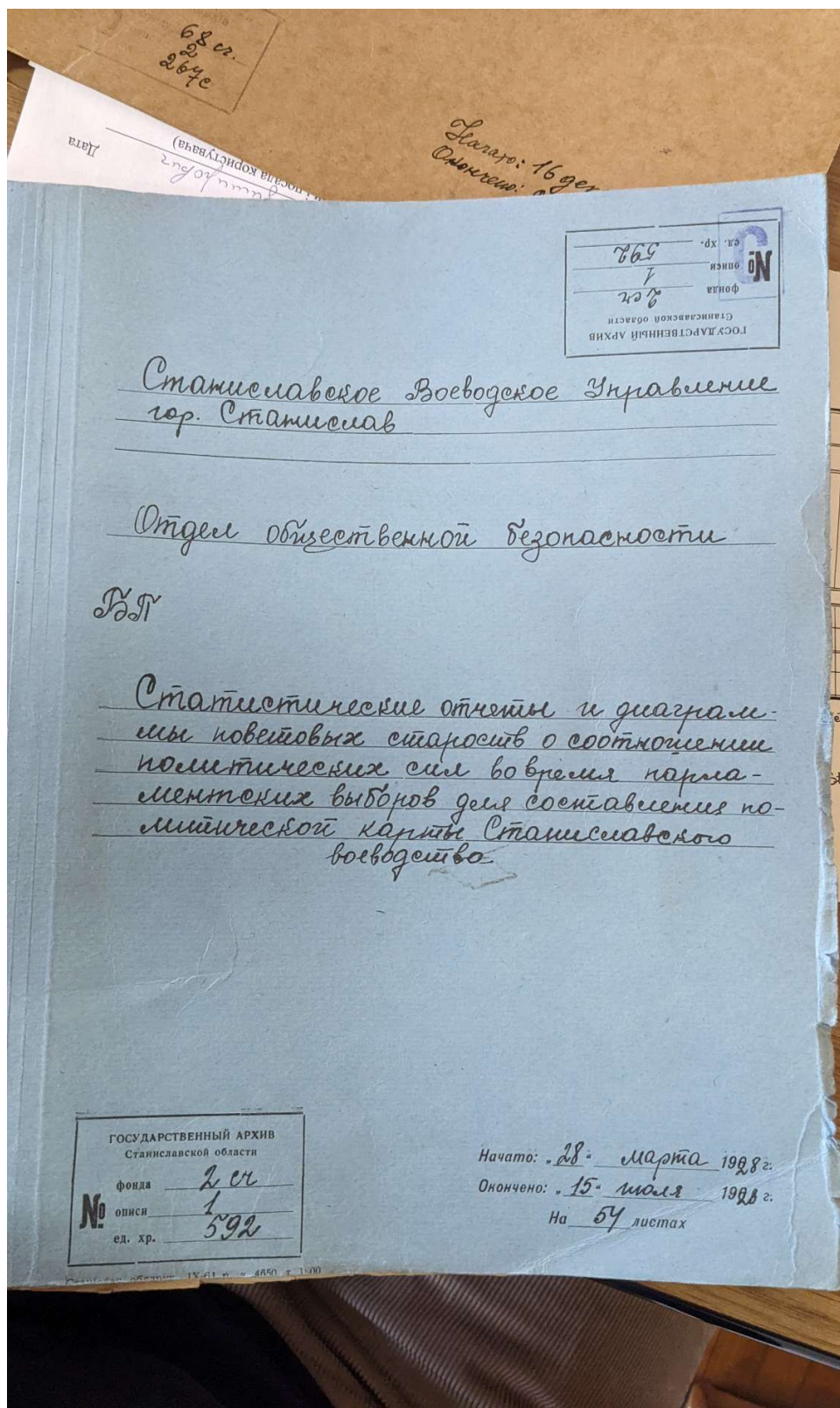
Pana WOJEWODY

w Stanisławowie

Wykonując rozkrypt z 31 marca 1928 L.B.P. 657/tajne /28 przedkładam
w załączeniu graficzne przedstawienie wyników wyborów do Sejmu i Senatu
z nadmienieniem, że w wykresie politycznym do Sejmu nie zostały graficz-
nie przedstawione listy Nr 5, 26, 36, 37 jako listy, które otrzymały
w tut. powiecie znikomą, nie dającą się graficznie przedstawić ilość
głosów. Z tych też względów, w wykresie politycznym do Senatu, nie przedsta-
wiłem list Nr. 6, 17, i 33.

Zarazem donoszę, że przy wyborach do Sejmu, uprawnionych
do głosowania było:75.022 osób
oddało głosów.....58.276 "
unieważniono,.....428 głosów
ważnych.....58.156 "
padło głosów na listę:

Nr 1,.....	13.604	-24%
Nr 2,.....	6.484	- 11.5%
Nr 4,.....	330	- 0.5%
Nr 5,.....	17	
Nr 6.....	915	- 1.5%
Nr 8.,.....	1360	- 2 %
Nr 17.....	3081	- 14.5%
Nr 18.....	13.465	- 23%
Nr 19.....	1.484	-2.5%
Nr 20.....	901	- 1.5 %
Nr 22,.....	8492	- 15%
Nr 24.....	1241	- 2.2%
Nr 26.....	101	
Nr 33.....	1361	- 2.2%
Nr 36.....	160	---
Nr 37	2	

Додаток 3. Статистика виборів в Станіславському воєводстві